Coperta de *N. Constantinescu*

Textul ediției de față este reprodus după Mihail Sadoveanu — *Opere*, vol. 12, apărut în Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957

MIHAIL SADOVEANU

VIAŢA LUI ŞTEFAN CEL MARE

1965
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Capitolul I

ÎN CARE SE ARATĂ DE CE A TREBUIT SĂ VIE ȘTEFAN-VOIEVOD CEL MARE LA TRONUL MOLDOVEI

I

Cînd în micul şi neînsemnatul principat al Moldovei a intrat Ştefan, fiul lui Bogdan, ca să apuce domnia, cursul anilor de la Hristos era 1457.

Tînărul domnişor era cu totul necunoscut. După asasinarea părintelui său trăise pribeag la curţi străine. Acuma venise cu ajutor de la munteni, cu partizani de ţară şi mercenari de strînsură. Faptul, întocmai la fel, se petrecuse în nenumărate rînduri în acel început de veac, cu alţi pretendenţi. Unii îşi aduceau sprijinul de la unguri, alţii de la leşi : zilele domniilor lor fuseseră puţine şi supuse blăstămului. Se afla acolo, lîngă Dunăre, la marginea Europei şi a Sciţiei, un colţ nou de lume, de prea scurtă vreme întemeiat şi bătut de vînturi contrare. Mai sosea un nour de pulbere, din care amenința către scaunul Ţării, Suceava, o altă spadă, cercînd norocul stăpînului ei.

Ceea ce numeau oamenii de atunci voinţa neclătită a lui Dumnezeu, hărăzea acelui braţ şi acelei spade un destin cu totul excepţional.

II

Ţara Moldovei se cuprindea atunci de la Pocuţia în lungul Carpaţilor pînă la Dunărea, Marea şi Nistru, ocol de 222 de mile geografice sau 274 de ceasuri cu piciorul de jur împrejur. După astîmpărul hoardelor, care, totuşi, nu-şi uitau de tot drumurile lor vechi de pradă, descălecaseră aici domni şi boieri de peste munte, cu soţii lor, năzuind spre lărgime şi căutînd să scape din strînsoarea regelui unguresc. Găsind pămînturi grase şi păduri bătrîne, se lărgiseră pe văile apelor, spre cîmpii. Sămînţa acelor oameni liberi era de vechi pămînteni ai Daciei, grăind o limbă care amintea stăpînirea şi amestecul romanilor. De la munţii Apuseni la Maramureş, în tot nordul Ardealului, au rămas pînă astăzi vetrele de demult, ţinute de aceleaşi neamuri statornice din care se trag acei descălecători.

La începutul veacului XV, a stătut Voievod în Suceava Alexandru, căruia i s-a zis cel Bun, din familia Muşat. Acest domn de ţară nouă a aşezat rînduieli după moda împărăţiei Bizanţului, împărţind dregătorii, punînd căpitenii peste oşti, pîrcălabi şi şoltuzi peste tîrguri şi cetăţi. A împuternicit cu hrisoave pe stăpînii vechi şi noi ai cuprinsurilor, a aşezat biruri şi vămi, a recunoscut

privilegii găsite ale neguţătorilor străini, armeni, nemţi şi genovezi, gospodărind treizeci şi mai bine de ani cu pace şi cu tihnă. La trecătorile munţilor, spre ţara regelui ungur, găsise cavaleri nemţi, papistaşi după credinţă, pe care i-a respectat şi cu care a trăit în bună înţelegere. El însuşi a avut soţii doamne catolice ; totuşi el a fost cel dintăi mare orînduitor al ortodoxiei.

Astfel, într-un veac, oamenii din munte s-au dezvălit către cîmpie. Înmulţind satele, s-au răsfirat spre Prut şi Nistru. Îşi măsurau iazurile cu bătaia săgeţii, prisăcile în poeni cu aruncătura baltagului, moşiile neamurilor cu ochii, din cel mai înalt ţanc cît cuprindeau privirile în patru vînturi, punînd semne şi bătînd bouri. Umblau cu turmele de la Cîmpulung şi Trotuş pînă la Chilia şi Liman. Din cetăţile Nistrului, străjerii domneşti se uitau în pustiile tatarilor.

III

Nevoia de autoritate în aceste ţinuturi bîntuite de invazii se întovărăşea cu un îmbielşugat folos pentru vistieria domnească : deoareçe împrejurările europene şi heghemonia comercială a Republicii Veneţiene în Marea de Mijloc siliseră pe genovezi, biruiţi în interesele lor cardinale de neguţătorii lui San Marc, să-şi caute spre orientul asiatic o cale continentală. Intovărăşindu-se cu nemţi şi leşi, avînd agenţi pe armeni şi greci, oamenii de afaceri de la Genova organizaseră concurenţa prin drumul tătărăsc, care acuma mergea în lungul Moldovei la Cetatea Albă, subt apărarea noului voievod. Un al doilea drum, pe la ocnele domneşti de la Trotuşi, ori pe la Braşovul Ardealului, se sfîrşea la cetatea Chiliei. Din ambele porturi, corăbiile genoveze pluteau spre Cafa. Privilegiile şi orînduielile întocmite în timpul lui Alexandru-Voievod Bătrînul arată, prin grija, preciziunea şi enumerarea amănunţită a articolelor cu taxele respective, importanţa acestui capitol fiscal pentru Domnie. Pămîntul virgin al Moldovei îşi dădea rodul lui în chip firesc ; oile şi vitele albe se prăseau în imaşuri largi ; unele mergeau la export pe calea mării, altele se îndrumau spre Danţig ; companiile de comerţ de la

Genova şi sucursalele lor de la Liov lăsau vistieriei însemnate cîtimi de aur. Asemenea amestec de interese a sporit şi năzuinţa crailor Ungariei şi Poloniei de a păstra ori a impune influenţa şi suveranitatea lor asupra acestui mic însă bogat şi important principat.

Alexandru-Voievod Muşat a domnit deci cu bine şi prietinie ani treizeci şi doi chiar la începutul veacului. A avut la curtea lui o doamnă de la Ardeal; pe urmă una de la Cracovia, soră a însuşi regelui Vladislav. A împrumutat măriei sale craiului, ca să-şi poarte războaiele cu cruciaţii, o sumă însemnată de galbini, pentru care a luat amanet ţinuturi şi cetăţi leşeşti, şi-a făcut scrisorile de închinare după moda medievală către ambii suverani, şi a adormit, întru legea părinţilor săi, liber şi de sine stătător, poruncind să-i fie sălaşul de veci în sfînta mănăstire a Bistriţei, unde odihneşte şi acum.

Urmînd oarecum pilda climatului din această parte de lume, care se desfăşură fără noimă şi-n salturi de tigru, amestecînd anotimpurile, ploile cu viscolele, tornadele cu calmurile neclintite, revărsările de puhoaie cu secetele, Domnia de la Moldova s-a tulburat îndată după moartea bătrînului. Vreme de un sfert de veac au urmat împărecheri, silnicii, prigoniri şi omoruri în familia domnească, sub privegherea şi grija regilor suzerani.

Păcătoasa fire a oamenilor îndeobşte şi a pămîntenilor de la noi îndeosebi aţîţă la desfătarea răului atunci cînd trupul se lăfăieşte în huzur, iar înţelepciunea nu se vădeşte decît la sfîrşitul nenorocirilor.

Blîndul şi prea cinstitul Voievod Alexandru s-a îngrijit cuviincios de Doamnele sale; dar umblînd ca să dreagă dreptăţile norodului, prin atîta bielşug de turme, bucate şi podgorii, s-a molipsit de voia-bună a tuturor întru nunta cu pămîntul feciorelnic, şi a lăsat copii din

flori în multe părți. Așa că după ce coborîtorii săi legiuiți au început a se împunge și a se tăia, căutînd ajutor la craii străini, s-au semețit și unii din copiii din flori, socotindu-se tot os din osul Voievodului răposat, cu același drept în fața lui Dumnezeu.

Feciorul cel mai mare al lui Alexandru Bătrînul a fost Ilie, însoțit cu Maria, soră a reginei Poloniei. Din căsnicia aceasta s-au născut două vlăstare: Roman și Alexandru. Al doilea fecior al Voievodului răposat se numea Ștefan.

Ilie, cumnat regesc, a stătut Domn în Suceava pînă ce, la uneltirile și amenințările fratelui său, s-a înduplecat să-i dea în stăpînire Țara-de-Jos. Domnia aceasta dublă a durat pînă la 1444, cînd regele Vladislav Jagello a pierit în bătălia cea mare de la Varna, cu turcii. Îndată Ștefan, văzînd pe fratele său fără ocrotitor, a pășit asupra lui prinzîndu-l în scaunul de la Suceava și punînd pe gîde să-i scoată ochii. Roman, feciorul orbitului, cu fratele său Alexăndrel și cu maica sa, scapă în Lehia, punîndu-se subt aripa unchilor și neamurilor din Republică.

În țară, Ștefan ucigașul își împarte domnia cu Petru, al treilea frate, mai mic, pînă ce Roman, cu oaste leșască, vine asupra lui în Suceava, îl prinde și îl descăpățînează. Petru fuge în Ardeal, se întoarce cu sprijin de la Ioan Corvin, voievodul acelei țări și alungă pe nepotul său. Nu mult după aceea Roman, pribeag în Polonia, moare. Îndată Doamna Maria, maica sa, sumuță asupra Moldovei pe Alexăndrel, al doilea copil. Partizanii leși îl pun pe acesta în scaunul Sucevii și de acolo Alexăndrel-Vodă cade la împăcare cu un unchi al său Petru Aron, îngăduindu-l să domnească în parte.

Atuncea, «dacă-i vorba pe-aceea», cum spun moldovenii, s-a sculat un fecior din flori dintre cei sămănați

de Voievodul bătrîn. Numele lui era Bogdan. Acesta a fost tatăl lui Ştefan, despre care vorbim noi aici. Venind împotriva Domniei cu oaste, alungă tovărăşia lui Alexăndrel şi Petru Aron. Ambii aceştia pribegesc, după datină, la leşi. După un timp Petru Aron, mai harnic, calcă hotarul cu pîlcuri de călăreţi şi găseşte în cîşlegile de toamnă, la vreme de noapte, în petrecere de nuntă, pe Bogdan Vodă, în sat la Reuseni. Îl prinde în arcan, îl aruncă între mercenarii săi şi, la lumina faclelor, pune să i se reteze capul.

Într-acea spaimă s-a aflat faţă şi Ştefan-sin-Bogdan-Vodă, fiind încă domnişor tinerel, în petrecere cu părintele său. Găsindu-şi scăpare prin învălmăşeală, a fugit cu puţini soţi şi boieri credincioşi şi a aflat sălaş la munteni. Acolo, în acea parte, trăia şi maica sa Oltea, de neamul ei din Ţara Romînească.

Iată, sfîrşitul sbuciumelor ca şi alinarea vijeliilor stă ca-ntr-o taină a unei flori. După atîtea morţi şi zvîrcoliri, după atîta lipsă de lege şi braţ de stăpînire, norodul şi boierii trebuiau numaidecît să scornească vorba despre schimbarea domnilor, şi să cunoască înţelepciunea ei. Deci erau doritori de un domn adevărat. Negreşit, nu-l puteau cunoaşte pe acesta în fiinţa tînărului domnişor venit din necunoscut. N-avea înfăţişare nici de uriaş, nici de balaur : era scund la trup ; numai ochii lui ca apa de munte aveau ascuţime şi tărie. Nu s-ar fi mirat dacă a doua zi ar fi căzut altul din nouri, ca să-i ia locul. Însă înţelegerea lor, deşi ageră, era scurtă. Ei nu puteau pătrunde ascunzişul de şapte ori învăluit al lucrărilor lui Dumnezeu.

După cum după vîrtejuri şi nesiguranţe se aşează crugul vremii, aşa sta să se aşeze domnia tulburată a Moldovei. Nu pentru că ţara cuprindea în ea alcătuiri minunate ; nu pentru că neamul care o descălecase era

prea viteaz, prea dibaci în meşteşuguri ori prea înţelept ; nici pentru că ar fi avut un drept deosebit.

Daco-romanii de odinioară, umiliţi de un mileniu de loviri ale invaziilor, întorşi la fondul lor de civilizaţie primară, însă, păstrînd în ei demnitatea şi amintirea nedesluşită a unei nobleţi, căutaseră aici peste munte o regiune de dezvoltare liberă. Înţelepciunea cea mai presus de toate a Celui Etern trebuia să le dea un impuls de viaţă pentru restriştea îndelungă a vremurilor ce aveau să vie.

Grupele umane n-au toate aceeaşi chimie sufletească şi acelaşi destin. Unele au avut soarta să umble din loc în loc pe uscat şi pe mări, schimbînd producte, făcînd negoţ şi întemeind oraşe. Altele şi-au mişcat turmele şi sălaşele din furnicarul Asiei, bătînd războaie şi cutropind alte neamuri, agonisindu-şi bunurile lumii cu sabia. Totuşi cei dintăi au rămas mai presus cu agerimea vicleniei lor. În sfîrşit, sînt neamuri care prind rădăcină în pămînt ca pădurile şi ca ierburile. Acestea se ridică din furtuni şi din puhoaie, stăruind, aşteptînd şi pentru ele de la Dumnezeu plinirea timpului.

Asemenea neamuri nu ară morminte altora, nu deschid puhoaie de sînge şi nu clădesc piramide de leşuri ; nici nu adună în haznale aurul lumii. Nu se bucură de bunuri prea mari şi de fală prea înflorită. Viaţa plugarului şi a păstorului statornic e mărginită ; e ordonată de apusuri şi asfinţituri, de anotimpuri, de vatra familiară şi de mormîntele strămoşilor. Mulţămirea lui materială e mediocră ; de aceea îşi creează bunuri sufleteşti. Religia şi legenda, cîntecul şi tradiţia sînt pentru el bunuri mai substanţiale decît aurul.

Din această categorie inferioară s-a întîmplat să fie pămîntenii aceştia din Dacia şi din preistorie. Dezvoltarea lor finală, pentru destinul care ne poartă pe toţi

în spirala ascendentă a umanității, era dintru început hotărîtă de Dumnezeu. Eliberarea în vlăstare nouă trebuia să fie urmată de o impulsiune de energie, care să ajungă pentru trei veacuri. Forța de inerție avea să fie reluată abia în timpurile nouă, cînd seminția întreagă s-a închegat din instinct, pregătind elaborarea unei conștiinți depline și a unei meniri.

Aceasta e una din explicațiile ascunse ale ivirii lui Ștefan-sin-Bogdan-Voievod la tronul Moldovei.

Mai sînt și altele.

Capitolul II

DESPRE PUTERILE RĂULUI CARE S-AU RIDICAT ÎMPOTRIVA LEGII LUI HRISTOS ŞI DESPRE UN JURĂMÎNT AL UNUI TÎNĂR VOIEVOD; DESPRE CREDINŢA DE DEMULT ŞI O POVESTE CU SFÎNTUL IOAN DIN PEŞTERĂ; DESPRE BLÎNDEŢA NOROADELOR ŞI PRINŢILOR DIN EVUL MEDIU

I

În una din serile acelui trecut care ni se pare pentru totdeauna pierit, din care totuşi rămîn amintirile ca nişte alcătuiri vii şi de sine stătătoare, umblau către limanul Moncastrului Bogdan Muşat şi coconul său Ştefan, fiind pribegi şi sărmani în moştenirea Moldovei.

Călări şi fără slujitori după ei, mergeau în pas după arşiţa zilei, sfătuind. La dreapta lor se clătina aria mării, împunsă de boldurile de lumină ale constelaţiilor. Dinspre Trapezuntul Asiei se rumenea răsăritul lunii. De către miezul nopţii, din stepă, adia un vînt subţire, cu miros de ierburi pîrjolite.

— Peste Marea sînt stăpîne vînturile, zicea Muşat; însă dincolo, unde s-arată acuma luna, ţine buzdugan de poruncă Bogdihan, împăratul tatarilor.

— Şi-n partea de unde vine cenuşă de pojar? întrebă Ştefan.

— Acolo sînt nohaii, pînă la Crîm şi la Or, tot ai aceluiaşi împărat, despre care prostimea povesteşte cum că ar avea cap de cîne şi numai un ochi în frunte; însă şi el e om ca şi noi, fără decît mai puternic, avînd subt ascultare toate cuprinsurile, pînă la marginea pămîntului.

— Şi decît el nu-i mai mare nimeni ?

— Este cineva mai mare, zîmbi Muşat către feciorul său. În fiecare noapte, la poarta oricărui palat de Domn ori de împărat, poate sosi îngerul morţii. Bate cu toiagul de trei ori, arătînd că timpul omului e mărginit.

— Ce se-ntîmplă ? se răsuci coconul. În locul lui Han-Tatar cel vechi se ridică altul nou.

— Se ridică. Însă vine un ceas cînd Domnul-Dumnezeu face un semn. Atuncea seminţiile de pradă stau şi se alină. Scrie la psaltire : Cel Etern împărăţiile ca pleava le vîntură. Şi tot acolo, despre soarta omului : un vînt îl suflă şi nu mai este ; şi nu i se mai cunoaşte nici locul !

Coconul cel tînăr cugetă un răstimp :

— Atuncea, măria ta crezi că e mai bine să ne ducem la mănăstire la Neamţu, dacă toate sînt deşertăciune ?

— Ba nu, zîmbi iarăşi Muşat, căci această ţară e o grădină care a rămas fără stăpîn. Poate Dumnezeu te-a menit pe domnia ta grădinar. Cărările noastre, urmă Bogdan Muşat, acuma sînt încîlcite şi primejdioase, mestecăm amărăciune şi ne adăpăm cu lacrimi ; descălicăm în primejdie, odihnim între năluciri ; însă eu, fiind prim-născut al odihnitului între fericiţi Alexandru-Vodă, am drept la moşie, iar dreptul meu este şi al domniei tale. Nădăjduiesc că Dumnezeu ne va pune la locul nostru. Nu uit nici într-o zi să îngenunchez la mila lui, cerşindu-i dreptate. Vom descălica deci şi în astă-sară la o mănăstioară de ceamur pe care o cunosc şi unde voi găsi un prietin. Ţi se pare calea grea şi drumul lung ?

— Înţeleg, Doamne, că nu-mi vorbeşti de drumul pînă la Cetate, ci de cel pînă la Suceava. Nu mi se pare lung, căci ai să-mi istoriseşti iar cum a ajuns

Ghinghis-Han de la un salaş sarac de şapte căruţe la cea mai mare putere, împărat peste kitai şi peste toate seminţiile.

— Am să-ţi spun, răspunse Muşat ; şi aceasta să fie o taină a domniei tale.

Istorisirea din acea sară privea cariera înfricoşată a călăuzului hoardelor tataro-mongole, care se ridicase cu două veacuri şi ceva înainte din smîrcurile sibiriene de sub munţii Altai. Rumeneala de incendiu a lunii, tremurul mării sub răsfrîngerea căii lactee erau semne legate de amintirea marilor hoarde. Acest colţ al Dunării şi al Mării a fost ca o strungă pe unde s-au grămădit toate năvălirile veacurilor, bătînd repetat, ca şi crivăţurile şi viscolele, întăi în troianurile vechilor străjeri ai Romei, apoi în adăpostul munţilor. Cum se alinau spulberele, populaţiile din vechi statornice ieşeau la luminişuri, ca roii cei grăbiţi din luna lui mai. Acolo era o poartă a pustiului. Cum o treceau, mongolii îşi puteau priponi caii slăbiţi la iarbă grasă. În valea Dunării şi a Siretului erau gropile cu orz, grîu şi malai ale plugarilor. Dincolo de munţi, băile de aur. Cătră Bizanţ, ori cătră Roma, fantasme de palate şi haznale de juvaeruri.

Deci cu două veacuri jumătate înainte, se ridicase Ghinghis, organizînd hoardele tătărăşti şi crescîndu-şi puterea. Cu trei sute de mii de călăreţi bine echipaţi, cu rezerve şi parcuri de căruţe îndărăt, cu cercetaşi ageri şi spioni cu multă pricepere întrebuinţaţi în regiunile de invazie, a supus China, întinzîndu-se peste deşertul Gobi şi peste munţii cei mari pînă la perşi şi turcomani. Unul din căpitanii lui cei mai destoinici, Sabetai-Behadîr, a răzbit la Marea Caspiei, de acolo la Volga şi la poarta stepei. A intrat în cîmpia Dunării, a străbătut munţii asupra Ungariei, a învăluit graniţa Europei de cătră Polonia ; capetele de coloană au străpuns ţinuturile pînă

la posesiunile Veneţiei. Faima acestor călăreţi nouroşi, împlătoşaţi în piele neagră de bour, era susţinută de repeziciunea cu care străbăteau cuprinsurile, de bătaia arcului şi a lăncii lor, şi de spaima rachetelor de pulbere de puşcă — născocire chineză, pentru întâia oară văzută în Europa evului mediu ; în sfîrşit, acolo unde întîmpinau împotrivire, de dezastrul uciderii în masă şi al pojarurilor totale. În preajma Cetăţii Albe, Sabetai a pus semn înaintea cortului lui flamura şi suliţile încrucişate, dînd pămîntul Moldovei în pradă şapte zile.

După ce Dumnezeu a odihnit pe Ghinghis-Han cu robii, femeile, tezaurul şi armele sub turn de lespezi, într-un gorgan al pustiei, a aşteptat să vadă ce înţelepciune aduce oamenilor această arătare. Oamenii, afară de spaima lor, nu înţeleseseră nimic. Atunci, după două veacuri, adică îndată după aceea, s-a ridicat iarăşi asupra omului, cu alte hoarde de tatari, Timur. Sabia trebuia s-o poarte cu stînga, căci de dreapta era cîş. Era beteag şi la picior în aceeaşi parte, din lovituri de suliţă la învălmăşeală de război în tinereţă, de aceea era poreclit Lenc, adică Şchiopul. Semnul lui la picior arăta că trebuie să se oprească şi el. Sabia nu-i era îngăduit s-o poarte cu mîna hărăzită dreptăţii.

După ce în kuriltai, adunare a războinicilor, şi-a dat nume de Saheb-Keran, adică stăpîn al lumii, şi-a deslănţuit şi el hoardele. A bîntuit Industanul, Persia, Siria şi Babilonul ; printr-o latură a mărilor a lovit pe turci, iar prin alta căpitani ai lui au ieşit la aceeaşi poartă unde poposise Behadîr-Sabetai. Iarăşi s-a pus semn flamura şi suliţile, dîndu-se pîrjolului şi prăzii pămîntul oamenilor statornici. Din această năvălire au rămas tabere şi sălaşuri tătăreşti la Crîm şi dincolo de Volga, pînă la Marea Caspiei.

Cînd Bogdan Mușat era cocon de vîrsta feciorului său, se aflau oșteni cărunți la curtea lui Alexandru-Vodă, care apucaseră pe Timur Șchiopul și vorbeau despre războaiele lui. Ca și hanul cel dintăi, supusese jumătate de Europă și Asia sub ascuțișul fierului. Menirea lui, ca și a lui Ghinghis, era să fie o pedeapsă a lumii. Ca și celălalt, Timurlenc nu urmărea să statornicească o altă rînduială socială, ori o lumină a unei credințe noua; nu părea a fi decît un vîrtej de distrugere.

La asediul cetății Sivas, în India, locuitorii i-au trimes întru întîmpinare o mie de copii îmbrăcați în alb, ca să ceară iertare. Timur a poruncit să fie sfărîmați în copitele cailor. În Georgia au curs puhoaie crunte pe treptele munților din șapte sute de sate. La Babilon, măcelul a ținut două zile, pînă ce a fost ucis și ultimul cetățean. O sută douăzeci de movili de capete au fost atunci clădite în cîmpie. La Sebsvar, în India, după un măcel la fel, a rînduit să fie ziditi în turnuri cinci mii de prizonieri vii. La Delhi a pus sub sabie o sută de mii de robi cu care nu avea ce face în acea clipă. Capul lui mare, cu obraz pistrui și barbă lungă, privea dușmănos asupra lumii. Urechile lui nu primeau gluma și poveștile. Îi plăceau numai oamenii înțelepți și cărturari, pe care-i tăia cu aceeași ușurință ca și pe cei proști. Nimene n-a înțeles cărui Dumnezeu se închină. Mormîntul lui de la Samarcand s-a pustiit, nu tîrzie vreme după aceea, în patru vînturi.

În acel timp, cînd a izbit pe turci, a bătut în crîncen război la Ankara pe Baiazid-Sultan, prinzîndu-l și închizîndu-l într-o cușcă cu gratii de fier, pe care o purta după el în expediții. Iar hoardele lui din răsărit au pătruns pînă la împărăția nemțească, după ce au așezat în lungul Nistrului, pe drumul negustătorilor, în țepușe,

trupuri de bătrîni cu barba albă şi de femei cu pruncii la sîn. Bărbaţii şi feciorii cîţi au fost prinşi au fost duşi sub harapnic în robie la Crîm şi la Volga. Puţini s-au întors, urmînd calea aceloraşi stele, care licăreau pe creţurile mării, în sara aceea cînd Muşat spunea aceste poveşti coconului său.

De ce a ieşit asupra lumii spaima lui Han-Tatar? Arătau oamenii vechi că atît Ghinghis cît şi Timur nu sînt decît forme schimbătoare ale aceluiaşi demon, care lucrează asupra creştinătăţii. Căci legea lui Hristos a fost ca o lumină de dragoste asupra lumii, iar aceştia sînt oşteni ai întunericului. Împotriva lor şi a altora nu poate fi armă mai tare decît însuşi Adevărul pe care l-a predicat Fiul lui Dumnezeu pe acest pămînt al răutăţii. Praporele unei oşti împotriva păgînilor nu pot avea cusută pe ele altă icoană decît pe a sfîntului Gheorghe străpungînd balaurul. Grădina aceasta aşa de bîntuită, la marginea mării şi a pustiului, are nevoie într-adevăr de un stăpîn, care s-o statornicească în hotare, să clădească în ea lui Dumnezeu cel adevărat case de stîncă şi să-i orînduiască oşteni care s-o păzească şi s-o păstreze ca pe o cetăţuie a Binelui împotriva Demonului negru.

Căci iată, acuma se proţăpeşte împotriva creştinilor încă un duşman. Asupra lumii vin otomanii.

II

Cu ani mai tîrziu, după ce Ştefan rămăsese pribeag şi orfan, şi mai pe urmă, cînd se aşezase Voievod, îşi aducea aminte, în ceasurile de mîhnire, de vorbele spuse într-o noapte de vară în preajma mării. Descălecînd la o bisericuţă umilită zidită din glod şi slujită de un monah în zdrenţe, îngenunchiase lîngă părintele său, plecîndu-şi fruntea şi hărăzindu-se fierbinte lui Hristos, pentru slujba dreptăţii. Pe atuncea, la Domnia urdiilor turceşti era Sultan Murat. De atunci, în locul aceluia păşise Mahomed, căruia îndată i-a ieşit faimă şi poreclă de cuceritor, care în limba turcească se cheamă El-Fatîh.

Oştenii aceştia ai proorocului minciunos de la Meca se arătaseră în Anatolia şi în vederea Bizanţului cu un veac în urmă. Rupseseră bucată cu bucată din împărăţia grecească, păşiseră peste Helespont şi peste Marmara năzuind întăi la Dunăre. Aşezaseră sultanat la Adrianopol. Îşi trimiseseră oştile asupra voievozilor creştini şi asupra ţinuturilor Împăratului. Înainte de a detuna scaunul lumii Ţarigrad, îl împresurau de pretutindeni, slăbindu-i apărările. Pe uscat băteau Grecia veche, Sîrbia şi Bulgaria ; pe mare prigoneau corăbiile de negoţ ale vene-

ţienilor. După ce vor rupe porţile şi zidurile duble ale Constantinopolului, năzuinţa lor era către celălalt scaun al creştinătăţii, Roma. Fusese, cu patru ani înainte de 1400, o mare bătălie la cetatea Nicopolei, unde se strînseseră oştile creştinătăţii, într-o cruciadă a timpului îndemnate de glasul papei şi de ambasadele dibace ale Veneţiei. Şi cavaleri nemţi şi franţuji, şi boieri unguri şi ardeleni şi munteni, şi mercenari albanezi şi italieni fuseseră învăluiţi şi stropşiţi de noianul păgînilor. Se mai ridicase o oaste mare a creştinătăţii la anul 1444, la care a stat căpitenie şi Ion Corvin, viteaz al acelor timpuri. Dînd război la Varna, otomanii au rămas iarăşi stăpîni şi biruitori, încît între movilele de morţi a fost aflat şi trupul lui Vladislav, craiul leşilor. A ieşit atunci dreptate vorbei unui înţelept rabin de la Solunt cu numele Akiba, care dovedise că anul nu-i prielnic, deoarece numerele lui adunate dau o sumă ciudată.

La 1453, care cuprinde tot numărul nefast 13, după prorocirea aceluiaşi Akiba, Mahomet II, avînd vîrstă numai douăzeci şi trei de ani, a spart prin miazănoapte cetatea Constantinopolului, cucerind-o şi dînd în pradă oştenilor săi comorile publice. În acel măcel a pierit cel din urmă împărat, Constantin Dracoses.

Aşezîndu-se în scaunul împăraţilor bizantini, El-Fatîh şi-a întors ienicerii cu faţa către asfinţit, unde din douăzeci şi opţ în douăzeci şi opt de zile se arată pe cer semiluna. Menirea lor era să se ducă pînă subt ea în împărăţiile apusene, să aşeze geamia cea mai bogată pentru Alah şi profetul său. În vîrful ei va străluci însuşi juvaierul ceresc.

Palatele şi bazilicele Bizanţului au fost despoiate, statuile de aur au fost topite, hipodromul şi forul Augusteon au fost invadate de căruţele nomazilor; în

palatele împărăteşti şi-a aşezat curtea al şaptele sultan, destinat să stea acolo prin puterea acestui număr fatidic ; caravanele au adus vreme de nouăzeci şi nouă de zile în serai prăzile lumii răsăritene, grămădindu-le în haznale. Cazangiii au bătut pe nicovală cel dintăi tron de aur al retirăzii măritului Sultan, umbră a lui Alah pe pămînt, deosebit astfel şi despărţit de ceilalţi ticăloşi oameni chiar şi în clipa celei mai modeste retrageri.

Cele mai înfricoşate armii au ieşit de la Poarta Împărăţiei nouă. Grecia şi Sîrbia au fost puse sub fier în 1459. Împărăţia de la Trapezunt a celor din urmă Paleologi şi Comneni a fost răsturnată în 1461. Rînd pe rînd au căzut insulele Mediteranei pînă atunci sub stăpînirea veneţienilor. Bosnia şi Albania, zonă de influenţă a aceleiaşi republici a nobililor neguţători ai lui San Marc, au cunoscut prada şi robia şi şi-au plecat grumazul. De la Persia, prin Georgia şi Circasia, peste Marea Neagră pînă la unguri şi leşi şi pînă în Dalmaţia, tuiurile cu cozi de cal se aşezau în cetăţi, şi beglerbeii lui Mahomet primeau la picioare tributul ghiaurilor.

El-Fatîh era nu numai un sultan norocos şi viteaz, ci şi prea înţelept. La aşezarea sa în locul tatălui său Murat, ca să nu mai fie niciodată pricină de discordie şi împărechieri, poruncise muţilor seraiului său şi ienicerilor să strîngă în juvăţ şi să împuţineze de cap pe toţi fraţii şi unchii săi şi pe toţi copiii acelor fraţi şi unchi. Cel dintăi vizir era în faţa sa ca cel din urmă rob : putea să piară la o clătire de deget. Garnizoanele fidele ale cetăţilor, soldaţii eroici ai principilor, care-şi respectau cuvîntul după proasta tradiţie cavalerească, erau neapărat înecaţi în sînge. Stăpînii încununaţi de la Trapezunt, din Bosnia, din Lesbos, de la Atena au fost tîrîţi în streang de cozile cailor. Insă prostimea care cădea cu fruntea în pulbere dobîndea îndată milă. Nu-i

era greu să deosebească, prin emisarii săi greci, toate interesele de vanitate care agitau pe unii prinţi ai Europei, nici interesele permanente comerciale ale veneţienilor, care predicau în lume cu lacrimi război sfînt, adăogînd pe sub mînă aur argumentelor sentimentale. Zdrobea pe viteji, trata cu vanitoşii, zîmbea veneţienilor, despoindu-i de colonii şi risipindu-le contoarele.

Judecata lui fără cusur au aflat-o apusenii prin pictorul Gentile Bellini, pe care l-au trimes marelui Padişah veneţienii, ca să-i zugrăvească nobila înfăţişare, pentru galeriile lor de artă. După războaie, în care pieriseră soldaţii naţiilor, nobilii lagunelor găsiseră cu cale să încheie pace cu clauze comerciale şi ambasada artistică apărea ca un omagiu dezinteresat şi amical.

Deci pictorul, avînd nevoie de modele, le-a găsit pe toate cele vii, între care se afla însuşi Padişahul, între covoare, vitralii şi aur. Însă văzîndu-l că stă la îndoială asupra jertfelor şi mai cu samă asupra capetelor fără trup, stăpînul cel mare a poruncit unui icioglan să îngenunche numaidecît. Altul a înaintat şi, după un semn, i-a retezat capul. Rareori pictorii apuseni s-au bucurat de asemenea modele.

Bostangiii îngrijind să sosească la masa slăvitului Sultan cel dintăi cantalup trufanda, s-a întîmplat ca unul din copiii sufrageriei, mai lacom, să-şi însuşească şi să ospăteze în ascuns fructul. Cînd stăpînul n-a găsit pe talerul său ceea ce i se vestise de către medelnicer, şi-a încruntat sprînceana cu mare mînie. A chemat în faţa slăvitei sale feţe pe cei optzeci de copii de slujbă în acea zi şi a poruncit să se arate vinovatul. N-a răspuns nimeni. Pe loc strălucirea sa a găsit soluţia cea mai bună ca să afle pe vinovatul de lăcomie. A fost adus gîdea care a prins a lua rînd pe rînd copiii din şirag spintecîndu-i. La al douăzeci şi optulea, Pa-

dişahul a putut a-i cunoaşte în măruntaie cantalupul nemistuit încă.

Pictorul a îngenunchiat a doua zi, cerînd augustului său model, cu lacrimi, învoirea de a se întoarce numai-decît la Veneţia.

El-Fatîh era un înţelept care ştia să se folosească de fanatismul osmanlîilor săi şi care dovedea în orice clipă osîrdia sa pentru Profet; însă în camara sa intimă avea rezerve; şi relaţiile lui cu patriarhul ortodox au fost dintre cele mai blînde, lăsînd adevărului celui din urmă prestigiul său neviolat.

La acest arhanghel negru, fiara despre care a vestit sfîntul Ioan, cugetase cu inima bătînd coconul cel tînăr, îngenunchiat lîngă părintele său, pe cînd monahul din mănăstioara de ceamur slovenea vorbele prorocirii din Apocalips:

«Vai! vai de tine! cetatea cea mare a Babilonului, cetatea cea tare! că într-un ceas a venit osînda ta!».

«Şi neguţătorii pămîntului vor plînge şi se vor boci».

III

Vremurile erau într-adevăr aşa cum le arătau de mai de mult scrisorile sfinte.

«Cine-i hiara aceasta ? cuvintează Arătarea Teologului, şi cine poate să se bată cu dînsa ? I s-a dat o gură care grăia cu trufie şi cu hulire ; şi i s-a dat putere să lucreze patruzeci şi două de luni. Şi i s-a mai dat să facă război cu sfinţii şi să-i biruiască ; şi i s-a mai dat putere peste toată seminţia şi poporul şi limba şi neamul».

«Cine are minte, să socotească numărul hiarei, căci acest număr e nume de om, şi numărul ei este şase sute şaizeci şi şase».

Moişa, filosoful de la Moldova, socotise şi găsise că toate numele împăraţilor porniţi de la prorocul minciunos răspund numărului arătat, căci el înseamnă fără odihnă, fără închinare, fără duh ; puterea pulberii şi cărnii, desfătarea între oameni a lui Satana.

Toate sînt trebuitoare, pentru ca oamenii să vadă calea înţelepciunii. Privind spre lumina care se deschide subt arcul ei, şi astăzi stă Ştefan-Voievod la Putna, în icoană, cu capul aplecat şi mîinile încrucişate. Astfel s-a

visat soldat al Adevărului. Pe cînd negustătorii cei întristați, adică venețienii, care covîrșeau marea cu corăbiile lor și adunau banii noroadelor, urmăreau cu ochi ageri progresul marelui Sultan.

Pentru ei, Mahomet era o forță care trebuia oprită cu orice preț; altfel domnia lor asupra Europei era amenințată.

Republica lagunelor, fondată cam o mie de ani în urmă, se dezvoltase încet-încet, agonisnd întâi comerțul Adriaticei. Pe urmă ieșise în Mediterana, cucerind porturile și afacerile pînă la Levant și Egipet, luînd locul grecilor și al vechilor fenicieni. Cumpănind cu răceală foloasele, în vremea cruciaților, deodată se arătase sprijinitoare a credinții, oferindu-se a purta în Orient pe luptători cu flota ei. Negreșit, cea dintâi măsură pe care a luat-o a fost ca să încasèze prețul transportului, și a doua să încarce cu aromate corăbiile, ca să realizeze de la cei rămași acasă alt cîștig. În bătăliile cu necredincioșii, soldații lui Hristos au cucerit pămînturi și limanuri, în care negustătorii s-au silit îndată să întemeieze case de negoț. Oștenii au fost scoși după aceea de acolo; negustătorii însă au rămas, alcătuindu-se cu alți negustători; și unii și alții neavînd decît singura lege a banului. După ce au cucerit în cursul vremii ținuturile, coastele și ostroavele, bătînd și depărtînd de la cîștig pe toți frații lor creștini și mai ales pe genovezi, după ce au acoperit cu zărăfiile lor Bizanțul și Alexandria, deodată au văzut tîrîndu-se din umbra Asiei asupra lor fiara otomană. Doctori învățați de la Veneția îndată au semnalat-o, arătînd primejdia pentru credință. Dar primejdia era mai cu samă pentru corăbiile de negoț.

Într-adevăr, sultanii le-au strîmtat locul și le-au împuținat căile. Iar Mahomet II, cucerind Constantino-

polul, pe veneţieni i-a izgonit cei dintăi. După războaie cu Sultan-Baiazid şi Sultan-Murad, au urmat altele cu Sultan-Mahomet. Mercenarii republicii se băteau în toate cetăţile de pe coaste şi din insule, cu mare vitejie, căci erau bine plătiţi. Craii şi împăraţii, solicitaţi de cei mai dibaci diplomaţi pe care i-a cunoscut lumea, au primit să-şi jertfească oştile la Nicopole şi Varna, în Sîrbia şi Ungaria. S-a găsit şi-un viteaz dintr-o mie şi una de nopţi, George Castriota din ţara Albaniei, care s-a războit o viaţă întreagă în munţii lui, întîrziind coloanele ienicerilor în năzuinţa lor spre Dalmaţia. A pierit cu arma în mînă, încredinţînd bancherilor pe copiii săi. Diplomaţii şi-au întors privirile în alte părţi, şi au cunoscut pe craii Poloniei şi Ungariei şi pe voievodul de la Ardeal. Au ajuns cu înţelegerea şi pînă la şahul Persiei, după aceea au găsit şi pe un domn de la Moldova, cu numele Ştefan.

Stînd astfel atent încordaţi, cu arme şi agerime, pentru ocrotirea fundacurilor lor de negoţ, punînd pe continentali să le cumpere marfă şi să se bată pentru domniile lor, nobilii veneţieni aveau conştiinţa că, apărîndu-şi bunurile, apără însăşi civilizaţia care era al doilea nume al Veneţiei. Europenii evului mediu apăreau faţă de ei ca nişte simplii barbari. Nicăieri ca în cetatea lui San Marc nu se puteau vedea palate mai bogate, rivalizînd cu ale Bizanţului, petreceri mai fastuoase, curtezane mai bine plătite. Viţiul e un atribut şi o datorie a aurului. Contimporanii ştiau asta, dar lăsau altei generaţii grija ispăşirii.

Sanctitatea sa pontiful roman, craii Ungariei şi Poloniei, împăratul şi prinţii, solicitaţi pentru înaltele datorii ale timpului, se mişcau cu greutate şi întîrziere, avînd fiecare interese şi încurcături. Primejdia, ampli-

ficată în măsura intereselor imediate amenințate, nu le apărea în finalul ei tragic — așa cum apăruse ochilor iluminați ai tînărului cocon în mănăstioara din preajma mării.

Cînd rînduiala ascunsă l-a adus la domnia Moldovei, Ștefan-sin-Bogdan-Mușat era pătruns pînă în fundul sufletului și pînă în cel din urmă ascunziș al înțelegerii de primejdia care amenința biserica lui Hristos și de misiunea pe care o avea ca domn și ostaș al Adevărului.

Tot în Apocalips, scrie :

«Nedreptul lasă-l să mai facă nedreptate, necuratul lasă-l să se mai întineze».

«Iată, vin îndată și răsplata mea este cu mine, ca să răsplătească fiecăruia după faptele lui».

Pentru el cumpăna clipei putea fi trecută, cum a și fost, printr-un tratat de supunere, care-i asigura folosul vieții trecătoare. Pentru sufletul său înfierbîntat de ortodoxie, problema se punea, însă, cu totul pe alt plan. Nu atît venitul vămilor, nu atît cetățile Mării, nu hotarele Moldovei, nu domnia lui erau interesate, ci Adevărul și Dreptatea, care erau însuși Izbăvitorul Hristos. În această credință înfricoșată în care se absorbea cu totul, el găsea neîncetată hrană, așezînd semnele de piatră ale Dumnezeirii în toate colțurile Moldovei și punîndu-se pe sine jertfă necontenit.

Istoricul de azi, judecînd trecutul în elementele lui proprii, poate îndrăzni a susține că singur acest ostaș a văzut pentru timpul lui și viitorime, ca Ioan, cînd a avut visul de spaimă în ostrovul Patmos. Însă contimporanii lui, în afară de iluminați și cărturari, l-au înțeles mediocru.

Dacă zimbrul n-ar fi oprit repetat, în cetățuia lui de codru și munte, pe marele vînător, El-Fatîh și-ar fi

putut lua timp ca să ajungă mai curînd acolo unde numai moartea l-a împiedicat să ajungă. Calul său vînăt ar fi mîncat orz din pristolul de la Roma. Dumnezeu nu a îngăduit ; şi, ca să nu se plinească ameninţarea celui mai semeţ şi mai tare dintre stăpînii de seminţii, a pus ascuţime şi tărie în mintea şi braţul celui mai neînsemnat prinţişor de la marginea creştinătăţii.

IV

Împărat al părţilor germane se afla atunci Frederic III din Casa de Austria. Crai al Poloniei, Cazimir IV. După căderea Constantinopolului a fost ales la tronul Ungariei Matiaş-Crai, fiu al lui Ion Corvin, faimos voievod al Ardealului.

Mai era un domn al pămîntului, foarte temut: papa de la Roma.

Alţi regi şi prinţi din Apus, încurcaţi în necurmate războaie unii cu alţii, erau prea departe de catastrofa răsăriteană.

Stăpîni de castele medievale, oraşe care tindeau să se elibereze cu armele, nefericite populaţii agricole doborîte sub jug, foamete, ciumă şi întuneric, coborîre a sufletului, amintiri jalnice ale împărăţiei de altădată: asta era lumea apuseană de atunci.

În confuziunea decăderii, după domnii schimbătoare de şefi barbari cu obrazuri păroase şi săbii grele, se ruinaseră toate alcătuirile împărăţiei vechi. Fiul senatorului din Galia, care se luptase lîngă Aetiu în contra hunilor, se mulţămise cu situaţia de sutaş în armata vizigoţilor ori a longobarzilor; iar nepotul nu mai cunoştea baia şi nu mai putea ceti literele lapidare de pe mor-

mintele strămoşilor lui. Pe risipituri şi pojaruri lumea începea de la capăt.

Numai Italia îşi mai păstrase prestigiul. Papii, prinţii şi mănăstirile erau conservatori ai nobleţei şi, în vremea despre care vorbim, peninsularii, în deosebi genovezii, veneţienii, florentinii şi milanezii, credeau că pot privi cu dispreţ spre soldaţii de fier ai regelui francez sau spre raiterii mirosind a usturoi şi bere ai împăratului german.

Candelele spirituale, aprinse de la Roma creştină şi hrănite cu oleu scump al antichităţii, ardeau şi în mănăstirile continentului, refugii sfinte de sălbăticia timpului. Florile şi flacările arhitecturii gotice păreau a vibra către Dumnezeu în împărăţia lui Carol cel Mare ; dar în afară de aceste oaze, unde stăteau aplecaţi pe texte cărturari palizi, domnii lumii nu voiau să cunoască decît pe zeul Forţei, rînjit şi cu fruntea îngustă, şi mulţi baroni socoteau mai prejos de demnitatea şi onoarea lor să ştie a ceti şi a scrie.

Războinicul de atunci s-ar fi socotit un afemeiat dacă s-ar fi spălat zilnic. De cămaşă nu avea nevoie. Putea fi cunoscut de departe prin parfumul propriu. Luptătorul în Orient, în legiunile cruciate, visa, fără aprehensiune şi cu o imaginaţie proprie, la doamna sa, rămasă în turnul castelului şi asigurată în centura de castitate cu lacată. Contese de la curţi regale se duceau pentru micile lor nevoi jos în jurul scării de onoare.

Acei marchizi care ieşeau cu sabia la drumul mare ca să vămuiască pe cinstiţii neguţători ; acei suverani care se împrumutau de la vasalii lor cu trei mii de galbini ca să-şi poată plăti mercenarii ; acei împăraţi ai Sfîntului Imperiu care priveau placid cum se taie, se jefuiesc şi se pîrjolesc ei în de ei prinţii, episcopii şi baronii supuşi maiestăţilor lor, după cîte s-a spus, erau

cel puţin aprinşi de o mare credinţă. Această credinţă trebuia să-i înalţe spre mîntuire.

Însă moldovenii obişnuiau să povestească despre un schimonah care s-ar fi ridicat din singurătăţile Atonului şi numele lui era cuviosul Ioan din Peşteră.

Coborînd la Ţarigrad, a văzut căderea şi ticăloşia împărăţiei greceşti şi mai ales certurile de vorbe ale doctorilor legii lui Hristos şi a căutat scăpare mai departe, spre adevăraţii fraţi creştini. A umblat pe jos, suferind ostenelile şi pulberile. A ajuns într-o cetate mare, la împărăţia cea nouă, unde se înălţau turnuri de biserici. Înainte de a intra în sfîntul lăcaş, a văzut oameni spînzuraţi în crengi de copac. Şi într-un cazan al casei orăşeneşti, fierbea un calpuzan. Iar crainicii strigau către norod greşalele osîndiţilor. Fiind duminică, schimonahul Ioan a intrat la sfînta leturghie şi a văzut poporăni îngenuncheaţi, unii plîngînd, iar preotul striga spre ei din amvon vorbe grozave despre pieirea lumii. Privind la acel preot, cuviosul Ioan l-a văzut aevea cunoscîndu-i capul de ţap despre care arată cărţile. S-a grăbit să iasă şi să umble în calea întîmplării, nădăjduind să afle ceva. I-au ieşit într-un corn de dumbravă închinători, care l-au lovit, jefuindu-i traista săracă. S-a sculat din sîngele său, s-a spălat la un izvor şi s-a dus mai departe, ajungînd în altă cetate. În biserica de acolo stătea slujind cu mare falâ episcopul şi înfăţişarea lui era a lupului, iar enoriaşii îngenuncheaţi erau oi. Astfel umblînd din loc în loc, schimonahul Ioan a cunoscut căderea inimii omeneşti. După ce a văzut tot ce putea vedea şi a cunoscut tot ce putea cunoaşte, şi-a luat toiagul şi a trecut munţii mari şi a coborît în cîmpii înflorite, ajungînd la cetatea Romei. Acolo, la scările Sfîntului-Petru, a stat îngenuncheat nouă zile şi nouă nopţi, pînă ce s-au îndurat slujitorii să-l poarte

la sfîntul Părinte. Intrînd întru strălucire şi podoabe de mare preţ, călugărul de la Aton a bătut metanie şi a plîns.

— Cine eşti tu şi de unde vii ? l-a întrebat prea sfîntul Părinte.

— Sînt un sărman monah, prea sfinţite. Am venit să cunosc credinţa lumii şi să mă bucur. Am cerut creştinilor împărăţiei tale adăpost şi nu mi-au dat ; hrană, şi m-au lăsat flămînd ; apă, şi m-au lăsat însetat. În casa Domnului meu am găsit zărăfie, iarmaroc de arme şi mezat de muieri. I-am certat cu blîndeţă pentru că n-au milă ; ei m-au bătut. M-am mirat că-şi spun creştini şi ei m-au spînzurat în cîrlige. Am văzut păstorind ţapii şi lupii. Iar aici, în cetatea părintelui meu Domnul Dumnezeu, văd hălăduind leul, care-şi întinde ghiara asupra celor pămînteşti.

Sfîntul Părinte a simţit pe el cămaşă de ghiaţă, căci obrazul sărmanului îl privea dintr-o cunună de raze. Închinîndu-se cu smerenie, s-a întors bătînd din palme ca să vie slujitori să poarte de grijă musafirului.

— Te cunosc, Doamne, a zis el cu dulceaţă. Sînt pătruns şi eu de durerea suferinţilor tale. Ai dreptate. Asemenea ticăloşii ale lumii nu trebuie să le mai vezi.

După porunca sa, slujitorii l-au dus pe schimonah pînă în chilia cea mai din fund a temniţelor sfîntului Petru, şi de atuncea nimeni nu l-a mai văzut.

V

Scribii tuturor acestor neamuri ne-au învăţat succesiv să ne plecăm stăpînilor lor ca domnilor şi împăraţilor celor mai mari ai lumii. Au făcut asta fie din pricină că n-au fost în stare să discearnă adevărul unic, fie din pricina nevoii de pîne, fie din laşitate. Oamenii liberi sînt extrem de rari.

În lumea antică, bătălia de la Termopile reprezintă poate numai un cuvînt frumos, iar războiul Troiei mai mult stihuri şi tropi. Puterea elină a sălăşluit în spirit şi în manifestările de artă. Dar regii şi împăraţii europeni, lăudaţi pentru toate gesturile şi zîmbetele, pentru toate slăbiciunile, pentru toate bătăliile pierdute ori cîştigate, au avut asupra lor reflectoare actoriceşti. Faţă de marele imperiu al lui Carol, stăpînirea lui Ghinghis a fost de douăzeci de ori mai vastă. E adevărat că tatarii au trecut ca pulberile, dar nici Carol n-a fost soldat al spiritului nemuritor şi al inteligenţei. Nici el, nici toţi prinţii coborîtori din barbari în curgerea evului mediu. Generaţii după generaţii de şcolari le-am pomenit, sub ferulă, numele şi le-am celebrat aniversările ca unor puteri solare, pe cînd Veneţia, stăpîna de fapt a evului mediu prin diplomaţie şi aur, mai tare decît Frederic şi

decît Matiaş-Crai, şi decît Cazimir-Crai, creditoarea tuturora, uneltitoarea pretutindeni, are parte în istorie de foarte puţine cuvinte.

Nu-i rău că are ea puţine; e rău că au alţii prea multe.

Faţă de sfinxul care priveşte spre necunoscut în marginea deşertului Libiei, toţi sînt una şi aceeaşi pulbere vînturată. Depozitul umanităţii e alcătuit dintr-un material imponderabil. Nu-l plouă, nu-l ninge, nu-l spulberă furtunile. Sămînţa lui rodeşte neaşteptat şi în aparenţă bizar. Astfel pot cunoaşte în florile de azi ale pămîntului Moldovei, esenţa unei jertfe de altădată.

Deci marele împărat, în care credea prostimea, înfăţişa mai mult un nume. Oraşele şi principatele Germaniei nu constituiau o putere unitară. Contele palatin se afla în ceartă cu arhiepiscopul de Maienţa. Regele Boemiei şi ducele Burgundiei se aflau în război pentru ţinutul Lutzelburg. Împotriva aceluiaşi rege boem se sculaseră şi ducii saxoni. Şviţerienii urmau să se arate neînduplecaţi duşmani ai ducilor de Austria.

În coasta acestei anarhii, cei doi crai — al Ungariei şi al Poloniei — aveau şi ei treburile lor mari şi mărunte. Cea mai de căpetenie afacere a lui Matiaş-Crai, cum s-a aşezat la domnia Ungariei, a fost să puie la cale războaie contra neamurilor lui.

Cazimir-Crai îşi avea şi el treburile lui deosebite: războaie cu cavalerii teutoni la marginea Crăiei, un război mai primejdios înlăuntru, cu clerul, pentru dreptul de numire al episcopilor, şi cu şleahticii care aveau mare plăcere totdeauna, în Seim, să stea împotriva maiestăţii sale.

La 1459 sfîntul părinte Piu II s-a întors la Roma de la congresul de Mantua, prea tulburat de amestecurile pămînteşti şi politice. Osîndind pe un tulburător al

plebei cu numele Tiburcio şi punînd să fie ridicat în furci, s-a simţit mai liniştit şi a putut primi cu un obraz liniştit şi surîzător pe ambasadorii de la şahul turcomanilor Uzun, de la împăratul Trapezuntului şi de la armeni, care veneau să-i ceară sprijin ca unui puternic domn al pămîntului contra lui Mahomet.

Din întîmplare, se aflau de faţă şi emisarii Veneţiei. S-au ridicat asemenea plîngeri pentru căderea Bizanţului şi pentru desrăbălarea în sînge a Antihristului, încît sfîntul papă a lăcrimat, făgăduind, în numele lui Hristos, că-şi va mişca braţul.

Ambasadorii Sfîntului Scaun n-au întîrziat în adevăr să ceară împotriva duşmanului întregii creştinătăţi săbiile împărăţiei, a regelui Angliei şi a regelui Franţei, după pilda de la 1396 şi 1444. Măriile lor au răspuns cu vorbe ocolite că timpul nu-i prielnic, că tezaurele sînt în suferinţă, că lumea are alte griji şi că s-ar fi iscat în Europa o primejdie şi mai mare, în fiinţa unor aşa-zişi savanţi, care pretind că pămîntul ar fi rotund. Atunci sfîntul părinte şi-a mişcat braţul şi a alcătuit o epistolă către Mahomet-Sultan, dovedindu-i de ce trebuie să lese lumii apusene Constantinopolul şi Mediterana şi de ce locul măriei sale e în răsărit, dîndu-i a înţelege că a ajuns pînă la Domnul Dumnezeu aburul sîngelui şi faima faptelor crîncene.

Mahomet-Sultan ar fi avut dreptul să zîmbească la cuprinsul acestei opere literare, căci grecii săi de taină, de care-i plăcea să se slujească şi pe care-i iubea ca informatori, îl ţineau în curent cu faptele de blîndeţă ale creştinătăţii. Închinătorii lui Hristos cunoşteau şi ei meşteşugul caznelor celor mai felurite şi al morţii în toate chipurile : prin zdrobirea oaselor pe roată, prin ruperea cu caii, prin ţeapă, prin rug. Ienicerii săi, prinşi în bătălii, nu beneficiau de mila lui Hristos. Iancu-

Vodă Corvin, stăpînitorul Ardealului şi mare conducător de oşti şi biruitor în mai multe rînduri al Semilunei, îi dovedise chiar strălucirii sale la Belgrad, în 1456, că învingătorii au multă imaginaţie şi puţină stăpînire în executarea învinsului. Între cele învăţate de la arta asiatică a chinului şi a uciderii, Vlad, voievodul de la Munteni, poreclit Ţepeş, îi putea fi dascăl. Hamza-Paşa şi toţi oştenii lui fuseseră suiţi în ţepi, lîngă Tîrgovişte, ca să vie corbii să le ciugulească ochii încă vii. Ologilor şi ciungilor, pentru echilibru, li se retezau fără motiv şi celelalte mădulare. Binecredincioasa inchiziţie şi sfînta Vemă cunoşteau şi ele cele mai rafinate meşteşuguri ale uciderii, căci mai ales în asta omul s-a arătat totdeauna harnic şi de la deprinderi mai blînde s-a întors cu uşurinţă spre stîrv, ca fiara. Unde nu erau înclinările fireşti şi grosolănia timpului, era nevoia represaliilor şi spiritul de întrecere. Lupta epocii pentru legea de blîndeţă a Mielului înfăţişează tocmai aceaste latură de ciudată contradicţie.

Însă nu se cuvine să apreciem greşalele şi prejudecăţile oamenilor de demult cu prejudecăţile noastre de astăzi, nici să comparăm după diferenţele de astăzi popoarele de atunci ale Europei. În faţa cruzimii asiatice a lui El-Fatîh şi a palidei melancolii bolnave a lui Vlad-Vodă Ţepeş, stau, în acel veac al durerii, faptele tuturor regilor şi prinţilor europeni.

Cărturarii timpului povestesc cu naivitate şi mirare, ca şi semenii lor de totdeauna, expediţia din 1479, la porunca lui Mahomet, a lui Isa-Beg, Ali-Beg şi Skender-Beg, în părţile ardelene, unde au ars, prădat şi robit regiunea Sibiului, apoi satele romîneşti de pe Mureş, către Alba-Iulia şi Orăştie. Cu aceşti şefi păgîni lucra şi oastea muntenească a lui Ţepeluş-Vodă Basarab. Voievodul Bathory a dat împotriva lor o luptă în Cîmpul Pîinii,

la care au luat parte toate neamurile țării și bătălia a fost cîștigată de creștini prin intervenția bruscă a lui Pavel Chinezu, voievod de la Banat, care a lovit din spate pe dușmani. Însuși cneazul Pavel bătea în fruntea iureșului cu cîte o sabie în fiecare mînă, dînd înfricoșat strigăt, și urmat de valahi care urlau și răcneau la fel. După ce turcii au fost seceraţi și stropșiți, biruitorii de trei neamuri, romîni, unguri și sași, au făcut ospăț în mîzga de sînge și pe movilele de leșuri ; lăutarii au zis din alăute și măria sa Pavel, după ce a deșertat o cupă mare, a dănțuit ținînd în dinți un turc mort.

Capitolul III

ȚARA MOLDOVEI ODINIOARĂ, AȘA CUM NE-O ÎNFĂȚIȘEAZĂ UN VOIEVOD AL EI

I

Părintele nostru Dimitrie Cantemir vorbeşte, într-o carte, scrisă acum două sute şi ceva de ani, despre Moldova de odinioară. Multe din cele de demult le ştiu prin el şi pentru asta îi sînt recunoscător. Multe le-am înţeles privind numai în jurul meu, şi pentru asta mă închin codrilor şi apelor care au mai rămas şi pămînteni lor, care s-au schimbat foarte puţin.

Nu ştiu dacă sînt colţuri de lume unde săriturile climei să fie mai aprige. Firea autohtonilor a urmat pe a văzduhului ; îmbrăcămintea lor a fost impusă de arşiţele şi gerurile excesive ; adăpostul şi locuinţa le-au cerut pădurilor ; rodnicia solului le-a făcut viaţa uşoară ; situaţia geografică le-a dat «liniştea vînturilor şi a apelor» — cum glăsuieşte un blăstăm vechi.

Acest rai, unic prin fertilitate, al Daciei, a avut locuitori statornici din cea mai adîncă preistorie, iar cei care s-au adăugat cu vremea s-au supus legilor lui firesti. Civilizaţia, portul şi datina de acum zece mii de ani subsistă încă. Trecerea culturii romane de cetate se simte întrucîtva în limbă şi inteligenţă, fără ca fondul original să fie prea alterat.

Este o poveste despre descălecarea Domniei Moldovei de către Dragoş. Aşa au apucat-o bătrînii. Zice că acest Dragoş-Vodă de la Maramureş ar fi ieşit la vînătoare cu soţii săi şi ar fi gonit un zimbru, pe care l-au oborît lîngă apa Moldovei. Capauca lui Dragoş, cu numele Molda, «pe care el foarte o iubea», a pierit în apa care-i poartă astăzi numele. Stema ţării a rămas capul de zimbru şi Domnia Moldovei a început de atunci.

Istoricii, care nu afirmă nimic fără act scris şi pecetluit, au avut dreptate din punctul lor de vedere să înlăture această legendă. În locul ei însă n-au pus nimic. Nefiind istoric, eu îmi voi îngădui să dau iarăşi povestei străbunilor noştri, dreptul ei. Nu sînt realităţi numai clădirile de piatră şi petecile de hîrtie ; mitul păstrează eternităţii lamura sufletului generaţiilor. Ceea ce au crezut bătrînii şi ceea ce vor crede copiii noştri, desfăţaţi de vis, e un adevăr pe care nu-l vor putea înlătura oamenii prea serioşi. Nici un argument nu poate sta mai presus decît o frumuseţă. Deci îmi păstrez legătura cu cei care dorm în acest pămînt şi nu lepăd cele relatate de Cantemir.

Oamenii liberi, întinzîndu-se din cetatea munţilor, au găsit cîmpi aducători de roadă şi adăpaţi de ape bune, cetăţi tari şi tîrguri care erau părăsite de locuitori din pricina vremurilor neaşezate şi au statornicit hotarele fireşti dînd ţării nume nou. Leşii şi ruşii, megieşi vechi, au urmat însă a le spune locuitorilor Moldovei tot volohi, adică italieni. Turcii le-au spus acvlahi, adică valahi albi.

Din Cîmpulung pînă în Vrancea umblau pe plaiuri şi costişe, în poieni de codri merei, turmele păstorilor. Spre toamnă coborau la iernatic lîngă bălţi şi limanuri. Pe apele din munte umblau plutele, coborînd catar-

guri la Siret şi schelele Dunării. Cătră acest fluviu şi cătră Mare zarea se alină : aici era Ţara-de-Jos. De la limanul Nistrului, în apusuri limpezi de toamnă, se vede Ceahlăul, între valurile încremenite ale celorlalţi munţi : în acea parte era Ţara-de-Sus.

În partea cîmpului, văzduhul e mai călduros, zice Cantemir, însă cu vînturi mai puţin folositoare sănătăţii. Cu toate acestea, în Moldova nu se ştiau atîtea boale, ca în alte ţări de arşiţă. Cîteodată, rar, se stîrnea ciuma şi un fel de friguri rele, care se chiamă lungoare. Cercetarea a arătat că ciuma nu avea o sămînţă a locului, ci răzbătea aici ori din Ţara Leşască, ori prin corăbiile levantine care descărcau la porturi. Boala lungorii, adică tifosul, era localnică şi avea o putere cu mult mai mare decît în alte părţi ale Europei, aşa că moldovenii se puteau mîndri cu iuţimea ei de fulger. Dobora omul cît şi ciuma. Cel lovit putea să moară pînă în a treia zi. Numai cel care dura pînă într-a şaptea avea sorţ de scăpare.

Ori vremurile nesănătoase, ori obiceiul vieţuirii, ori slăbăciunea firească a vîrtuţii făceau pe locuitorii ţării aceştia să nu ajungă la bătrîneţe adînci ; aşa că rar se găsea în Moldova om de şaptezeci ori de optzeci de ani. Poate nu atît slăbiciunea firească a virtuţii, cît nevoia de a sta într-una cu sabia ca să-şi păzească averea dinspre partea pustiei, ameninţîndu-l pe fiecare, la scurte răstimpuri, pieirea ori robia. Pentru aceasta şi casa lor era săracă, bordei ori colibă, ca să se risipească lesne la năvăliri şi să se clădească uşor după aceea. Numai în munte se păstra meşteşugul locuinţelor mari şi statornice. Şi încă, ţăranii ajungeau mai adînc bătrîneţă decît oamenii de frunte, căci aceştia aveau asupra capetelor lor şi alte ameninţări.

Cantemir transcrie astfel vorbele scriitorului leah Oricovie despre locuitorii vechi ai țării :

«Aceşti moldoveni, cu firea, cu năravurile şi cu vorba, nu sînt cu mult osebiţi de italieni ; ei sînt oameni sălbatici, însă foarte viteji ; că nici un neam nu este care, stăpînind o țară aşa de mică ca dînşii, să steie ca şi dînşii pentru cinste la război, cu aşa vitejie împotriva tuturor vrăjmaşilor megieşi de prin prejur şi, de cîte ori se ridică asupra lor, să se apere cu biruinţă. Ei sînt aşa de viteji, că într-o vreme cu toţi vrăjmaşii de toate părţile băteau război necontenit.»

N-aş fi înclinat să cred că uncheşii aceştia de demult ai noştri ar fi fost mai viteji decît alte popoare ; au fost însă mai necăjiţi şi la o răspîntie mai primejdioasă ; şi ţineau în stăpînire pămînt din cel mai îmbielşugat al acestor părţi de lume. Altminteri, mai lesne le-ar fi fost să pribegească. Au stat aici nu numai din îndărătnicie şi răutate ; dar nicăieri ca în Moldova nu sînt mai îmbielşugate roduri, după dezastre, răsplătind şapte ani de lipsă ; şi nicăieri nu sînt mai încîntate primăveri, după grozăvenia iernilor. Aşa că, între alte multe păcate, au avut şi acest ticălos năravul statorniciei, şi au fost crînceni de nevoie, căci altfel Dumnezeu le-a hărăzit o inimă blîndă şi uşor schimbătoare.

Scriitorul vechi laudă apele Moldovei întru toate folositoare. Dintre ele zice că-i place mai mult apa Prutului, căci ar fi cea mai uşoară şi sănătoasă, de şi tulbure. Dacă o pune însă cineva într-un vas de sticlă să steie, apoi se aşează năsipul în fundul vasului şi apa rămîne cea mai limpede şi mai curată. După o cercare făcută de el însuşi, Cantemir dovedeşte că 100 de dramuri din apa aceasta e cu 30 de dramuri mai uşoară decît alte ape din alte rîuri. Într-adevăr, nu numai apa Prutului, dar şi alte ape ale Moldovei sînt şi au fost

foarte bune din veci, mai ales pentru că au fost lăsate în rînduiala lor dumnezeiască. De aceea par rele numai cînd se dezlănţuiesc în puhoaie şi revărsări, ceea ce se întîmplă destul de des. După pilda propriei lor fiinţi, moldovenii nu s-au îngrijit să le îngrădească. Cînd apele rupeau într-o parte ei semănau şi păstoreau în alta, împărţind cu ele teritoriul, recunoscîndu-le vechimea şi întăietatea ca şi celorlalte stihii.

În aceste ape a pus Dumnezeu sămînţă de tot felul de peşti, care de care mai gustoşi. Între toţi erau şi în vechime mai de laudă lostriţele, păstrăvii şi lipanii, pe care pescarii domneşti îi aduceau vii la mesele lui vodă, călărind cu cea mai mare repeziciune din munte la Suceava şi la Iaşi.

Burcuturile şi alte ape minerale nu prea erau preţuite de localnici, căci apa Prutului, precum s-a spus, era destulă doftorie împotriva tuturor bolilor. Se pare chiar că însăşi această preferinţă era mai mult o vorbă şi o înşelare, ca să ascundă o altă înclînare a pămîntenilor, după cum vom vedea numaidecît.

II

Ţara-de-Sus cuprindea şapte ţinuturi, iar Ţara-de-Jos cincisprezece, cu tîrgurile lor.

Între cele din Ţara-de-Jos, stătea în frunte ţinutul Iaşilor, cu tîrgul Iaşi, care a fost cetate de scaun după Suceava. În tîrg la Iaşi era frumoasă curte domnească, cu ziduri; şi au fost ridicate de voievozi şi boieri minunate biserici şi mănăstiri, care se văd şi azi. Iar casele localnicilor erau de lemn şi cea mai frumoasă înfăţişare a lor era cînd ardeau, ceea ce se întîmpla destul de des.

Lîngă ţinutul Iaşilor era al Cîrligăturii, cu Tîrgul Frumos sau Tîrgul Doamnei.

Apoi ţinutul Romanului, cu tîrg şi cetate încă din vremea tatarilor lui Batie-Han.

Ţinutul Vasluiului; ţinutul Tutovei, cu tîrgul Bîrlad; ţinutul Tecuciului; ţinutul Fălciului, cu Huşi; ţinutul Putnei, cu tîrgul Focşani; ţinutul Covurlui, cu tîrgul şi şchela Galaţilor; ţinutul Lăpuşnei, cu cetatea Tighinei; ţinutul Orheiului; ţinutul Sorocei; ţinutul Bugeacului; al Chiliei şi al Cetăţii Albe.

La Vaslui în tîrg erau curţi domneşti. La ţinutul Putnei era cetate numită Crăciuna moldovenească, spre

munteni. La Soroca era cetate pe Nistru, în legătură cu Tighina şi cu cetatea cea mare de la Liman.

În preajma acestor cetăţi, în lungul Nistrului, umbla drumul cel mare de negoţ de la Liov înspre cetatea Mării. În lungul Siretului era al doilea drum mare către cetatea Chiliei.

Iar între Fălciu şi Orhei era un codru vestit, Tigheci, unde scăpau oamenii de la cîmp în bejenie, la vremea cînd intrau tatarii în pradă. Erau şi alte păduri mari pe toate dealurile ; însă aici era ca o cetate, de unde pămîntenii puteau bate război. Căci îndată ce-şi mistuiau în prăpăstiile acelui codru familiile şi vitele, ieşeau iar la lume cu baltagul, cu suliţa şi cu arcul, ca să vîneze pe căpcăuni.

Mai este în ţinutul Fălciului o movilă mare care se cheamă a Răbîiei. În vremea aceea, povesteau unii tatari că acolo ar fi ucis moldovenii pe un han cu toată oastea lui şi, pentru pomenire, s-ar fi clădit această movilă ; iar alţii arătau că ar fi fost îngropată în acel gorgan o crăiasă a sciţilor, pierită aici cu oştile ei, tot de mîna localnicilor. În acel loc au mai umblat oştile lui Ştefan-Vodă şi au stat străjeri care dau semnul de primejdie cu focurile şi buciumele.

De la Soroca în sus, în vremea lui Ştefan-Vodă, erau locuri deşerte, care se chemau «în pustie».

Cele şapte ţinuturi din Ţara-de-Sus erau : Hotinul, care se întindea peste pustie, prin codri, către munţi în miezul-nopţii, şi pînă către cetatea cea mare dinspre Lehia. Acolo erau întărituri grele, ziduri foarte înalte, şanţuri adînci şi valuri oable spre Nistru ; ţinutul Dorohoiului ; ţinutul Cernăuţiului ; ţinutul Neamţului cu cetatea cea din piscul de deasupra apei Ozana ; ţinutul Hîrlăului şi al Sucevei.

La Suceava a fost scaunul de domnie a lui Ştefan-Vodă şi cetate vestită. Biserici care de care mai mîndre luminau locul, sclipind din patruzeci de turnuri. Tîrgul avea şaisprezece mii de case şi mare curte domnească.

În domnia lui Ştefan-Vodă s-au zidit curţi de cărămidă la Hîrlău, în preajma viilor celor mari de la Cotnari. Aici măria sa a adus un pivnicer sas vestit, cu numele Feltin, pe care l-a rînduit să îngrijească podgoria şi pivniţile, încît de la măria sa a rămas pînă în zilele noastre această dulceaţă şi tărie fără cusur, care se cheamă vinul armaş. Acest vin, arată Cantemir, nu era cunoscut în afară de ţară, căci, purtat pe apă ori pe uscat în vase neîndestulător îngrijite, îşi pierdea puterea. Altfel, în pivniţă adîncă şi boltită, cum îi era rînduiala, se făcea mai bun decît toate celelalte vinuri ale Europei, chiar şi decît cel de Tocai. Într-al patrulea an dobîndea acel fel de putere încît ardea ca rachiul, şi cel mai mare beţiv abia era destoinic să beie trei pahare să nu se îmbete ; însă nu aducea durere de cap ; şi floarea lui era osebită de a altor vinaţuri, căci era verde, şi de ce se învechea, de ce se înverzea.

Erau podgorii bune şi în altă parte ; poate de aceea bătrînii nu erau prea ahotnici băutori de apă, şi pe cea mai bună — cea de Prut — o socoteau doftorie : o lăudau mai mult şi o beau mai puţin. În acele timpuri triste era nevoie de o bucurie, şi Dumnezeu le-a dat-o acestor sărmani pămînteni, care socoteau închinarea paharelor drept o îndeletnicire cuviincioasă, iar beţia o faptă vrednică.

III

Lucrătorii de corăbii căutau mai ales stejarii moldoveneşti şi îi lăudau a fi, pentru năvi, mai buni decît oricare alt lemn şi mai tari împotriva cariului. Iar pentru catarguri găseau brazi înalţi şi drepţi ca lumînarea, pe care muntenii îi purtau pe apa Bistriţei şi a Siretului la şchelă. Lumînărarii căutau ceara, cu prea plăcută mireasmă, iar iubitorii de dulciuri mierea. Nicăieri pe pămînt n-a fost rai al albinelor mai blînd şi mai tihnit pentru roi, decît în poienile codrilor vechi. Erau şi fructe multe, şi pîne îmbielşugată, încît se ştia la toate ţările din preajmă că la Moldova, «merele din Ţara-de-Sus şi malaiul din Ţara-de-Jos nu au coajă». Deasemenea, într-atîtea păşuni grase, vitele erau fără număr. Neguţătorii nemţi le căutau şi pentru bunătate şi pentru iefteşug. Despre caii de Moldova orientalii au avut o zicală: «Nimic mai frumos decît flăcău persian pe cal moldovenesc».

Neguţătorii genovezi şi armeni, nemţi şi leşi, găseau aici şi alte bogăţii ale pămîntului, animale domestice şi fiare sălbatice.

Erau la Moldova atuncea trei soiuri de oi: cele de munte, cele de Soroca şi cele sălbatice. Cele dintăi erau

fără de număr, mai ales în Cîmpulung şi spre Vrancea. Turcii spuneau acestui soi de oi «chivirdic», şi, cum a aflat sultanul Mahomet de gustul lor cel fraged, apoi n-a mai vrut să mînînce altă carne şi a trimes oşti să bată ţara şi să o cuprindă. Oile de la cîmp erau mai mari decît cele chivirdic ; iar cele de la Soroca erau altfel decît toate oile din lume ; căci toate aveau cîte o coastă mai mult decît celelalte şi, cît trăiau, nu o pierdeau ; iar dacă le duceau gospodarii în alte ţinuturi, la al treilea an fătau miei cu coastele obişnuite ; deasemenea şi alte oi de pe aiurea, cum erau aduse în acest ţinut, fătau miei cu o coastă mai mult. Şi mai osebite decît acestea erau cele sălbatice, care nu s-au arătat nicăieri în alte părţi de lume. Buza lor cea de deasupra spînzura în jos de două degete, de aceea păşteau mergînd îndărăpt şi grumazul lor era ţeapăn, fără încheietură, deci nu-şi puteau întorna capul nici la dreapta, nici la stînga ; şi picioarele le erau scurte, dar atît de grabnice, încît nici cînii, cînd le goneau, ne le puteau ajunge ; iar adulmecarea le era atît de subţire încît sub vînt, simţeau de la o milă nemţească vînătorul sau fiara ce venea asupra lor.

Moldova mai avea altă sălbătăciune a ei, cu numele zimbru, la mărime asemeni taurului, însă cu capul mai mic şi pîntecele mai vition. Nalt în ciolane şi sprinten, cu coarnele ţapoşe, suia cu grăbire, ca şi căprioara, stîncile cele mai oable. Era fiara cea mai anevoie de vînat.

Capul ei se afla pus în stema ţării, pentru un înţeles mai osebit decît cel de rînd.

De lupi, rîşi, mistreţi şi căprioare erau plini codrii. Între cerbi povesteau vînătorii cum că s-ar fi găsind

şi cel cu o stea de olmaz în frunte. Deasemenea erau urşi în prăpăstiile de piatră, pe care muntenii îi vînau într-un chip cu totul deosebit : că umblau asupra lor cu hotărîre dîndu-le cu stînga să îmbrăţişeze cojocul, atuncea cînd acele fiare se înălţau în două labe ; iar cu dreapta le puneau sub pîntece cuţitul şi-i spintecau.

La ţinutul Orheiului, între apele Ichil şi Răuţ, se aflau nişte rîmători care nu aveau copitele despicate, ci întregi ca şi la cai. Mai erau şi alte asemeni lucruri de mirare în această ţară ; dar mai cu samă tatarii de la Crîm şi de la Or aflaseră veste despre nişte herghelii de cai sălbatici, pe care veneau să-i vîneze furiş în smîrcurile limanurilor. Acei fugari sălbatici erau mărunţi, cu copitele de o palmă de late, vîrtoase şi rotunde ; şi păgînii mărturiseau, cu mîna în foc, cum că nu se află carne mai gustoasă de ai umbla lumea ; şi Han-Tatar, dacă nu avea o dată pe săptămînă asemenea carne la masă, se bolnăvea de scîrbă.

Neguţătorii nemţi, care nu umblau în pustiile codrilor ci numai la iarmaroace, se mulţămeau cu boi domestici fălcieneşti pe care îi cumpărau aici cu un taler părechea şi-i vindeau la Danţig cu patruzeci. Deasemenea se mulţămeau cu pieile de jder şi vulpi. Le plăceau şi poveştile, însă pe ele nu dădeau parale ; iubeau deasemenea vinul care întovărăşea aceste poveşti ; spre a nu supăra pe localnici, se arătau de altminteri gata să le creadă orice, ca unor copii, ca să poată dobîndi prietineşte mărfurile ; plăteau după aceea vama Domniei şi se duceau în treaba lor.

Erau într-adevăr, în ţara asta, pe lîngă jivinile de mirare de care am povestit, şi alte arătări, pe care alţi oameni de pe pămînt nu le vedeau la ei. Toate cîte se

spun în poveşti şi eresuri, în descîntece şi înfricoşări, iele, strigoi şi demoni, toate erau, trăind în singurătăţile umbrei.

Orice pămîntean văzuse cu ochii lui, măcar o dată în viaţă, un sărman amorezat dus de vrăji, pe sub nouri, călare pe măturoi. Iar minuni de vrăji şi descîntece se pomeneau pretutindeni. Cantemir a văzut, ori a auzit de la cineva care a fost însuşi martor, o faptă cu un cal muşcat de şarpe. Calul muşcat zăcea umflat la pămînt iar boierul a trimes numaidecît slujitorii să cheme o babă doftoroaie. Cum a venit baba, a poftit pe boier să aducă cu mîna lui o cofă cu apă neîncepută. Şi descîntînd acea apă, l-a pus s-o bea toată. Pe cînd el se adăpa, umflîndu-se în dureri, calul a prins a se dezumfla. Şi descîntînd baba a doua oară, boierul n-a mai simţit dureri şi a vărsat apa, iar calul s-a ridicat în picioare, s-a scuturat şi a nechezat, ca şi cum nu i s-ar fi întîmplat nimic.

Deasemenea, obiceiuri şi datine ca nicăieri aiurea se vedeau la nunţile ori la îngropăciunile moldovenilor, la unele sărbători în curgerea anului şi la Sfîntul-Vasile.

Toate dovedeau darul lui Dumnezeu, ori în înseşi minunile Moldovei, ori în fantazia moldovenilor.

Aceşti excepţionali strămoşi ai noştri, în corespondenţă directă şi misterioasă cu tărîmul celălalt, nu erau lipsiţi de cusururi destul de mari, pentru ca în cumpăna fiinţei lor să fie o armonie. Dar mai ales fudulia şi semeţia le erau maică şi soră. Dacă avea unul cal bun şi arme bune, apoi socotea că nimeni nu poate să-l întreacă. Erau toţi îndeobşte îndrăzneţi şi gîlcevitori, dar lesne se linişteau şi se împăcau. Arătau pe de o parte aprigă mînie, iar pe de alta şagă şi veselie. La

începutul războiului dovedeau totdeauna mare vitejie, iar după aceea erau mai slabi de inimă. Aveau însă un meşteşug, să se întoarcă înapoi din fugă asupra vrăjmaşului, lovindu-l cu mare străşnicie. Către robi se vădeau acum cu blîndeţă, acum cu tiranie, după firea lor cea nestatornică. Dîrzi cînd le mergea bine, slăbeau la năcaz ; lesne se apucau de trebi şi mai lesne le părăseau. Dispreţuind învăţătura şi filosofia, socoteau că numai preoţilor li se cuvine să ştie carte.

Aşa încît cea mai mare minune dintre toate au fost ei înşişi, în vremea războiului celui înfricoşat al otomanilor împotriva omenirii, păstrîndu-şi fiinţa, pămîntul, legea şi eresurile.

Pe lîngă destule slăbăciuni, aveau moldovenii şi unele bunuri. Se puteau mîndri mai ales cu femei frumoase, iubeţe după firea lor, însă prea cuviincioase în adunări. Deasemeni, vrednică de laudă era primirea lor de oaspeţi faţă de cei nemernici şi drumeţi. Nu numai cei înstăriţi, dar şi cei mai săraci arătau aceeaşi dragoste pentru călător, dîndu-i sălaş şi mîncare, şi ţinîndu-l în dar trei zile cu dobitocul său. Pe cel nemernic îl primeau cu feţe vesele, ca şi cum le-ar fi fost frate. Unii aşteptau cu masa pînă la al şaptelea ceas al zilei şi, ca să nu mînînce singuri, trimeteau slugile pe la răscruci de drumuri, ca să cheme pe drumeţi.

Acest bun, duşmanii lor îl răstălmăceau în rău : că adică nu din dragoste pentru om făceau asta, ci din dragoste pentru petrecere.

Numărînd relele, trebuie să mai adăugăm unul : drumurile în vremea ploilor ; la care nu se poate să nu arătăm şi un bun : că ştiau ce să facă atunci cînd li se rupea capătul căruţei într-un loc greu, întrebuinţînd

o secure, doi pari din dumbravă şi trei formule magice, lucru la care, în vremea aceea, nu se pricepeau nici nemţii.

În sfîrşit, pe lîngă cele înşirate, erau supuşi tuturor ticăloşiilor omeneşti ; încît, de pildă, leşii, bărbaţi subţiri şi întru toate desăvîrşiţi, îi pîrau lumii că ar fi aşa de răi, de zvîrl şi cu barda în Dumnezeu ; prea mişelnică blăstămăţie într-adevăr, pe care numai Ştefan-Vodă a ştiut s-o înfrîneze.

Capitolul IV.

ZVONURI ŞI POVEŞTI ÎN MOLDOVA LA MOARTEA LUI IOAN HUNIADE ; APOI ÎNVIEREA LA SUCEAVA ÎN ANUL 1457 ŞI AŞEZAREA NOUĂ A ŢĂRII

I

Anul 1457, început, după rînduiala oficială a epocii, la 1 septemvrie, adusese obişnuitul bielşug de toamnă. Asta era firesc ; de mirare pentru moldoveni era numai tihna întru care se bucurau, ceea ce nu li se întîmpla ades. La hanurile căilor mari, unde poposeau neguţătorii, la iarmaroacele unde se adunau gospodarii, la mori şi la podgorii, unde deasemeni se întemeiau sfaturi, umblau vorbe şi veşti felurite de la Ţara Romînească, de la Ardeal şi din alte părţi, de care moldovenii se mirau foarte, înflorindu-le din săptămînă în săptămînă la alte adunări, după un cunoscut năravul lor.

Umbla ştire, încă de la Sîntămăria cea mare, că Iancu-Vodă Huniade de la Ardeal murise ; aşa că acuma nu se mai afla căpitan de oşti care să mai stea cu tărie împotriva duşmanilor creştinătăţii.

Dumnezeu binevoise ca să aleagă pe acest oştean al său dintre oamenii de rînd. Spuneau monahi învăţaţi de la Neamţu, veniţi la adunările din Ţara-de-Jos, cum că mama lui Iancu-Vodă fusese o femeie din prostime. În vremea ei nu se afla fecioară cu frumuseţă mai luminată decît a ei. Aşa că un crai vechi, cu nu-

mele Jicmont, umblînd în munţi la o vînătoare, a văzut-o într-un sat romînesc şi a rămas pătruns de dulceaţa chipului ei şi i-a fost dragă. Nu mult după aceea, cînd a fost să se întoarcă Jicmont-Crai la scaunul său, i-a dat acelei fecioare un inel, grăindu-i astfel:

— Iată inelul meu de crai. Dacă vreodată vei avea nevoie de ajutor şi vei dori să-mi vezi chipul, vino la cetatea mea şi cată să mă vezi. Dacă te vor opri, arată inelul acesta şi toate uşile se vor deschide înaintea ta.

Deci după ce a născut prunc, femeia aceea şi-a pus pe cap mahramă de nevastă şi s-a dus la scaunul lui Jicmont-Crai, ca să-i spuie că a avut de la el fecior. Se zice că Jicmont-Crai s-ar fi bucurat şi a dăruit mamei feciorului său pămînturi şi cetate la Hunedoara. Iar, într-un rînd, cînd mama stătea singură cu pruncul pe prispa casei şi-i cînta un cîntec pe care-l cîntă toate mamele de la Ardeal şi de la Moldova, şi pe cînd pruncul se juca cu inelul, a venit din văzduh un corb care s-a rotit pe deasupra tot mai jos, pînă ce s-a repezit şi a furat inelul crăiesc. Atunci pruncul a scîncit, apoi a strigat către corb în înălţime să-i dea dreptul lui; şi corbul s-a supus, a venit şi a dat copilului dreptul său. Acesta a fost semnul întăi al voinţei lui Dumnezeu, prin care s-a arătat că acel Ioan de la Hunedoara va ajunge voievod şi mare căpitan de oşti. Într-adevăr, a fost Ioan Huniade asemenea viteaz în timpul său, încît faptele lui au umplut lumea; şi dacă n-ar fi fost el, turcii şi-ar fi jucat caii la Buda şi la Viena.

Acest voievod al creştinătăţii a murit, se tînguiau monahii de la Neamţu, şi lumea a rămas fără sprijinul lui. Acuma Mahomet-Sultan poate să treacă peste sîrbi, şi peste ardeleni, şi peste munteni; şi va veni şi asupra noastră urgie.

— Vai nouă, fraţilor creştini! cuvîntau monahii, s-apropie o vreme de crîşcare. Tot bielşugul pămîntului Moldovei nimic nu ne va folosi. Vinul nostru are să se învenineze şi malaiul va fi stropit cu lacrimi.

La asemenea vorbe, oamenii din adunări se înfricoşau. Se ridicau însă unii şi arătau că Dumnezeu nu poate îngădui prea mult Demonului. Deci dacă a căzut o sabie, se va înălţa alta. Trăim acuma în ticăloşie, adăogeau ei; căci, de la bătrînul Alexandru-Voievod, Moldova tot în scădere a mers. Dintre feciorii şi nepoţii bătrînului, scrie într-un zapis vechi că numai unul se află care-i dezlegat de blăstăm; după ce vor pieri toţi de venin ori de sabie, va veni cel ocrotit şi atunci şi acest pămînt va avea braţ de apărare.

— Slavă lui Dumnezeu, avem Voievod care-i cu milă asupra monahilor şi a sfintelor mănăstiri, făceau întîmpinare călugării de la Neamţu.

— Se poate, se îndîrjeau cuvînătorii din Ţara-de-Jos, care erau nişte răzăşi semeţi şi răi; dar noi cunoaştem, prea cuvioşilor părinţi, că anul trecut, pe vremea asta, măria sa Petru Aron a trimes la împărăţia turcească pe dumnealui vel logofătul Mihu ca să închine Ţara şi să făgăduiască spurcatului Mahomet două mii de galbini venetici pe fiecare an. Auru-i bună apărare, dar noi tot mai mult nădăjduim în sabie. Din galbini să lege măria sa mai bine salbă la Maica Domnului făcătoare de minuni de la sfînta mănăstire a cuvioşiilor voastre. Se cuvine să arătăm păgînului mai curînd luciu de fier.

— Oameni buni, fiţi cuminţi, se tînguiau iarăşi călugării. Decît războiul, e mai bună pacea. Decît fierul, e mai bun aurul. Pe vitejii cei mari, ca şi pe arhangheli, Dumnezeu îi trimete rar în lume. Să ne mulţămim cu un voievod cuminte.

— Noi am pofti unul o leacă mai nebun ! se hărăţeau răzăşii din Ţara-de-Jos.

— Dacă aţi fi cetit Isopia, n-aţi grăi aşa, le întoarse cuvînt cel mai înţelept dintre monahi. Noi să nu păcătuim, dorind Moldovei altăceva decît blîndeţă. Căci, iată, la Ţara Romînească este voievod ca acel pe care-l doriţi, şi ţipă pruncii la sînul maicelor lor.

— Mai bun e acela, hîrîiau răzăşii, căci spîrcuie pe răi. Aşa Aron-Vodă al nostru n-a tras sabia decît ca să taie pe frate-său. Îi va veni însă şi lui vremea, căci se mai află bărbat vrednic din osul lui Alexandru-Vodă cel Bătrîn.

— Care-i acel bărbat şi unde se află ? ispiteau cuvioşii monahi.

— Se va vedea la vremea sa... rînjeau cu semeţie răzăşii. Avem noi o veste cum că, la primăvară, are să iasă domn nou în Ţara Moldovei.

Se istoriseau, la aceste adunări de toamnă, fapte ale lui Vlad-Voievod, feciorul Dracului, de la Ţara Romînească. Cea care plăcea mai mult răzăşilor celor îndîrjiţi era povestea cu calicii şi cerşetorii pe care i-a strîns măria sa la un praznic şi i-a închis în nişte case, pîrjolindu-i. Le plăcea una şi mai mult, dar aceea nu se şoptea decît la nunţi, cînd oamenii se înfierbîntă de vin. Se spunea că Vlad-Vodă chiamă răzăşi de la noi din Ţara-de-Jos în leafă. De ce cheamă de la noi, cînd e plină lumea de alvaniţi şi de sîrbi, şi de unguri, e o taină pe care orişicine trebuie să o ţină închisă în sine. La mare nevoie, nu poţi s-o spui decît prietinului celui mai bun.

Cît despre zapis, s-a ştiut încă din vremea iernii pe cine înseamnă. Zapisul nu putea vorbi decît despre singurul bărbat rămas din sămînţa Muşatinilor, afară de măria sa Petru Aron, care avea să dea socoteală faţă

de Domnul Dumnezeu. Acel bărbat pribeag se afla la cetatea Dîmboviţa, la Vlad-Vodă şi era Ştefan, feciorul lui Bogdan-Vodă cel ucis la Reuseni.

Se spune cum că la o mănăstioară, lîngă limanul Cetăţii Albe, este un pomelnic şi o scrisoare. Pomelnicul arată pe Bogdan-Vodă şi pe Ştefan-Vodă. Şi scrisoarea spune că Bogdan-Vodă a închinat lui Dumnezeu pe fiul său Ştefan-Vodă, ca să fie oşteanul lui Hristos, împotriva lui Antihrist. Deci vine vremea plinirii scrisorii şi jurămîntului ei ; căci şi cetatea cea mare, Ţarigrad, a căzut şi Iancu-Vodă de la Ardeal a închis ochii. Şi fiindcă dintre Domnii vechi nici unul nu s-a înălţat, trebuie să se arate unul nou ; iar acela nu poate să fie decît la Moldova.

Asemenea basme umblau prin lume şi plăceau foarte mult moldovenilor. Unii le primeau ca pe o hrană potrivită firii lor ; alţii le strecurau cu viclenie, crezînd ei înşişi într-însele. Toate izvorau din aceeaşi nevoie şi împlineau aceeaşi suferinţă. Căci Bogdan-Vodă lăsase în urma lui păreri de rău care înfloriseră şi împrăştiaseră seminţe. Şi din dragostea lui şi din durerea timpului mulţi partizani ai coconului său Ştefan hrăneau asemenea poveşti, umplînd ţara.

Din pricina ameninţării turceşti, era în suflete mîhnire, trufie şi îndîrjire ; firea poporului ajuta la creşterea acestei simţiri. Pămîntenii visau răzbunări şi războaie : aşteptau deci să le sosească de la o zi la alta un Mesia.

În vremea asta, în alte ţări creştine, craii şi boierii se dovedeau mai mult înclinaţi spre slăbăciunile lumeşti şi păcate. Abia Ioan Corvin încrucişase mîinile pe piept şi fiul său Ladislas se ridică împotriva comitelui Cilly,

dușman al familiei Huniade, prinzîndu-l cu viclenie și dîndu-l pieirii. Deasemeni lovi pe despotul sîrbesc, fără dreptate. Și făcu și alte fapte silnice, dovedind dispreț de Dumnezeu și lege. Așa încît craiul de atunci al Ungariei a poruncit către sfîrșitul iernii să-i fie adus acest Ladislas la curte la Buda, unde l-a supus judecății și apoi securii gîdelui.

Rămînea feciorul mai mic al lui Iancu-Vodă Huniade — anume Matiaș, în vîrstă încă fragedă, pe care-l călăuzea nobilul Mihail Szilagy, unchiul său. În jurul lor se alcătuise o tabără de magnați care voiau să-l poarte la domnia Ungariei. Mai era și a treia tabără, care lucra pentru împăratul nemțesc Frederic.

Asupra Moldovei avea putere craiul Cazimir, căruia Petru Aron-Vodă îi jurase credință de vasal după legea evului mediu. Era o alianță a unui rege cu un prinț. Regele avea la dispoziție «auxilium et consilium», prințul palatin se mulțămea cu sprijinul, foarte prețios în acele timpuri nesigure. Scăderea Moldovei făcuse din voievozii ei niște simpli cerșetori, necontenit și pe rînd fugari în Polonia, în cursul ultimelor două decenii. Cazimir nu se dovedea destul de tare ca să așeze aici ordinea, cum cereau interesele comerciale ale republicii; poporul Moldovei era prea vioi și prea mobil ca să asculte numai de vorbe; așa că și prestigiul craiului leah era coborît în judecata moldovenilor. Niște oameni cuminți s-ar fi supus mai bucuroși unui crai; ei țineau să-și aibă voievodul lor și neatîrnarea. Ciudățenia aceasta era sporită și de părerea că un papistaș, de și creștin, rămîne de fapt papistaș; și că nu-i lege creștinească mai dreaptă și mai bună decît a moldovenilor. Cu toate acestea, popoare ortodoxe din Podolia și Rusia se supuseseră craiului leah. Și pentru îndărăt-

nicii de acestea le sporise pămîntenilor de aici faima răutăţii între neamurile megieşe. Lucrul cel mai pidosnic, deasemeni cunoscut, era că aceşti moldoveni, de şi îşi puneau inima şi viaţa pentru Hristos, ascultau zîmbind mustrările călugărilor şi preoţilor pentru puţina lor credinţă, pentru neînfrînarea în posturi şi pentru sfintele biserici goale. Vodă cu oştile, popa cu babele, asta era o vorbă foarte păcătoasă a lor.

II

În acel an 1457, sfintele Paşti cădeau tocmai în vremea cînd înfloreau livezile şi prindea a înmuguri codrul. În acest timp gospodarii îşi tocmesc saraiurile, îşi întregesc gardurile, pun în rînduială iezăturile, meremetisesc morile, îngrijesc mieii, numără şi aleg oile ; tocmesc plugurile şi boroanele ; primăvara suflă fumuri de pe toate văile, ca să se limpezească văzduhul, să se uite Dumnezeu la pămîntul său ; şi nu-i locuitor, din munte la Liman, care să nu răspundă cu hărnicie şi cu plăcere la chemarea soarelui, după pilda rîndurilor de generaţii adormite. Într-un asemenea răstimp, cînd şi cei cu slujbe ori treburi mai depărtate se trag spre case la tihna sărbătorilor, s-a stîrnit zvon repede în ţară cum că Ştefan-Voievod, feciorul lui Bogdan-Voievod Muşat, a intrat pe la Adjud cu sprijin din Muntenească.

Intrarea aceasta, tocmai la aşa vreme, nu era fără meşteşug socotită. Căci răzăşii care erau de rînd în slujba Domniei se îndoiau dacă trebuie să creadă vestea şi-şi lăsau caii în ceair. Scutelnicii şi satele domneşti care aveau anumită rînduială ostăşească nu puseră nici o grabă. Nici cealaltă lume nu se tulbură

prea tare, căci, o dată cu intrarea lui Ştefan, se deşteptară cu o îndoită putere toate istorisirile despre drepturile acestui nepot al lui Alexandru-Voievod Bătrînul; pretutindeni apărură călăreţi ai lui îndemnînd pe oameni să steie fiecare cu linişte şi pace la cuibul său, căci nu vine război asupra Ţării, ci asupra lui Aron-Vodă, sluga lui Mahomet-Sultan şi ucigaşul lui Bogdan-Vodă; că Dumnezeu va alege curînd dreptatea celui drept şi pieirea celui rău; şi peste Moldova va luci un adevărat soare al Învierii. Cel care are dragoste şi dorinţă de voievod nou şi vrednic — să încalece, ca să firitisească pe măria sa Ştefan în Suceava, în noaptea de sîmbătă.

Pe temeiul acestor vorbe, mulţi răzăşi tineri din valea Ialanului şi a Bîrladului au luat săbiile şi au încălecat, ieşind la oaste în drumul Siretului şi închinîndu-se domnului celui nou. Cei mai vîrstnici au stat, ca să înţeleagă întăi hotărîrea de Sus.

Erau semne pentru Ştefan-Vodă. Cerul era curat; vîntul curgea de la sud; ca veşti albe, într-o singură noapte caldă, au înflorit pretutindeni mălinii şi cireşii.

La Borzeşti, măria sa a descălecat la bisericuţă ca să îngenunche la Maica Domnului şi boierii intraţi după el au văzut cu ochii lor cum, în clipa cînd măria sa şi-a plecat fruntea, s-a luminat de soare obrazul pruncului sfînt. Chiar în acea clipă, măria sa Ştefan s-a înălţat, şi pintenul de argint de la piciorul drept a dat sunet prelung. Măria sa s-a plecat către Maica Domnului şi către pruncul Isus, mulţămind, apoi a ieşit în tăcere şi cu fruntea înclinată din sfîntul lăcaş. Iar apoi s-a ridicat în scări pe calul alb şi s-a uitat în juru-i cu sprînceana încruntată. Toate grămezile lui de oştime stăteau bulucite pe coastă şi în lungul şleahului. Cînd i-au văzut coiful fulgerînd, s-au mişcat. Apoi, rămî-

nînd măria sa neclintit, au stat şi oştenii, descoperindu-şi capetele. Atunci măria sa, cu braţul stîng, a făcut semn spre Suceava. A închis palma ca şi cum ar fi cuprins-o şi şi-a rezemat mănuşa pumnului de zalele şoldului.

Era marţi, în Săptămîna-Patimilor, la amiază. Pîlcurile aveau poruncă anumită cum să se perinde mai mult pe sub dumbrăvi, pe costişe zvîntate. Măria sa ţinea drumul, avînd sub privire apa Siretului. Dincolo de Siret umblau călăreţi fără arme la vedere, cercetînd cu mare fereală înainte. Deasemeni erau alergători foarte iuţi, cu călăuze anumite şi cunoscătoare, pe poteci, la patru ceasuri înaintea grosului oştii. Necontenit avînd ştire de ce este cătră miazănoapte, Ştefan-Vodă îşi dădea la fiecare popas poruncile.

Miercuri, la asfinţitul soarelui, au stat în preajma Romanului. Iscoadele şi ştafetele aduseră ştire că oastea lui Petru Aron-Vodă aşteaptă la Joldeşti, în cotitura Siretului. Deci măria sa Ştefan-Vodă a rînduit la o parte din călărime cu Ciopei, boier din părţile Neamţului, să treacă în stînga spre Moldova, în locuri ferite, prin pădure, ca să iasă la anumit ceas spre Joldeşti. Iar în Joia Mare, la 12 aprilie, s-a mişcat deodată cu repegiune, încît roua nu era luată din lunca Siretului, cînd tabăra de la Joldeşti a lui Petru Aron-Vodă s-a văzut lovită.

La prînzişor, Ciopei pîrcălab a căzut de cătră asfinţit în coasta celor de la Joldeşti, aşa că tuturor a fost de mirare cu ce grabă s-a cîştigat lupta aceasta întăia. Oamenii lui Petru-Vodă Aron au pus pinteni cailor şi s-au dus învăluiţi de pulbere ; o samă dintre dînşii au rămas şi s-au supus. Călăreţi sprinteni s-au ţinut de departe după vîrtejurile de colb, le-au văzut cînd se alină, au însemnat popasul şi au adus răspuns

lui măria sa Ştefan-Vodă. Chiar în aceeaşi sară unghiuri de suliţaşi s-au arătat pe culmi, în vederea celorlalţi. Cum s-a înoptat, tabăra lui Petru Aron-Vodă s-a mutat, căutînd un loc prielnic de apărare dincolo de apa Moldovei. Însă vineri, cum s-a făcut ziuă, Ştefan-Vodă a fost asupra lor la Orbic. Cine nu s-a oprit şi nu s-a plecat, a fost ajuns de fier şi doborît. Puţini au scăpat în munte.

Lăsînd pe unchiul său Vlaicu să puie deplină stăpînire pe tabără şi pe prinşi, măria sa chiar în acea zi s-a mişcat spre Suceava, iar călăreţii şi crainicii săi s-au arătat în preajma cetăţii domneşti sîmbătă.

Lumea începu să fiarbă în sate şi tîrguri. Clopote băteau vestind domn nou. Nu mai era pentru nimeni taină că măria sa Petru Aron a părăsit scaunul fugind cu puţini curteni spre Hotin, deci spre Ţara Leşască. Oştenii credincioşi de la Orbic nici nu-l mai putură ajunge, aşa încît se întoarseră spre domnia nouă, cerînd milă, ca să le fie ticnite sfintele sărbători.

În sara de vineri, măria sa Ştefan a descălecat în Baia, la sfînta slujbă a Îngropării Aerului. După rînduiala creştinească, ţinuse post desăvîrşit întreaga zi. Îndrăznise a lua numai puţină apă la asfinţitul soarelui.

Îngenunchind la uşa bisericii, sub sfîntul simbol, măria sa a mulţămit cu umilinţă pentru izbîndă, avînd alături pe tovarăşii săi credincioşi. Preoţii l-au blagoslovit şi i s-au plecat — asta fiind pentru norod alt semn. Din sat în sat, în Ţara-de-Sus, chiar din acea noapte moldoveni harnici vesteau faptele, chemînd lumea la domnie nouă şi la învierea prorocită.

Sîmbătă dimineaţa, o parte din călărime, cu hatmanul, a apucat Suceava. Mitropolitul Teoctist cu tîrgoveţii şi unii boieri bătrîni au ieşit întru întîmpinarea Voievodului la locul judecăţilor vechi care se chema

Direptate, unde se bulucise popor mult. Era o zi lină de primăvară din veac hărăzită. O vesteau din depărtare clopotele Sucevii. Alaiul domnesc veni fulgerînd, se opri ; toţi descălecară ; măria sa rămase singur în şa. Se uită aţintit, dar cu mare străşnicie, asupra poporului, încît deodată orice zvon a contenit.

— Întreb Ţara dacă mă cunoaşte Domn ! a vorbit cu îndîrjire măria sa. Am venit în moştenirea părintelui meu Bogdan-Vodă şi a bunicului meu Alexandru-Vodă.

Înalt prea sfinţia sa părintele mitropolit Teoctist l-a primit în odăjdii, închinîndu-i-se împreună cu toţi clericii care-l însoţeau, şi poporul l-a cunoscut dintr-o dată, strigînd cu bucurie, cum era din vechi obicei la domnie nouă.

Cînd Vodă a făcut semn şi oştenii s-au încălărat stăpînind mulţimea şi alinînd-o, măria sa a coborît către părintele Teoctist, primind pe frunte sfîntul mir şi cununa.

Boierii de faţă l-au împresurat, urîndu-i :

— Întru mulţi ani cu slavă să domneşti, măria ta.

— Am venit să fac rînduială în ţara Moldovei, a răspuns Vodă.

Vorba a mers din om în om ca un val ş-un freamăt de apă.

Trăsurile au venit pentru clerici. Măria sa s-a ridicat iar în scară, poftind poporul la sfînta Înviere de la miezul nopţii, cînd trebuia să facă jurămînt de iertare pentru orice fugar şi de dreptate pentru orice pămîntean. Căci de a doua zi Ţara îşi începe învierea sa.

Astfel s-a întîmplat. Poporul l-a văzut în strălucirea podoabelor domneşti, cu curtea atunci în clipă întocmită, cu dregătorii la locurile lor şi cu ostaşii în preajma sfintei mitropolii, în cea mai mare rînduială

şi înfrînare. Erau cu măria sa bătrînul Manoil, fost pîrcălab, Dobrul logofăt, Cozma Şandru şi Oană Giulea, Petre Ponea şi Costea Orăş, Ilieş Modruz şi Micu Craiu, Creţu şi Oţel şi alţi boieri mari şi mici care au aprins făcliile de la măria sa, cînd s-a săvîrşit taina miezului nopţii.

— Hristos a înviat, fraţilor, a zis către Curtea sa Ştefan-Vodă.

Mulţi au nădăjduit în el şi aceia nu s-au înşelat. Prea sfinţitul părinte Teoctist, ca un bătrîn înţelept, care, în douăzeci şi cinci de ani, miruise pe rînd atîtea capete şi iertase atîtea stîrvuri, avea singur drept să se îndoiască de ziua de mîne. Totuşi înţelepciunea stă uneori mai prejos decît inima ; şi semnele adevărului se vădesc mai ales celor care cred în ele.

III

În cumpănă sta nu numai prea sfinţitul ; iar vicleni dintre boierii timpului nu erau numai cei cîţiva care trecuseră în pribegie cu Petru Aron-Vodă, ca logofătul Mihu, cel care închinase tribut la Belgrad lui Mahomet-Sultan, precum şi domniile lor Stanciul, Duma Brăescu, Costea Dan şi alţii. Gata pentru treburi nestatornice erau nu numai răzăşii, iubitori de harţă şi de război. Ci toată Ţara era neaşezată ca din puhoaiele acelei frumoase primăveri. Aşa că Ştefan-Vodă cîştigase în puţine ceasuri biruinţa asupra ucigaşului părintelui său ; însă războiul cu moldovenii a durat luni şi ani, pînă ce a putut zugruma anarhia.

Întăi s-a uitat îndelung în jurul său, cîntărind oamenii după destoinicie. Apoi a arătat o foarte cumpănită bunătate şi deslegare de pedepse tuturor boierilor pribegi care pofteau să se întoarcă. Supunînd poporul unei legi noua, măria sa era dator să nu-şi mai aducă aminte în ce tabără slujiseră unii şi alţii : acuma toţi pămîntenii erau chemaţi la slujba Ţării.

Căci trăim sub greu cumpăt, zicea măria sa ; cetăţile Hotinului şi Chiliei, rămase de la Alexandru

Bătrînul, acum se găsesc înstrăinate, una la leşi şi alta la unguri ; în hotarul Moldovei calcă cine pofteşte ; la căile mari ale neguţătorilor cutează să ia vamă lotrii ; neamurile se bat pentru ocine şi n-are cine le face judecată dreaptă ; turmele de oi şi de vite sînt bîntuite de lupi omeneşti de peste Nistru ; iazurile se prefac în mlaştini, morile cad în risipă ; sfintele biserici şi mănăstiri au slujitori în zdrenţe. Toate trebuie să se schimbe, a poruncit măria sa. Această dreaptă a noastră va ocroti pe cel bun, dar va apuca sabie pentru cel rău.

Călăreţii săi au cercetat hotarul la Ceremuş spre Lehia, căutînd ştiri despre Petru Aron. Aflînd că domnul pribeag stă în cetatea Cameniţei, aproape, ei au strigat străjerilor de dincolo ca să ştie măria sa craiul cum că are oaspete cu primejdie. Însuşi vodă Ştefan, pornindu-şi cercetările în cuprinsul Ţării, s-a oprit în vederea Hotinului, privindu-l neclintit ; apoi a poruncit să se înfingă, în acel loc unde stătuse, o săgeată, ca să fie semn al întoarcerii sale. A cercetat apoi Soroca şi Cetatea Albă şi a alcătuit strajă în tot lungul drumului neguţătorilor lioveni. Prin aceşti bărbaţi cinstiţi şi aşezaţi, a trimes măriei sale Cazimir cuvînt de prietinie, după rînduiala legămintelor vechi ale Moldovei cu Polonia ; însă a îndrăznit a cere întăi de la măria sa dovadă că nu-i e duşman ; iar dovada anumită nu putea fi decît alungarea lui Petru Aron, ucigaş de prietin crăiesc, ucigaş de domn şi frate.

A călcat apoi vămile către Ţara Ardealului, pînă la Trotuş ; a văzut tîrgurile domneşti ; a ţinut la Iaşi, Vaslui şi Bîrlad scaune de judecată. Pretutindeni stătea în putere, avînd pe boieri lîngă sine. Toată curtea sa

avea cai frumoşi şi arme bune. Unde ajungea, întocmea cea mai mare dregătorie şi rînduia oastea de Ţară, dînd pămînturi, hărăzind scutiri şi simbrii.

Astfel Ţara l-a cunoscut nu atît în strălucirea straiului său, cît în hărnicia lui cea fără de hodină. Cei care veneau să se închine dreptei lui îngenunchiau la scară în zori, ştiind că nu vor aştepta. Cei cu pricini au învăţat curînd cum să-şi apere capul. Cetelor de lotri nu obişnuia să le rînduiască ţeapa ori jupuitul: asemenea treburi cer zăbavă. Ci prinşii ori erau spînzuraţi de oşteni într-o margine de dumbravă, ori îi duceau răzăşii de săptămînă să-i năpustească în ocne.

Nu s-a hodinit pînă ce n-a pus pretutindeni căpitani, pînă ce n-a aşezat cu mîna sa pîrcălabii cetăţilor, pînă ce n-a întocmit poştele şi curierii. A poposit în sfintele mănăstiri înzestrîndu-le. A cercetat mormintele domnilor răposaţi din neamul său, rînduindu-le pomenire. A poftit să găsească pretutindeni în calea sa iazurile bine astupate şi morile umblînd. A cercetat breslele din tîrguri. A trimes răspuns de prietenie negustătorilor şi faurilor braşoveni, arătîndu-le ce postav îi place măriei sale pentru oştenii curţii şi cu ce greutate cată să fie cumpănite săbiile şi sulităle care-i trebuiesc.

Şi-a pus logofăt mare pe domnia sa Dobrul, dîndu-i semnul vechi de la Alexandru-Vodă Bătrînul, gherdan cu lanţ de aur la grumaz şi întărindu-i subt oblăduire Cetatea Albă şi venit de la tîrgul Cernăuţi.

A întărit vornici pe domnia sa Goian şi pe unchiul său Vlaicu, dîndu-le semn al boieriei lor toiag aurit.

Domnului hatman şi portar al Sucevei Toma Cîndea i-a dat în samă oastea. Lui Crasniş postelnicul i-a dat rînduiala slugilor curţii şi a călăraşilor de margine.

Spătari, purtători ai semnelor stăpînirii sale, a pus pe dumnealor Albu și Sacîz. Paharnicul cel dintăi i-a fost domnia sa Toader; dar în această dintăi vreme a avut prea puțină întrebuințare.

Astfel și-a ales boierii, după cum se vede din uricele vechi. Pe lîngă cei în slujbă a ținut lîngă el sfetnici pe oameni cu greutate ai timpului, stăpîni de pămînturi întinse și sate, care puteau da măriei sale mulți oameni de oaste; așa erau domniile lor Manoil, Hodco Știbor, Micu Craiu și alții.

Cu aceeași grijă a ales pe ceilalți boieri din treapta a doua și a treia și slugile curții.

A pus în cetate la Suceava zece căpitani de siimeni, schimbători cu rîndul la ziduri, avînd fiecare sub mînă cîte o sută de oșteni cu leafă bună.

A rînduit cei patru căpitani nemți cu cîte o mie de lefegii, armată de război cu arme grele, adică panțîri.

Pe lîngă aceasta a așezat patru căpitani căzăcești tot cu cîte o mie de oameni, călărime de hartă.

A pus douăzeci și unu de căpitani de călărești cu leafă la ținuturi. A numit douăzeci și doi de căpitani de pedestrime ai ținuturilor, cu hotnogii lor, care aveau subt ascultarea lor la război oamenii din sate. A așezat tuturor răzășilor de la ținuturi căpitani, însemnîndu-le slujba la vămi, la căile de negoț, la vaduri, la urmărirea și pedepsirea răilor. Dintre aceștia a știut alege Ștefan-Vodă cei mai buni ostași pentru cele treizeci și șase de războaie ale sale.

A rînduit umblători repezi la toate cetățile și la toate punctele de margine, ca să aibă știri de la dregători în orice clipă a zilei și a nopții. Și pe căi a statornicit poște cu cai gata înșăuați ca să umble aceste

ştafete cu mare repeziciune. A hotărît semnele locurilor de primejdie şi muzica surlelor de la un deal la altul, ca să ştie căpitanii şi dregătorii ce este şi ce poruncă vine de la Suceava. A învăţat pe anume slujitori cum să pîrjolească fînaţurile şi să otrăvească fîntînile în Ţara-de-Jos, pentru duşmanii năvălitori; cum să rupă podurile şi să închidă pasurile în munţi, pentru oşti de către Lehia ori de către unguri.

S-a aşezat domnia sa însuşi, în vara a doua a stăpînirii sale, în sfînta mănăstire Neamţu, ctitorie a unchesului său Petru-Vodă, şi de acolo venea ca să privegheze înoirea cetăţii de deasupra Ozanei. S-au clădit aici cămări şi paraclis; s-au întărit meterezele şi rîndul al doilea de ziduri şi s-au atîrnat în lanţuri puntea şi grapa. A dat apoi astfel cetăţuia în sama vînătorilor de Neamţu cu căpitanul lor, faţă de pîrcălabul nou Isaiia, întocmindu-le lege care a rămas în veac. Acolo era menit adăpostul domniţelor şi al coconilor domneşti la vreme de război în ţară. Şi acei vînători, aşezaţi în sat, peste apă, aveau întocmire să ţie cu vînat, fie fiară, fie pană, fie păstrăv, cuhniile măriei sale.

În locul care se cheamă Branişte, între cetate şi mănăstire, a întîmpinat Ştefan-Vodă, în acea vară, pe domnia sa cuvioasa monahie Maria, Domniţa Oltea, maică a măriei sale, care poftea de sărbătoarea Sfinţilor-Apostoli, la mormîntul lui Bogdan-Vodă, soţul său ucis. Cu măria sa, cuvioasa Maria aducea întăia oară pe Alixăndrel, nepotul său, cocon al lui Ştefan-Vodă, copil bălai în cei dintăi ani ai vieţii. Descălecînd şi sărutînd mîna mamei sale, Domnul a cuprins în braţe pe cocon şi a stat cu ochii umezi, privind pe deasupra căpşorului său spre miazăzi, către depărtări unde îi era îngropată dragostea cea dintăi din tinereţă.

S-a întors apoi la datoriile sale şi Ţara a urmat a-l cunoaşte astfel, fără hodină, pînă ce toate cîte trebuiau au fost alcătuite. În anul 1459, cum s-a rupt zăporul de primăvară, Domnul a poruncit căpitanilor căzăceşti să poprească drumurile înspre Lehia. Stoluri de călăreţi au fost slobozite peste apa Ceremuşului. Unele s-au abătut spre Cameniţa, unde avea sălaş Petru Aron pribeagul. Căpitanii de margine ai craiului n-au avut vreme decît să se mire de asemenea faptă de duşmănie ; dar îndată oameni cu limbă ascuţită le-au făcut cunoscut că Domnul de la Moldova aşteaptă de doi ani cea dintăi dovadă de prietenie de la vecinii săi, iar acea dovadă întîrzie să se arate. Căci Petru Aron-Vodă, ucigaş de Domn şi frate, primeşte adăpost şi tain de la măria sa Craiul şi acel adăpost se află chiar în coasta Moldovei, la Cameniţa. Să mărturisească cinstiţii neguţători de la Liov şi de la Genova dacă, în curgere de doi ani, au avut vre-o sminteală pe căile Moldovei ; dacă i-a asuprit vreun slujitor, dacă le-a luat vreun boier marfă în silă ; dacă vămile nu stau cu dreptate şi vameşii cu cinste ; dacă au auzit vorbe de ocară împotriva măriei sale Cazimir-Crai. Se cuvine ca dreptatea să se arate şi de partea cealaltă. Iar dacă măria sa Cazimir are de dezbătut pricini la alt hotar şi de bătut război cu cavalerii cruciaţi în Prusia, va face rînduială peste Ceremuş sabia măriei sale Ştefan. Oamenii de rînd să n-aibă nici o grijă ; vine prigoană numai împotriva Domnului pribeag de la Moldova şi a boierilor leşi care-l ocrotesc. Într-adevăr, călăreţii moldoveni, umblînd sub straşnică poruncă, au lovit în cîteva locuri spre Cameniţa, încît pribeagul Petru Aron s-a ridicat de acolo într-o noapte şi a fugit cu puţinii lui curteni mai înlăuntru către cetatea Şmotrici. Hotarul Pocuţiei

a avut deosebită pagubă, pentru că mulți țărani de lege ortodoxă s-au sculat și s-au îndemnat a se bejeni și a trece sub domnia nouă de la Moldova. Acolo erau deschise acuma slobozii îmbielșugate.

— Măria sa Ștefan-Vodă, au lăsat cuvînt căpitanii, ne-a dat poruncă să ne întoarcem iar în dobîndă la Sfîntul-Ion-de-vară, cînd se coc pînile; dacă pînă atuncea cinstiții domni de la Lehia nu vor lua aminte.

Castelanii de margine s-au mișcat, dînd dreptate lui Ștefan-Vodă. Au ajuns și negustătorii la mai-marii republicii. Așa încît, destul de degrabă, la începutul lunii aprilie, solii craiului s-au înfățișat la Overchelăuți pentru pace.

Ca de obicei, în asemenea împrejurări, s-au schimbat vorbe. Deci Ștefan-Vodă a așteptat ca să se îndeplinească cererea lui de căpetenie. Cînd soarele s-a înălțat la solstițiul anului următor și a dat în zodia racului, însemnînd căderea făgăduinților, căpitanii de cazaci au trecut iar Ceremușul. Însuși măria sa, cu altă oaste, a venit asupra Hotinului pe culmea unde se înfipsese săgeata. Un crainic și-a împins calul pînă la poarta cetății și a bătut în poarta cetății cu buzduganul, strigînd aceste vorbe:

— Voia măriei sale Ștefan-Vodă este să vă închinați căci această cetate este a Moldovei.

Asta le-a plăcut mai ales răzășilor din Țara-de-Jos, cei care spuneau povești într-o toamnă, și au rînjit prin mustățile lor tușinate.

Îndată după asta, porunca Domniei a fost să se țăpuiască cetatea, să se tragă cu săgeata în orice târgoveț ori oștean care ar ieși la pescuit, ori după lemne, ori după merinde. Cine pînă luni dimineața,

în cealaltă săptămînă, nu se va pleca, va cunoaşte mînia măriei tale, căci taberele vor sta cu suliţa şi cu sabia gata pentru pedeapsă.

Astfel pe turnul cel mare al cetăţii Hotinului n-a întîrziat să se înalţe flamura cu zimbru şi domniile lor Vlaicu şi Goian au fost aşezaţi acolo pîrcălabi.

În acel ceas Moldova a priceput că stă la cîrma ei putere şi în acelaşi timp înţelepciune.

Capitolul V

ŞTEFAN-VOIEVOD ÎNCEPE A SE MIŞCA, ÎN VREME CE MAHOMET-SULTAN VINE LA DUNĂRE ŞI ÎN ŢARA ROMÎNEASCĂ CU RĂZBOI ÎMPOTRIVA LUI ŢEPEŞ-VODĂ. CUM, DUPĂ HOTIN, S-A DOBÎNDIT CHILIA ŞI CUM A FOST RĂZBOIUL CU MATIAŞ CORVIN, CRAIUL UNGURESC

I

La anul 58 a venit veste de mirare între moldoveni, cu neguţătorii din sus, cum că Vladislav craiul Ţării Ungureşti a căzut jos şi a murit, la petrecerea nunţii sale. Asemenea lucru nu se întîmplă oamenilor de rînd. Pentru domnia acelei ţări a fost semn, căci Dumnezeu a îngăduit să cadă cumpănă alegerii sale înspre un fecior tînăr, abia de cincisprezece ani, feciorul lui Iancu-Vodă. Iar nunta cea veselă s-a prefăcut în una crîncenă, căci unii magnaţi au tras în altă parte ; şi s-a amestecat şi maiestatea sa împăratul Frederic, neavînd ce face la împărăţia nemţească şi dorind să fie şi la Ungaria crai. Matiaş nu s-a putut aşeza desăvîrşit în scaunul Ţării decît după trei ani, între tulburări şi răscoale, ajutîndu-l puterea unora dintre nobili şi cuminţenia altora. El însuşi fiind un tînăr aprig şi semeţ, de şi rîvnea la fapte mari, nu uita să numere cu grijă pe potrivnicii săi, ca să le plătească la timp cu cel mai potrivit metal. Între aceşti potrivnici se aflau saşii de la Ardeal, care ţinuseră cu împăratul lor neamţ, precum şi Ştefan-Vodă, care rostise vorbe potrivite că domniile ţărilor nu sînt dulciuri să le mănînce, nici jucării să le strice copiii.

Către anul 62, apăsarea moldovenilor asupra hotarului leşesc sili pe măria sa înţeleptul Cazimir-Crai să-şi trimeată soliile pentru o pace desăvîrşită, primind de la Voievodul Ştefan jurămîntul de vasalitate, după formulele de la Alexandru cel Bun. Acest legămînt scris trebuia urmat de cel în fiinţă, atunci cînd craiul va putea să-şi lese pricinile lui de la hotarul de miazănoapte şi apus al Republicii şi cînd şi Ştefan-Vodă va găsi un răgaz între năcazurile vremii. Căci din miazăzi se ridicau iarăşi oştile lui Mahomet-Sultan. Punîndu-şi iscăliturile şi peceţile pe pergament, prea sfinţitul Teoctist cu boierii şi castelanii şi împuterniciţii regali se firitisiră şi se îmbrăţişară pentru liniştea popoarelor lor creştine. Totuşi curtenii moldoveni, după obiceiul neamului, nu se putură opri să nu zîmbească şi să nu amestece şoapte că domniile lor Muzilo de Buciaci şi Stanislav căpitan de Halici şi ceilalţi şleahtici leşi au poftit la Suceava, şi că această poftire nu s-a săvîrşit decît după ce pribeagul Petru Aron a părăsit Lehia.

Către acel an, aproape toţi boierii pribegi erau întorşi în Moldova, plecîndu-se la mila lui Ştefan-Voievod. Iar Petru Aron-Vodă, mai singur, însă mai îndîrjit, căută alt sălaş, tot în preajma hotarului ţării sale, cerînd sprijin de la boierii Ardealului şi de la voievodul ardelenesc Sevastian de Rogzon.

Cum află Ştefan-Vodă că ucigaşul părintelui său şi-a găsit sălaş în secuime, trimise la Ardeal oameni care să spuie anumite vorbe boierilor de acolo, şi alţi călăreţi, cu scrisori către neguţători braşoveni prietini ai săi, îndemnîndu-i să dea şi ei sfaturi în secuime ; deoarece locul unde stă Petru Aron e blăstămat şi cei ce-l ocrotesc pot pătimi primejdie. Cum s-au întors umblătorii de Trotuş arătînd că Petru Aron stă pe loc, Domnul a fulgerat porunci căpitanilor de călărime care

lucraseră în Lehia. Şi îndată oştenii în leafă şi o samă de răzeşi în dobîndă trecură pe poteci opcina muntelui şi păliră în secuime împrăştiind mare groază.

— Asta scrie pe cealaltă parte a cărţii măriei sale! strigau crainicii. Şi să afle tot omul, şi sasul, şi ungurul, şi ţiganul, că între noi nu poate fi prietinie, cît stă ucigaşul părintelui măriei sale Ştefan-Vodă în acest hotar.

Ajungînd vestea la tînărul Matiaş-Crai despre această tulburare, măria sa nu s-a întristat de năcazul omenirii de la Ardeal, căci între ardeleni îşi găsise potrivnici, şi la Ardeal şi acuma noroadele mişcau răscoală asupra coroanei sale; dar răsfoind catastiful datornicilor săi şi găsind şi pe Ştefan-Vodă, a pus pe cancelar să scrie voievodului Sevastian de Rogzon această carte:

«Am auzit cum că Petru, Voievodul Moldovei, este la domniile voastre; deci noi, din pricini binecuvîntate, poftim să-l vedem la palatul nostru. Rugăm şi poruncim să-l trimeteţi pe acel Petru, ceea ce are să fie pentru domniile voastre prielnic, iar pentru dînsul de folos.»

II

În acest timp, cînd Mahomet-Sultan îşi îndrepta iarăşi taberele către apus, urmînd, neînduplecat, calea destinului său, într-al treilea principat al Daciei, care se chema Ţara Romîneassсă, urma să stea cu înfricoşată sabie Vlad, feciorul Draculuі-Voievod. Acest Ţepeş-Vodă, cum îi era porecla, a fost fără îndoială, unul dintre cei mai viteji căpitani ai timpului său. Avea însă în fiinţa sa vipera neliniştii şi a visurilor sîngeroase. Ne sfiim să arătăm în ce măsură stătea acest sol al mîniei deasupra purtătorilor de sabie ai veacului. În fiecare clipă, în tîmplă îi ciocănea cu ghiara un demon, şi în ochi i se aprindea ură asupra fratelui său omul.

Matiaş-Crai şi sfetnicii săi socoteau de mare preţ vîrtutea lui Vlad-Vodă Ţepeş, în războiul pe care Necredinciosul, după toate semnele, îl pregătea iar împotriva europenilor. Ca să-l ţie fidel coroanei, craiul plănuise şi o înrudire cu Vlad-Vodă, hotărînd nuntă între o soră a sa şi voievodul muntean, îndată după biruinţă. La socotelile acestea creştineşti, care bucurau pe veneţieni şi pe sfîntul papă, se adăugeau şi interese mai directe, privind cetatea Chiliei, antrepozit al rega-

tului, stăpînită de tunuri crăieşti şi de căpitani unguri cu foarte buni oşteni.

Şi domnia Ţării Romîneşti — ca şi cea de dincoace — era bîntuită de pretendenţi. Vlad-Vodă se afla în scaun din 1456. Din clipa cînd se aşezase el la Cetatea Dîmboviţei, un pribeag, Vladislav Dan, se oploşise în Ţara Bîrsei subt ocrotirea braşovenilor şi altul, Vlad Călugărul, sta lîngă ceilalţi saşi, la Sibiu. În preajma anului rău 1462, Vlad Ţepeş, urmărind cînd pe un domnişor, cînd pe altul, s-a socotit în dreptul său a lovi locurile lor de adăpost. El însuşi a stat în fruntea pîlcurilor sale de călăreţi, hotărîndu-le să calce întăi semănăturile Bîrsei, apoi să le dea foc ; poruncind nu abaterea turmelor de pe plaiuri înspre trecătorile munteneşti, ci spîrcuirea lor desăvîrşită, ca şi cum toţi lupii veacurilor s-ar fi adunat să zugrume oile ciobanilor, lăsîndu-le apoi să putrezească fără scop. Satelor de pe coline li s-a hărăzit să lumineze în văi ospeţe de noapte. Robii căzuţi în genunchi au fost ridicaţi cu mult mai sus decît obişnuiesc a sta oamenii — căci căruţele oştirii aduceau ţepuşile gata făcute şi pîrlite la vîrfuri. E adevărat că, pentru copii, ţepuşile erau mai mărunte. Neguţătorilor braşoveni şi slugilor lor li se rînduiau cazne mai subţiri şi mai îndelungi. Oamenii timpului erau îndeobşte deprinşi cu asemenea meşteşug ; cu toate acestea Vlad-Vodă a izbîndit să-şi facă o faimă a lui, pînă la şahul turcoman Uzun şi pînă la Ludovic XI, regele Franţei. Mai ales regele Ludovic visa zîmbind, sub pălăriuţa lui cu iconiţe, la arta necesară a distrugerii, pe care acel prinţ depărtat o realizase la Dunăre. Căci neguţătorii săi, pe care obişnuia să-i ocrotească împotriva baronilor, îi aduseseră încredinţare că, pe calea cea mare a Vlahiei spre Buzău şi spre cetatea Chiliei, locul cel mai sigur pentru punga cu aur a călătorului este pragul ha-

nului şi mijlocul drumului. Toţi răii au putrezit în pari cu capu-n jos, înţepaţi prin creştet. Cei care au mai rămas fug de pungi, ca guzganul de capcană.

Voievodul muntean venise la domnie din bunăvoinţa lui Mahomet-Sultan, cu ajutor de oaste păgînă de la Poartă şi din cetăţile Dunării. Dar îndată ce se aşezase în scaun se îndreptase spre craiul creştin al Ungariei, înoind cu el legămîntul vechi de vasalitate. După moartea lui Vladislav, găsi sprijin în Matiaş. Cum războiul Europei trebuia pornit din nou şi Ungaria avea a suferi cea dintăi lovitură, iar Ţara Romînească era un prag şi mai apropiat, soli şi cărţi umblau de la Buda la Tîrgovişte şi Cetatea Dîmboviţei cu îndemnuri, sfaturi şi făgăduinţi. Răutăţile lui Vlad-Vodă în hotarul Ardealului erau trecute cu vederea, cu toate tînguirile saşilor. Acel braţ tare, care lovise cu cruzime dincoace, trebuia acum să slujească într-o primejdie comună.

Dintr-odată, în anul 61, birul în aur şi copii fu oprit de domnul muntean. Mahomet zîmbi, ştiind că, mai naintea sa, cunoaşte acest lucru ambasadorul veneţian de la Constantinopol domnul Balbi, care a primit vestea prin curier special de la domunl Thomassi, ambasador la Buda.

— Să se scrie o carte, a poruncit înălţimea sa, împungînd cu nasul înspre oamenii săi de taină şi spre scribii greci, să se scrie o carte către Paşa de Vidin, să se ducă să vadă ce este. Dacă într-adevăr ghiaurul e bolnav, să ni-l aducă aici, să-l tămăduim. Sluga noastră Iunis-Bei Catabolinos să pornească numaidecît cu acea carte, să şoptească la ureche lui Cara Iflac-Bei că nu este pentru el altă înţelepciune decît să urmeze a fi supusul nostru. Căci mila noastră e adiere de primăvară, dar supărarea volbură a furtunii. Să se desfacă

de sfatul ungurilor, al papistaşilor şi al neguţătorilor şi-i va fi lui bine pe pămînt.

Grecul turcit Iunis-Bei a călărit cu grăbire la cetatea Vidinului între slujitorii împărăteşti. Cum a ajuns la Hamza-Paşa, i-a prezentat pe palmă, cu temenelele cuviincioase, prea înalta poruncă. Iar Hamza-Paşa fără întîrziere a trimes cuvînt lui aga de spahii pentru ascuţirea săbiilor şi gătirea cailor.

Catabolinos a călărit mai departe, peste Dunăre, găsind pe Vlad-Vodă în cetatea sa şi strecurîndu-i cel mai bun sfat. Cu asta dovedea măriei sale că i-i bun frate, de şi împrejurările îl silesc să poarte turban. Vlad-Vodă l-a privit cu ochii lui mari şi plini de mîhnire şi i-a zîmbit, suspinînd.

— Nu pofteşte, măria sa, la întîlnire cu Hamza-Paşa ? ca să se spuie vorbele cuvenite de pace şi să se hotărască sorocul tributului.

Fără îndoială, măria sa Vlad-Vodă era gata să meargă la întîlnirea cu Hamza-Paşa. Sfaturile bune aduc prietinie bună. Dacă astfel se poate alina mînia slăvitului Padişah, umbră a lui Alah pe pămînt, Vlad-Vodă merge la întîlnire fără să se teamă de vreo viclenie ori cursă.

Iunis-Bei Catabolinos l-a întovărăşit zîmbind în barbă. Hamza-Paşa a fost înştiinţat de el în taină să nu se arate dintr-o dată cu toată puterea, deoarece hainul vine fără grijă. Iar în drumul Giurgiului, slujitorii lui Vlad-Vodă au apărut ca hultanii în clipa întîlnirii, luînd în cîngi pe trimeşii împărăteşti, împresurînd apoi în săbii şi supunînd şi pe spahiii de la Vidin. Prinşii au fost duşi către Tîrgovişte şi opriţi într-un loc desfătat, unde meşterii lui Ţepeş-Vodă au lucrat cu mare hărnicie întăi ca să-i străpungă pe toţi

prin fundul şalvarilor şi apoi ca să-i ridice în văzduh pînă la cel din urmă. Toate s-au făcut bine, a încuviinţat măria sa, privind spre osîndiţi cu neagra-i amărăciune ; însă măria sa Hamza să fie coborît şi apoi ridicat din nou într-o ţăpuşă mai înaltă, aşa cum se cuvine unei căpitenii.

Vestea despre întîmplarea aceasta din Ţara Romînească a ajuns la Stambul cu destulă întîrziere ; pentru vestitorii răi, muţii din serai aveau streang de matasă. Îndată ce se aşeză iarna şi peste Dunăre se întinse pod de ghiaţă, vestea dintăi începu a fi îmbulzită de curieri din Tracia, pe care-i aducea în spulber de groază vîntul miezului-nopţii.

Cara Iflac-Bei trecuse fluviul şi luase pe rînd aşezările de pe ţărmul drept al Dunării, de la Ceatal pînă la Nicopole, cu prea bune calfe în meseria morţii. Răbufniseră pe agale şi pe serdari în cetăţi, spintecîndu-i ; apoi luaseră metodic sat cu sat, cu sabia şi cu facla. Căpitanii ţineau catastif de case arse şi de capete. Aşa că măria sa Vlad a trimes izvod în bună rînduială, cu iscălitură şi cu pecete, la craiul Matiaş la Buda, pentru 23.809 capete, care au fost clădite şi numărate subt ochii săi. Iar pentru 884 de supuşi ai spurcatului sultan era numai mărturie, cu jurămînt pe cruce, că au pierit în pojarul caselor lor. Ceea ce face, total bun : 24.693, tocmai, ucişi.

Domnul Thomassi s-a grăbit să trimeată copie de pe această carte, la Veneţia, ca să bucure pe onoraţii domni senatori ai Republicii. A adaos că Vlad-Vodă cere ajutor grabnic de la măria sa craiul Ungariei, căci, o dată cu primăvara, în urma unor asemenea provocări, invazia Păgînului se va săvîrşi negreşit ; iar el, faţă de nesfîrşitul număr al ordiilor, nu poate opune

decît douăzeci de mii de oşteni adevăraţi. Pe cît va fi cu putinţă, negreşit, craiul va da sprijin voievodului valah ; însă şi tînărul suveran Matiaş are destule greutăţi şi încurcături ; iar punctul prim al strategiei sale a fost îndeplinit : deoarece Mahomet îşi mută obiectivul spre Ţara Romînească. În această împrejurare înţelepţii domni senatori şi dogele vor aprecia ce au de făcut, dacă pot trimete sprijin bănesc ori se mărginesc la operaţii diplomatice. În orice caz Voievodul pare hotărît să lupte cu energia disperării, altă eventualitate fiindu-i complect închisă.

A treia zi după Sfîntul-Gheorghe, anul 62, după rînduiala campaniilor sublimei Porţi, oştile s-au urnit din taberile lor. La o zi după aceea şi ortalele de ieniceri au mîncat cel din urmă pilaf înecat în seu, la Stambul, căci aga a ridicat tuiurile şi trîmbiţaşii au sunat ieşirea slăvitului stăpîn din serai, ca să se încrunte asupra Apusului, făcînd să tremure domnii lumii.

Năvile de război şi de provizii trecură în Marea Neagră şi intrară pe Dunăre în luna lui mai, plutind pînă la vărsarea rîului Morava. Oştile de uscat umblau din popas în popas, ienicerii ducînd în mijlocul lor pe slăvitul stăpîn, cu călărimea uşoară a spahiilor înainte şi cu toate celelalte taberi de feluriţi ostaşi pe felurite căi, fiecare cu armele lor, suliţi, arcuri, săbii ori bombarde — avînd în coadă miile de cară cu podvezi de zeherea şi salahori şi pretutindeni, pe cai mărunţi şi iuţi, ceauşii cu buzdugane însărcinaţi cu rînduiala de obşte. Curieri libieni repezeau înainte poruncile cu înflorită caligrafie care ieşeau de la icioglanii marelui stăpîn. Ca să pedepsească el însuşi fapta nemaipomenită a lui Ţepeş-Vodă şi să treacă

apoi mai departe, Mahomet-Sultan ducea spre Cara-Iflac o sută de mii de oşteni. Şi avea lîngă sine, şi la cortul său, pregătit domn nou pentru raià, pe Radu Basarab, tînăr şi frumos prietin al său, fratele lui Vlad.

La sfîrşitul celei dintăi săptămîni din luna iunie, dubasurile şi podurile plutitoare isprăviseră de pus oştimea pe ţărmul stîng al Dunării. Spahiii recunoscură calea prin Deliorman. Veştile, care soseau la cortul Padişahului, arătau că toată valea Dunării s-a pustiit şi localnicii s-au tras la codru, în munte, cu toate ale lor, după obiceiul vechi al pămîntenilor din această parte de lume.

Ţinta cea dintăi a expediţiei era Cetatea Dîmboviţei şi apoi Tîrgovişteа. În ţară trebuie pus voievod nou ; lumea trebuie chemată la ascultare cu blîndeţă ; numaicît să dea în mîna slujitorilor strălucirii sale pe beiul răzvrătit, împreună cu meşterii lui de ţepuşi. Din popas în popas, nu se afla de fiinţa lui Vlad-Vodă şi a oştii lui nici o veste. Drumurile erau nespus de grele, şi o arşiţă nemilostivă săgeta dintr-un cer alburiu de secetă, aşa încît caii începură a slăbi şi a îngenunchea ; înviorare aducea doar amurgul, cînd toţi stau şi, după ce se leagă taberele, cheamă hogea la rugăciune. Atunci picură din stele roua. Oamenii înfulică hulpav şi adorm îndată sub privegherea străjilor. Numai cămilele neliniştite rag la lună.

În una din aceste nopţi, din pustia din preajma taberei ienicerilor, s-au mişcat meşterii lui Vlad-Vodă. Cortul lui Mahomet-Sultan era acolo, între oştenii săi. Din pămînt, din spaima întunericului, deodată s-au deslănţuit urlete de război. Lupii omeneşti au trecut, cu săbiile în dinţi, printre carăle legate, apoi prin gardul de suliţi încrucişate — şi au pricinuit în-

tr-o clipă, în douăzeci de locuri, acea zvîrcolire de dobitoc fără cuget a mulțimii, care se chiamă panică. Calfele domnești lucrau cu repeziciune, străpungînd în linie dreaptă și concentric spre locul unde trebuia să se afle cortul cel mare de matasă ; pe cînd oștimea nebunită se tăia între sine.

Straja Padișahului dădu semnal de primejdie. Mahomet porunci să se alcătuiască în patru laturi zid și să se aplece sulițele. Surlașii strigară din trîmbițele lor liniște asupra taberei. Prăvălirile smintite ale celor înfricoșați fură tăiate în săbii și bătute cu măciuci de fier. Lupii Valahiei lucrară, spîrcuind cu cea mai mare agerime, pînă ce tabăra începu a se alina. Viforul de spaimă trecu la alte țarcuri ; cămilele și caii își rupseră conovățurile îmbulzindu-se între oamenii în risipă. Cînd luciră zorile de către Țarigrad, salahorii primiră poruncă să adune morții și stropșiții și să spintece pentru cuhnii animalele căzute.

Pîlcuri de călărime ieșiră la cîmp, ca să adulmece urmele dușmanilor nopții. Găsiră aceeași întindere cu fînațuri și lanuri pîrjolite ; tăcere către codru ; pustie către zarea muntelui. Era războiul vechii Sciții, pe care-l cunoscuseră odinioară, în veacuri, și alți cuceritori de neamuri.

Taberile deci se mișcară iarăși în necunoscut, spre tîrgurile poruncite. Beii puseră ici-colo sub săbii pîlcuri de țărani, scoși ca fiarele de prin bîrloguri. Zilele erau foarte trudnice, din pricina unui soare mult mai copleșitor decît pe fericitul țărm al Propontidei ; iar nopțile se vădeau tot mai neliniștite și mai hărțuite de vedenii și oameni, care erau necontenit prezenți în marginea zidului de umbră.

Socotelile sfetnicilor celor înțelepți de la Buda s-au dovedit deci temeinice. Nici strășnicia măritului Sultan, nici vitejia oștilor lui, cele mai bune din lume, n-au folosit nimic. Nu era un război între oști legate; era o zădărnicie. De la cortul strălucirii sale ieși firman pentru domnia lui Radu Basarab cel Frumos. Ticăloșii pământeni, cîți au putut fi prinși, fură puși să se tîrască în genunchi, în pulbere, cu ochii holbați la strășnicia sa; dar pentru trecătorile la Ardeal nu mai era putere îndestulătoare. Avîntul falangelor fusese înjosit. La începutul lui iulie El-Fatîh descăleca la Adrianopol. Rezultatele campaniei erau trîmbițate după protocol; resturile de oști se scurgeau însă cu apele din munte la Dunăre. Numai bombardele și marinarii stăruiră în fața cetății Chiliei. Acolo era garnizoana crăiască și un punct într-adevăr important, care putea cumpăni toate pagubele.

În toată hărțuiala lunii aceleia iunie a anului 62, Ștefan-Vodă stătea cu taberile bulucite pe hotarul său. Pe de o parte, domnia lui era prea nouă; pe de alta, oștile îi erau prea proaspete; deci nu se putea bizui pe sorții schimbători ai norocului. Era dator să aștepte, pentru ca întocmirile lui să-i dea rodul: Vrednicia lui Țepeș-Vodă și a pământenilor Țării Romînești îi dădeau răgaz; punea spațiu între Moldova și încercările viitoare, care neapărat trebuiau să se rostogolească și asupra pământului ei. Este o înțelepciune în fapte: ele arătau că Vlad-Vodă nu se putuse bizui decît pe sine. Tot astfel domnia sa nu se putea bizui pe prietinia proaspătă a lui Cazimir-Crai.

Pentru o minte foarte cumpănită ca a sa, fapta lui Vlad-Vodă avea o valoare de împrejurare și de clipă; însă în sine era o nebunie. O oaste ca cea turcească nu poate fi biruită decît de altă oaste — însă pentru

asta trebuie îndelungată pregătire și îngrijire. Cu vîrtutea prostimii se poate izbîndi o clipă ; și împrejurările dovedeau că trebuiau izbînzi după izbînzi, ani după ani ; iar la asta nu se poate ajunge decît cu ostași de meserie, după însăși pilda turcilor.

Deci, după ce furtuna trece și oștile lui El-Fatîh se învîrtejesc iar la Dunăre, datoria lui este nici să se bucure, nici să se întristeze, ci să-și urmeze statornic pregătirile. Și mai ales datoria lui este să lucreze așa fel încît Voievodul de la Țara Romînească să stea subt influența lui, să fie pe cît cu putință al său, nu al altora, pentru ca zona de primejdie înspre păgîni să fie cît mai depărtată. După cît se înțelege, acel stăpîn al țării de dincolo, om și prietin al său, nu se arată a fi Vlad-Vodă, care are neliniștea și lipsa de cumpănă ca o suferință în sînge.

Viteaz căpitan este, însă prea îndrăzneț și primejdios. I-a dat sprijin să-și capete scaunul părintelui său. Dumnezeu va fi județ, dacă ceea ce gîndește el însuși Ștefan-Vodă și ceea ce făptuește este spre binele Țării și al creștinătății. Prietinia lui de om este una ; datoria lui de ostaș al credinții este alta. Căci el trebuie să agonisească putere lui Hristos.

Deci în împrejurările acelea Ștefan-Vodă n-a primit la sine pe Vlad-Vodă, nu i-a dat sprijin, ci l-a împins spre hotarul Ardealului. Totodată n-a întîrziat a se înfățișa cu oaste înaintea cetății Chiliei, poruncind căpitanului crăiesc s-o deșerte, deoarece e moștenire a sa și a Moldovei.

În același timp puștile lui Mahomet-Sultan băteau de pe Dunăre.

Căpitanul ungur al lui Matiaș-Crai a răspuns ca un viteaz, cu semeția care știa că place stăpînului său,

împroşcînd cu ghiulele de piatră şi-n galerele de pe apă şi-n pîlcurile oştimii moldoveneşti.

Era timp pentru voievodul de la Suceava numai ca să-şi afirme un drept. Trebuia înfiptă şi aici o săgeată, la care urma să se întoarcă. La 22 iunie, stînd în împresurare, nu departe de zidurile cetăţii, Ştefan-Vodă a fost împuşcat la un picior. De rana aceasta a pătimit pînă la sfîrşitul vieţii sale, ca să-i fie toată viaţa amintire : fie că nedreptăţile se răscumpără, fie că numai afacerile desăvîrşit pregătite se dobîndesc.

III

Vlad-Vodă, pribeag, își găsise adăpost la unguri. Pînă în singurătatea în care sta se întorcea din cînd în cînd faima faptelor lui zvonind din Orient și înjunghindu-i mîndria. Deodată îndreptă către Sultan-Mahomet, printr-un om al său de taină, o carte, cu următorul cuprins, izvorît fie din natura lui capriţioasă, fie din mîhnirea față de soarta sa, fie din dispreţul pentru prietini și dușmani :

«O slăvite stăpîne al otomanilor ! Eu Ion Vlad, bei la Cara-Iflac, rob al strălucirii tale, mă rog stăruitor să fiu iertat pentru faptele pe care le-am săvîrșit împotriva măriei tale și a împărăţiei măriei tale. Să mi se îngăduie milă și în același timp învoire a trimete soli la strălucirea ta. Cunosc Ardealul și Ţara Ungurească în tot amănuntul. Dacă binevoiește măria ta, întru răscumpărarea greșelii mele ţi-aș putea da în mînă Ardealul și, cînd acesta ţi-ar încăpea în putere, ţi-ar cădea la picioare și Ţara Ungurească. Solii mei ar lămuri mai multe ; iar eu voi sta cu credinţă rob al măriei tale toată viaţa mea și rog pe Dumnezeu să dea puterii măriei tale încă îndelungaţi ani».

Slujitorul care ducea cartea, împreună cu alta către marele vizir, fu prins pe cale şi cercetat de oamenii lui crai, după înţeleptele bănuieli şi porunci ale sfetnicilor de la Buda. Vicleşugul lui Vlad-Vodă păru dat pe faţă şi Matiaş-Crai porunci pentru vasalul său pedeapsa închisorii. Atunci s-a mirat cu amărăciune Vlad-Vodă şi a întrebat pe judecătorii săi dacă au în vedere faptele pe care le-a săvîrşit pentru Crai şi pentru Ţara Ungurească, ori vorbele care au mers către păgîn.

— Ai viclenit pe măria sa Craiul, i-au răspuns judecătorii.

Vlad-Vodă i-a privit cu ascuţime. Le-a dat timp, cît va sta el în temniţă la Vişegrad, să înţeleagă că locul său este tot la domnia Ţării Romîneşti. Lucru care s-a adeverit.

Beglerbegii din Tracia, după ce au sprijinit urcarea în scaun a lui Radu Basarab cel Frumos, şi au adaos, pentru paza domniei nouă, oşteni la Vidin şi la Giurgiu, au împlinit şi porunca de căpetenie a slăvitului lor stăpîn, ţinînd închisoare la cetatea Chiliei şi bătînd-o pînă ce garnizoana Craiului lepădă armele şi se supuse.

Umblătorii de Dunăre duseră veste grabnică la Suceava, după rînduielile poruncite. Domnul desfăcu epistola dregătorului din Ţara-de-Jos, porunci domniei sale Dobrului logofăt să i-o cetească, o ascultă cu linişte şi nu dădu nici un semn de mînie.

— Boieri dumneavoastră, a cuvîntat măria sa, Domnul Dumnezeu va îngădui să nu mor mîne, nici la anul, deci avem vreme să cugetăm ce-i de făcut. Pînă atuncea vă rog să binevoiţi a vă bucura la această masă în ziua domniei mele, dată subt ocrotirea sfîntului arhipăstor Ştefan, patronul nostru. Cinstind vin

şi îndestulîndu-ne cu bucate, să nu uităm a da în orice clipă laudă Atotţiitorului şi în acelaşi timp să nu trecem cu vederea că ne-am adunat şi pentru treburile Ţării. Căci numai prostimea săvîrşeşte mîncarea fără adaosul minţii. Deci noi avem întăi a griji de rînduială şi dreptate. Iar de vreme ce împăratul păgîn şi Craiul s-au depărtat cu războaiele lor la alte hotare, unul cătră Vavilon iar altul cătră Boemia, se cuvine în acest răgaz să aducem şi pe Doamna pe care aţi binevoit a o alege Moldovei şi mie soţie. Deci solii vor purcede la Chiu, înfăţişîndu-se la cneazul Simion, şi vor primi pe Doamna Evdochia sora sa, cu druştele ei şi cu boierii ruşi. Asta să se facă îndată după sfînta Bobotează. Iar nunta se va săvîrşi în aceste cîşlegi de iarnă, după datină şi lege. Părintele Teoctist şi maica noastră Doamna Maria vor avea grijă de mireasă pînă la ţeremonie. Iar Ţara poate să se veselească fără grijă. Cu cetatea Chiliei va face domnia mea cum e mai bine, la timpul său.

Acest timp nu s-a împlinit decît după trecere de trei ani. Cercetaşi moldoveni scociorau din cînd în cînd părţile secuimii, unde Petru Aron pribeagul avusese cîndva sălaş; aceiaşi cercetaşi duceau scrisori la cetatea Braşov, îndemnînd pe cinstitul şoltuz de acolo şi pe cinstiţii pîrgari să fie mijlocitori la Matiaş-Crai, să facă măriei sale Craiului poftire ca să lepede de la sine pe ucigaş. A venit vremea să se aşeze prietinie între Moldova şi măria sa Craiul; căci nu e folositor să stea fraţii creştini întru tulburare; nu tîrzie vreme va să vie iarăşi asupra amîndurora ameninţarea Păgînului.

Matiaş-Crai avea însă însemnat în condica lui numele lui Ştefan-Vodă. Deci zîmbea la mijlocirile neguţătorilor şi urma a ţine lîngă sine pe Petru Aron.

Deci într-un răstimp cînd măria sa Matiaş hotărîse ca, nu mai departe decît în primăvara care vine, nemţii săi cei mai dibaci, cu puştile cele mai bune, să bată şi să supuie iar, pentru coroana sa, cetatea de la gura Dunării, Ştefan-Vodă cobora în Ţara-de-Jos cu repeziciune. Era în puterea iernii ; albia Dunării era sloi de ghiaţă. Şapte ţinuturi de la cîmpie ieşeau la oaste. Tunurile erau purtate în sănii cu oplene, pe drumuri lucii, pe o vreme lină, subt un cer ca o cupolă de smaragd. În noaptea de 23 spre 24 ianuarie, făcliile moldovenilor se aprinseră dintro dată în preajma cetăţii şi crainicul strigă porunca stăpînului Moldovei.

În acelaşi timp, de la Suceava, pornea ştafetă pentru stîngerea măriei sale Doamna Evdochia. Călăreţii ajunseră la Domnie în ziua de 25, după amiază. Cetatea se închinase. Măria sa rînduia soarta robilor şi se pregătea să intre cu alaiul. Cheia cea mare a porţilor era pe ghiaţă, la picioarele sale. Însuşi măria sa sta în scaun de sloi, pe perina de matasă pe care fusese înfăţişată cheia de către bătrînul meşter al breslei zidarilor. Măria sa simţea oarecare durere la piciorul lovit de glonţ. Poruncea diacului, care scria pe genunchi alăturea, să însemne numele pîrcălabilor rînduiţi să stăpînească pentru măria sa în cetate. Aceştia erau Buftea şi Isaiia de la Neamţu.

Cînd curierii cu armele întoarse şi fără cuşme, în semn de moarte, bătură metanie înfăţişînd cartea prea sfinţitului Teôctist, măria sa se opri numai o clipă, privindu-i. Primi cartea şi, fără s-o desfacă, urmă a porunci diacului. Apoi făcu rînduiala intrării şi ceru să i se aducă calul. Flamura cu zimbrul se ridicase în turn.

Ostaşii tăceau în preajma zidurilor, cu capetele descoperite. Unii urmăreau, în neclintirea albă a iernii,

ochiul puţintel înnourat al stăpînului lor. Alţii, după naravul fără isprăvire şi fără leac al răzăşilor clănţăi din Ţara-de-Jos, nu se puteau ţinea să nu mormăiască vorbe, unele ciudate, altele fără noimă, fără a ţine samă de jalea acelei clipe. Totuşi aveau dreptate, căci în măria sa era o bucurie. Iar stihurile pe care le mormăiau acei răzăşi, veselindu-se într-ascuns, erau oarecum în fapte printr-o armonie predestinată. Îndată le-au aflat pămîntenii din om în om, spunîndu-le pretutindeni. Le-a aflat şi Ştefan-Vodă către primăvară, cînd sta singur în chilia sa din cetatea Sucevei, de la copiii de casă, şi a binevoit a zîmbi :

Buzduganul lui Ciudin
Bate-n poartă la Hotin.
Sabia lui Isaiia
Bate-n poartă la Chilia.

IV

Şi în 1467 un tînăr rigă de douăzeci şi cinci de ani era cel mai frumos şi mai viteaz bărbat al timpului. Trupul său, împodobit cu brocart şi matasă, are o fumegare plăcută după danţurile prea desfătatei lui curţi. Armura îi dă înfăţişarea cea mai înfricoşată, cînd măria sa binevoieşte a încăleca pentru război. Toţi scribii îi admiră iscălitura ; numai pentru întorsătura ei unică, osîndiţii la moarte trebuie să se socotească fericiţi. Cine cutează a-i găsi un cusur ? Minciuna lui e diplomaţie ; morga lui, necesitate a meşteşugului ; un cuvînt de spirit al său devine universal : istoricii se grăbesc să-l consemneze, chiar dacă nu l-a rostit. Încordează un arc, înalţă un şoim ca nimeni altul. Felul cum ia el numai cu două degete friptura din talerul de aur, ori cum soarbe pocalul cel mare de Tocai e observat cu grijă şi imitat. Eleganţa lui cînd se spală, fără să-şi împroaşte prea tare curtenii cu apa din gură ori din pumni, devine articol de hristoitie.

Cine îndrăzneşte să bîrfească, insinuînd că asemenea om s-ar trage din nişte munteni valahi ? Întăi, maica sa e de cea mai autentică nobleţă ; al doilea, tatăl său a avut părinte pe un crai. Basmul acesta e cu atît mai

adevărat cu cît e mai necesar. Dar se observă rasa şi din toată fiinţa şi firea lui. Mai ales acea generozitate pe care o are numai un singur neam şi acea trufie pe care numai un neam ştie s-o poarte cu graţie, străluceau cu osebire în persoana tînărului rege Matiaş.

Răsfăţat al sanctităţii sale papa, lăudat prietin al Veneţiei, biruitor împotriva socrului său eretic regele Podiebrad al Boemiei, lumea aştepta de la măria sa biruinţile părintelui măriei sale Iancu-Vodă împotriva Osmanlîului. Măria sa era cel mai însufleţit crai al epocii şi mai plin de făgăduinţi. Totuşi, după cuvîntul cel vechi că proroc în patria sa cinste nu are, tocmai ţara sa de baştină, Ardealul, nu voia să-l cunoască, răcnind împotriva oştilor şi a birurilor grele şi cerînd prin voievozii şi boierii ei libertatea de odinioară. Neguţătorii saşi prin Benedict Roth, nobilii vînduţi împăratului prin comiţii de Sankt-Georg şi Zips respinseră de către ei atît poruncile cît şi dregătorii crăieşti. Prostimea cea covîrşită de năcazuri aprinse vîlvătăi, ţipînd în glod stemele şi steagurile lui Matiaş. Dar măria sa era un crai care ştia să se facă ascultat şi să lovească pe nesupuşi. În vara anului aceluia 1467, înălţimea sa, însoţit de călărime în fier şi pedeştri cu zale, precum şi de Giskra, condotier înfricoşat al timpului, care aducea trupe uşoare de pradă, pîrjol şi măcel, intră în ţară, zugrumînd răzvrătirea şi înecînd-o în propriul ei sînge. Ţăranii căzură cu pletele în pulbere. Neguţătorii depuseră aurul poruncit. Nobilii se închinară, recunoscînd în braţul care-i lovea un braţ într-adevăr regesc.

Măria sa îşi scoase catastiful, făcu în el semne, socoti şi văzu că mai are un datornic, mai greu împovărat către măria sa decît alţii. Îşi încruntă sprînceana, apoi pofti zîmbind să i se aducă pribeagul care de mult

aşteaptă, Petru Aron-Vodă, căci a sosit vremea să-i arate mila şi să-i facă dreptate. Loviturile în secuime, răscoalele la hotar, ocuparea Chiliei: toate dintr-o dată se vor răscumpăra.

Oastea craiului, puternic adaosă, avînd stolurile viteazului Giskra înainte, parcurile de bombarde şi convoiurile de căruţe îndărăt, străpunse pasul Oituzului la 19 şi 20 noemvrie, înlăturînd cu uşurinţă piedicile şi ţinînd la distanţă grănicerii fantomatici ai voievodului. Muntele dădu sunet din culme. Giskra îşi risipi bandele asupra satelor şi tîrgurilor. Cerul se înroşea în fiecare sară şi din popas în popas regele vedea vîlvori tot mai în miazănoapte.

În săptămîna întăia a lunii dechemvrie, măria sa Matiaş stătu la Roman, punînd la cale cu căpitanii săi atacul Sucevei. Voievodul încă nu dăduse semn. Risipiturile de călărime pămînteană care se arătau o clipă pe dealuri, ori în luncile Siretului, ori dincolo de apa Moldovei într-un colnic de munte, se mistuiau repede la cea dintăi ameninţare a taberilor crăieşti. Deci expediţia se arăta deocamdată uşoară. Totuşi Craiul avea căpitani înţelepţi, care pipăiau cu grijă şi legau tare în vremea nopţii lagărele, iar Giskra dădea lumină străjilor, înspre toată zarea duşmanului.

Urmînd drumul domnesc de pe malul stîng al rîului Moldova, Craiul porunci al doilea mare popas la tîrgul Baia. Între Roman şi acest vechi tîrg al ţării, depărtarea nu-i mare; însă dăduse vifor şi iarnă aspră. Trebuiau căutaţi cai şi boi, care să sporească trăgătorii puştilor mari şi ai căruţelor oştii. Ca să-i găsească, călăreţii lui Giskra trebuiau să bîntuiască sate goale. Au fost nevoiţi să se întoarcă spre Trotuş, la ciangăii care se plecaseră la mila craiului, fără a dobîndi prea multă cruţare, dar nu găsiră nici pe cian-

găi. Şi suferiră şi lovituri furişe de la nişte hoarde de răzăşi cu cojoc şi cu căciulă mare, care cum loveau, cum se risipeau. Unde nu fusese tot ars la trecerea dintăi, găseau ruină totală şi orice urmă de hrană ridicată.

Întorşi prin viscol şi troian, ca să aducă asemenea veşti Craiului, în loc de animale de povară, oamenii lui Giskra găsiră alţi tovarăşi care nu hălăduiseră mai bine dincolo de Siret. Nişte pămînteni prinşi nu se sfiiră să mărturisească domniilor lor căpitanii crăieşti cum că Vodă are oaste destulă, de asta să nu poarte nimeni grijă; dar cînd are să se arate măria sa cu asemenea oaste, asta nu poate să ştie nimeni.

Văzînd că sînt bătuţi peste fălci şi împunşi cu şpăngi, acei ţărani au răspuns că măria sa are să se arate cît de degrabă. Numai să steie vîntul şi măria sa are să se arate numaidecît, cu toată sila lui.

Biruind greutatea furtunii, care se opintea din crivăţ, oastea Craiului a răzbit cu cea mai desăvîrşită rînduială la locul poruncit.

Cu toată truda, oamenii au parcat vitele în staule şi perdele. Au scos pe tîrgoveţi în şoproane şi s-au aşezat ei la căldură. Au împins străji la vadurile Moldovei şi către munte. Au legat în grabă de jur împrejurul tîrgului, în parcane, căruţele.

Giskra s-a închinat în faţa craiului, poftindu-l la masă.

Înalbăstrea sara la ferestre.

— Măria ta, cetatea Sucevei e numai la douăzeci de mile depărtare. Viscolul se alină. Mîne cercetaşii mei o vor vedea.

Regele simţea în mădulare plăcerea moale a cinei; totuşi sta încă dîrz, dîndu-şi poruncile şi dictînd scrisorile către Ţară pentru Petru Aron, cînd, în miezul

nopții, s-a simțit iar detunetul vijeliei. Ridicîndu-se în același timp și larma taberei, împrejurimea păru că se clatină. Riga se încruntă, poftind numaidecît să știe ce este.

Primi îndată răspuns. Tîrgul era atacat. Dușmanii rupeau parcanele și dădeau foc căruțelor. Doborîseră dintr-o dată toate străjile. Intraseră pe uliți coloane de călăreți cu suliți și cu șumuiace aprinse, dînd foc și împrăștiind spaimă.

— Să dea semn trîmbițele ! poruncea Craiul. Să se liniștească oamenii ! Să puie mîna pe arme ! Să prindă și să sfărîme pe călăreții cu suliți !

Dar călăreții trecuseră. Armata regească, bulucită la locurile de comandă cu căpitanii săi, se simți dintr-o dată încleștată de o oaste care ținea toate drumurile și scăpările.

Cei mai viteji credincioși se năpustiră spre sălașul regesc, ca să apere pe stăpînul lor de primejdia morții, pe care pînă atunci încă nu o cunoscuse. Atunci a dovedit Giskra vitejia lui fără pereche. Deasemenea căpitanii cei vechi au știut cum să călăuzească prin măcel pe Rigă, sub săbiile acelei străji negre, vestită pentru valoarea și credința ei.

Oastea regească a fost desfăcută și măcinată. Au pierit zece mii de mercenari, atît pe loc, cît și în strîmtorile muntelui, de topoarele țăranilor, cît și pe căi de săgețile și săbiile călărimii domnești. Au fost harțuri în risipă toată ziua următoare și a treia zi. Sfărîmăturile oștii au lepădat bombardele la îmbucătura Moldovei cu Siretul, ca să poată năzui mai grabnic la Oituz. Dar acolo găsiră străjile în ființă și potecile astupate.

Craiul a hălăduit cu destule greutăți pe poteci mai ferite, călăuzit de un om din neamul său, adică de un

nobil valah de loc din ţară, şi apărat de viteji nobili unguri şi romîni de la Maramureş. Pe acel boier moldovean sabia lui vodă l-a ajuns după aceea, luîndu-i capul, pentru puţina minte pe care o dovedise, după cît zicea măria sa. Vorbeau moldovenii că Riga ar fi suferit trei lovituri de săgeată şi credincioşii săi au fost siliţi să-l poarte în părîngă pe pat de cetină. Dar asta nu-i cuviincios a se vădi pentru un stăpînitor de noroade. De altminteri măria sa, cum a scăpat la Ardeal, a dovedit că rănile trupului se vindecă lesne, întrebuinţînd iruri potrivite ori descîntece, pe cînd celelalte răni se tămăduiesc mai greu ; aşa că toţi vinovaţii săi, tulburători şi răsculaţi ori numai bănuiţi, au pierit cu cea mai mare grabă în furci şi sub securea gîdelui. Iar Petru Aron pribeagul a suferit şi el de mînia regească, rămînînd lepădat de la înalta milă, între boierii secui de la Trei Scaune.

Capitolul VI

SOLIE LA VILNA. VORBE ÎNTRE MĂRIA SA ŞTEFAN-VODĂ ŞI COCONUL SĂU ALEXĂNDREL. PLINIREA PEDEPSEI UNUI UCIGAŞ DE DOMN ŞI FRATE. DESPRE NĂVĂLIREA TATARILOR DE LA VOLGA ŞI DESPRE SFINŢIREA PUTNEI. DESPRE UN CUTREMUR CARE A FOST ÎN ANUL AL PAISPREZECELEA AL DOMNIEI LUI ŞTEFAN-VOIEVOD

I

Înţeleptul crai Cazimir a primit în aceeaşi iarnă, la Vilna, vestea întîmplărilor de la Moldova. Solii aduceau cărţi care înoiau credinţa cuvenită a palatinului, închinînd şi steaguri ale lui Matiaş-Crai într-adaos.

Măria sa Cazimir s-a bucurat, însă nu prea tare, ci potrivit, lucru pe care voievodul de la Suceava îl ştia de mai înainte, în clipa cînd rostea diecilor de leşaşcă, în cancelaria de la Suceava, vorbele întocmite şi ocolite către suzeranul său.

Stanciu, pîrcălab al Cetăţii Albe, şi Vlaicu, unchiul Domnului, pîrcălab la Hotin, şi Toader Diacul, dădură cele mai bune răspunsuri măriei sale Craiului şi sfetnicilor săi. Arătară că măria sa Ştefan are prea aspre griji asupra sa şi ameninţări de către duşmani, încît nu poate veni pe cît de degrabă ar dori în faţa măriei sale Craiului, dar îndată ce se aşează ţara, cînd Dumnezeu va binevoi să-i dea un răstimp de tihnă, nu va lipsi de la o datorie şi de la o cinstire aşa de însemnată.

— Cum a fost bătălia cu craiul ungur? întrebau curtenii care erau de faţă în preajma Regelui, în strălucite straie.

— A fost o bătălie ca toate bătăliile, au răspuns boierii, întocmai după povaţa domnului lor.

— S-aude că riga Matiaş ar fi fost săgetat?

— Aşa se spune, însă numai de trei săgeţi. Dar acuma măria sa Craiul e bine, slavă lui Dumnezeu, şi face judecăţi la Ardeal. Strălucirea sa Cazimir-Crai să binevoiască a trimete în curgerea anului, ori la toamnă, soli pentru înoirea legămîntului, după datina prietiniei de la Alexandru-Vodă Bătrînul.

— Se zice că ar fi pierit la Baia atîtea mii şi mii de oşteni ai lui Matiaş?

— Într-adevăr, au pierit destui, dar au fost îngropaţi, şi li s-a făcut slujbă la biserica cea mare catolică din tîrg, slujind însuşi prea sfinţitul episcop Augustin.

— Au pierdut ori au îngropat bombardele?

— Ce erau să facă cu ele? au trebuit să le piardă, au răspuns cu nevinovăţie boierii. La Moldova drumurile sînt grele şi s-a nimerit să fie şi o iarnă tare.

Măria sa Cazimir asculta cu luare-aminte, bătînd cu degetele în marginea mesei de abanos. Apoi a mulţămit solilor pentru închinare, zîmbind plăcut; după care s-a ridicat întru toată măreţia sa, prăsind sfatul. Lui Vlaicu pîrcălab i s-a părut că măria sa a suspinat, pentru multele gînduri pe care le are un crai.

II

Cum a ajuns primăvara în munte şi s-au scurs puhoaiele, Ştefan-Vodă a poruncit lui Ion vistiernicul să sloboadă cheltuielile zidirii de la Putna. Căci după mila pe care Domnul Dumnezeu i-o arătase nu numai o dată, se cuvenea să se înalţe în Moldova un altar de jertfă şi laudă.

De un sfert de veac şi mai bine domnii ţării nu săvîrşiseră decît uciderі între ei. Chiar vechile lăcaşuri de închinare ale bătrînilor cădeau în risipă. Aşa că nu tîrzie vreme după dobîndirea dreptului său, Ştefan-Vodă, se sfătuise cu prea sfinţitul Teoctist şi alţi clerici şi ieşise în mai multe rînduri în poienile desfătate de sub munte, cu curtenii săi, căutînd un loc potrivit. Aşa se oprise la Putna şi, după obiceiul vremii, hotărîse împrejmuirea trăgînd însuşi măria sa cu arcul din punctul unde trebuia să fie poarta clopotniţei. Unde a căzut săgeata urma să se aşeze altarul. A poftit apoi pe neguţătorii genovezi de la Cetatea Albă să-i năimească un meşter iscusit de la Italia şi a şi pornit lucrările. În primăvara de după războiul cu ungurii s-a dus să le vadă şi le-a găsit, pentru mulţămirea sa, ajunse către săvîrşire. Meşterii pentru acoperişul

turnurilor intraseră la rînd şi aşezaseră în vîrf icoana Maicii Domnului, basma albă şi smicele de sălcii.

Domnul adusese cu sine pe coconul său iubit Alexandru, ţinîndu-l călare pe un căluţ şarg din a stînga sa. Aşa umblară amîndoi în jurul zidurilor, urmaţi de curteni. Căpitanul de nemţi sta la o parte cu oştenii săi, sprijiniţi în suliţi. Primăvara aburea şi cînta de pretutindeni.

— Îţi place acest loc, copile ? a întrebat măria sa.

Coconul nu înţelegea de ce e întrebat. Îi plăcea. Mai ales că ieşise la larg şi călare din cetatea de stîncă de la Suceava şi dintre dascăli. Nimeni nu-şi poate închipui şi nu poate cumpăni năcazurile unui prunc. Aşa încît acolo a rămas numai Olena, copila Doamnei răposate Evdochia, cu dadacele ; iar el petrecea cu părintele său şi cu oştenii.

— Îţi place ?

— Îmi place.

— Mă bucur, Alexandre, deoarece aici e locul nostru pentru odihna cea lungă.

Cuprinzîndu-şi de după umăr feciorul, vodă l-a sărutat pe tîmplă. Coconul şi-a potrivit la loc gugiumanul, nedumerit de dulceaţa cu totul neobişnuită a glasului părintelui său. Era un prinţişor fraged şi subţirel ; abia trecuse de zece ani. Tatăl său îl privi în tăcere, pe cînd umblau pe sub streşina codrului. Acest copil avea nevoie de ocrotire ; pentru liniştea zilelor lui viitoare trebuiau isprăvite cu un ceas mai curînd toate. Înălţîndu-şi sufletul către stăpînul său Hristos şi închizînd o clipă ochii într-o rugăciune interioară, Domnul dori şi mai mult să aibă în sfîrşit sub braţul său pe Petru Aron pribeagul.

Această rană a începutului domniei lui nu s-a putut închide decît în anul următor, la sfîrşitul verii. Atunci,

avînd anume ştiri, Ştefan-Voievod a poruncit la o samă de călăreţi ai săi să încalece, spre a-l însoţi la Vaslui.

Acolo Domnia avea curţi. S-a oprit două zile la Vaslui cu curtenii, ţinînd scaun de judecată. Apoi a ieşit iar la tabără în valea Siretului. Dintr-o dată, cu cei două mii de oşteni, s-a aflat la Caşin în ziua Schimbării la faţă. Apoi, la Sîntă-mărie, de pe opcină a privit în Ardeal, iar suliţaşii săi au pipăit în secuime. Acolo se afla nu atît un duşman temut, cît un vierme al grijii, care roade necontenit, zi şi noapte.

Zadarnic, într-atîtea rînduri, cinstiţii neguţători braşoveni dăduseră sfaturi boierilor şi dregătorilor din Trei Scaune să nu ţie la ei o primejdie ca aceea. Domnul cel nou de la Moldova începea să fie vechi; braţul său ocîrmuia şi stăpînea de unsprezece ani. Acea sabie dovedise ascuţime, ca şi mintea. Domnii au putut vedea asta nu mai departe decît în iarna cealaltă, cînd boresele lor au sughiţat cu jale în sfintele sărbători. De ce ţin ei pe pribeag? Hai-hai! au să cadă în comitatul Trei Scaune hultani.

Au căzut, pe vifor. Fulgerau din clonţuri şi ghiare, prin fumul pojarului. Mocanii au dat în văgăuni cu turmele; călăreţi dibaci i-au călăuzit pe poteci dincolo, în valea Trotuşului. Dregătorii au fugit spre Ţara Bîrsei. Domnii au încercat să se înalţe în scări, chemînd în jurul lor slujitorii, dar unii n-apucau să încalece, alţii se prăvăleau în rîpi, bătuţi de aripi de fier.

Nimeni nu înţelegea ce este. Ştirile încă nu se limpeziseră, cînd doi curieri sosiră, călăuziţi de ţărani secui, la curtea din Ghelemiş, în marginea cealaltă a secuimii, unde hălăduia Petru Aron-Vodă. Au aşteptat smeriţi la poartă, s-au închinat şi au arătat că sînt de la Moldova şi aduc carte de la o samă de boieri pentru

măria sa Petru Aron. Ce fel de carte, măria sa va binevoi să vadă.

Pribeagul i-a primit, privindu-i cu pătrundere şi resfirîndu-şi între degete bărbuţa-i rară. Avea ochi alburii, obraz uscăţiv şi pistrui. Umbla încovoiat şi privea într-o latură.

— Cine sînteţi voi ?

— Măria ta, sîntem boiernaşi din starea a treia şi am primit poruncă de la mai-marii noştri să punem la picioarele măriei tale această carte.

— Despre ce burzuluială se zvoneşte la hotar ?

— Au intrat călăreţi de la Moldova în secuime. Boierii care trimet cartea au socotit şi au pîndit acest prilej, ca să putem veni noi la măria ta. Căci şi noi te cunoaştem pe măria ta de cînd ne-ai fost Domn cu pace. Iar acum venim din crîşcarea durerii, poftindu-te să te întorci, căci, dacă mai stă asupra pămîntului tiranul Ştefan, se va pustii Moldova.

— Hm ! într-adevăr, mi-am închipuit că acest fecioraş e vrednic de soarta tatălui său. Să vedem cartea. Văd şi pe alţii care s-adaoge la sfatul celor dintăi. Deci oamenii mei n-au stat în zadar dincolo.

Vorbind, Petru Aron-Vodă cerceta iscălituri şi peceţi bine cunoscute de el : a lui Stanciu, pîrcălab al limanului mării, a lui Toma logofătul, a lui Goian şi Isaiia, a pîrcălabilor Sbierea şi Buhtea, a lui Iuga vistiernicul, ale lui Luca şi Pascu postelnici, a lui Toma Ghindă, a lui Neagu comisul, a lui Negrilă paharnicul şi a altora.

Îi cer întîlnire şi sfat. Se pun subt ocrotirea măriei sale. Să vie măria sa unde pofteşte : să poruncească un loc de întîlnire, ca să-i dea pe tiran în mînă şi să-i puie Moldova la picioare, ca să contenească strînsoarea boierilor şi plîngerile văduvelor şi orfanilor !

Cetind, Aron-Vodă își arunca din cînd în cînd privirile spre soli. Erau doi oameni blajini, răzăși cărunți, frații Moica și Costea de la Fîntîna lui Știubei. Aveau obrazuri brăzdate, grumazurile împletite ca din gînjuri, și supărați tare și bătuți de pulberi, încît abia li se vedeau clipirile ochilor din tufărișul sprîncenelor.

Atîta i-a ispitit pribeagul pînă ce au spus tot, vărsînd și lacrimi. I-a pus să jure pe sfînta cruce : au jurat.

Atunci măria sa a bătut din palme și a poruncit să-i vie calul și să încalece numaidecît slujitorii. Are o treabă grabnică și chiar în după amiaza aceea trebuie să pornească, nu cu alai, însă cu foarte mare repeziciune. Iată, unde n-au putut craii și oștile, poate voia lui Dumnezeu.

Mergeau pe cale, înspre răsărit. Răzășii erau îndeaproape păziți de slujitori. Pribeagul tresărea din cînd în cînd din gîndurile sale.

— Văd și nume nouă în cartea ce mi-ați adus, grăi el într-un răstimp. Văd și pe Vlaicu.

— Apoi, măria ta, acela-i frate cu mama lui Vodă, răspunse Moica.

— Cum se face asta ?

— Măria ta, acela-i mai aprig, după vorba veche de la noi : că străinul îți scoate un ochi, iar fratele îți scoate doi. Parcă măria ta nu cunoști ?

— Cunosc. Se pare că ești învățat filosof domnia ta.

— Sînt, stăpîne. Am învățat toate din durere. Ai să cunoști însuți măria ta și ai să vezi cu ochii măriei tale pe dumnealui pîrcălabul Vlaicu, la popas. Ceilalți nu știu dac-or fi toți, dar dumniasa Vlaicu n-are să lipsească.

— Asta e o bună încredințare pentru mine, a rîs mai mult către sine Petru Aron-Vodă.

La asfinţitul soarelui s-a făcut scurt popas pentru adăpatul cailor. Medelnicerul a poftit pe măria sa la puţină cină, dar Petru Aron-Vodă nu i-a îngăduit să desfacă trăistile.

— Mergem mai departe! a hotărît măria sa. Treburile bune se fac fără întîrziere.

— Asta-i numaidecît, a încuviinţat celălalt răzăş.

Au trecut muntele şi s-au aflat la cea dintăi gazdă, boier secui, prietin al măriei sale, unde au mas. Au mers şi ziua a doua toată, pînă într-o măgură a unui alt munte şi au suit un drumeag pustiu.

La poiana anumită, după vorba solilor, boierii s-au vădit. Erau descălecaţi şi fără arme, cu capetele goale. Slujitorii erau în fund, cu caii de căpestre. Amurgea, sub streşina brădetului.

Petru Aron-Vodă făcu slujitorilor săi semnul ştiut, ca să apuce unii slugile, iar alţii să împresure între piepturile cailor pe acei boieri descălecaţi, pentru mai bună încredinţare; cînd deodată lefegiii de la Suceava stătură de jur împrejur din patru laturi, închizîndu-l în capcană. Lucrul se întîmplase cît ai scăpăra. Cei doi răzăşi vicleni, îndîrjindu-se în clipită, porunciră slujitorilor să se supuie ca să-şi apere capetele. Apoi trecură la domnul pribeag, strîngîndu-l între scări. O surlă sună prelung, poftind pe Ştefan-Vodă la judecata robului său. Pe loc şi în aceeaşi noapte, la lumina făcliilor, întocmaî ca şi la Reuseni, Petru Aron-Vodă a fost doborît în streang, şi gîdea a ţinut de chică, sus, căpăţîna retezată, ca s-o vadă şi s-o cunoască anume şi s-o atingă cu piciorul din scară feciorul lui Bogdan Muşat.

Chiar a doua zi pîlcurile de călărime s-au mistuit în munte ieşind prin poteci la vămile Moldovei. Iar secuii au primit această veste, prin crainic:

«Domnilor şi fraţi creştini, eu Ştefan-Voievod vă fac cunoscut că nu mai am nimic cu domniile voastre şi vă rog să înştiinţaţi şi pe măria sa Craiul că mă închin la bunăvoinţa măriei sale şi doresc să fiu prietin al măriei sale, căci Dumnezeu s-a milostivit să ne dea în mînă pe ucigaşul părintelui nostru».

Îndată ce a ieşit iarăşi la lume din iadul propriului său suflet, Domnul a umblat fără nici o întîrziere spre cetatea Sucevei, urmat de călărimea lui uşoară. Satele de pe şleahul cel mare al Domniei nu părăseau rînduiala de a-i ieşi întru întîmpinare printre fînaţuri şi holde ; dar Vodă nu făcea popas ; lăsa în urmă pulberi înalte de secetă şi se ducea cu grăbire. Abia cînd ajunse în răcoarea apelor celor limpezi de sub munte, se opri. Boierii alcătuiră divanurile de judecăţi poruncite şi scriitorii îşi ascuţiră penele de pajură în canţelarie. Fără să se odihnească, măria sa trecu în paraclis, la rugăciune, poruncind să-i fie aduşi acolo copiii şi să nu mai stea după aceea nimeni de faţă, între domniile lor şi Dumnezeu fără decît Doamna Oltea Maria, maica măriei sale şi Chiajna, mătuşa măriei sale.

Copiii veniră în straiele lor mici, care semănau cu ale sfinţilor iconostasului, şi sărutară mîna părintelui lor. Erau la rînd Alexăndrel, Petru, Bogdan şi Olena. Iar doamnele monahii, maica şi mătuşa, erau în straie cernite, cu ochii umezi, umbriţi de spaimele trecutului şi ale viitorului.

Copiii zîmbeau nevinovat. Ele priveau furiş către stăpînitor, pîndind un cuvînt, pipăind cu gîndul o prăpastie a unei noi dureri. Domnul tăcea, îngenunchiat subt icoana îmbrăcată în argint a Maicii Domnului, cu fruntea rezemată de picioruşele pruncului sfînt. Lumina începutului de toamnă intra pieziş prin firidele

înguste. Prin zidurile reci pătrunse abia simțită vibrarea ornicului din turn.

Domnul se ridică.

— Ce este ? îl întrebă șoptit Doamna maica sa.

— Domnul Dumnezeu a binevoit să ne izbăvească, răspunse fiul său. Aron a pierit subt ochii mei. Am poruncit să fie astrucat la o bisericuță din secuime. Domnia Moldovei s-a limpezit, căci n-au mai rămas alte odrasle din trunchiul vechi, decît acestea.

Doamnele se plecară asupra pruncilor, ocrotindu-i cu brațele și suspinînd. Apoi doamna Oltea mulțămi sfintei Marii singură, închinîndu-se adînc și făgăduindu-i în gînd un dar de mărgăritare.

Cum ieși Vodă din paraclis, îi stătură înainte cuvioși manahi de la mănăstirea Zografi din sfîntul munte al Atonului. Cu mîinile la piept, își plecară spre măria sa camilafcele lor cernite, apoi sărutară pe rînd mîna întinsă a măriei sale. Erau trei : tineri și în putere, foarte oacheși și cu bărbi negre îmbielșugate. Aduceau carte de la egumenia lor. Pofteau pe măria sa Domnul să binevoiască a primi trei burdufuri de undelemn din cel mai bun, pentru postul Sfintei-Nașteri. Deasemenea roagă pe măria sa biruitorul Voievod să afle că toate rugăciunile și pomenirile poruncite se săvîrșesc întocmai la sfînta mănăstire. Și cuvioșiile lor au venit să-și primească merticul de galbini pe care l-a hărăzit prin uric cu pecete în veci sfintei mănăstiri măria sa binecredinciosul Voievod Ștefan.

— Toate se vor face cum am poruncit eu, a răspuns Domnul. Veți primi drepturile sfîntului lăcaș. Și chiar astăzi voi mai porunci un dar pentru sfînta mănăstire, poftindu-vă să faceți pentru domnia mea mulțămire și rugăciune, după anumita lămurire ce am să vă dau. La cuvioșiile voastre toate sînt bune ?

— Mulţămim lui Hristos, luminate Doamne, toate sînt bune ; şi dorim să vedem pe măria ta străpungînd balaurul.

Domnul trecu în sala diecilor, cu pintenii sunînd şi cu zalele pe el. Mai avea şi alţi oaspeţi. Soli de la Crîm, cu scrisori şi veşti. Neguţătorii genovezi de la Cafa nu lipseau să-l ţie în cunoştinţă de toate faptele uimitoare ale spurcatului prigonitor al lumii Mahomet-Sultan. Căpitenia acelor neguţători, senior Federigo, ar fi dorit să apropie mai mult de sine puterea stăpînului Cetăţii Albe, aşa încît să fie aceeaşi rînduială la cetatea cea mare a Crimeei ca şi la cetatea Limanului moldovenesc. La stăruinţile domniei sale, Mengli Ghirai hanul de la Crîm îşi înnoieşte şi-şi întăreşte legăturile de prietinie cu Moldova. În curînd are să-i dovedească apriat această prietinie prin anume veşti pe care are să le trimeată la vremea lor. Deasemeni trăiesc pe acele ţărmuri desmierdate ale Mării neamuri împărăteşti, coborîtori din Paleologi, care au castel la Mangop, şi să cugete măria sa Ştefan cînd e bine să se săvîrşească lucrarea cea înţeleaptă şi diplomaticească despre care i s-a mai scris.

Trimeşii lui senior Federigo îşi depuseră şi ei darul la cămările cetăţii.

III

La Crîm, mîrzacii şi hanii, aşezaţi în case de piatră, învăţaseră de la levantini şi italieni o altă rînduială a vieţii. Locul îmbielşugat, priveliştea Mării, cerul blînd muiaseră asprimea înfricoşată cu care poposiseră aici dintru început urmaşii lui Ghinghis. Erau aceiaşi războinici fără frică ; din cînd în cînd îşi puneau tabunurile în mişcare către asfinţit ; dar şi Hagi Ghirai bătrînul şi Mengli Ghirai fiul său au dovedit înţelepciune în faţa lumii cîrmuind cu blîndeţă, şi în faţa lui Dumnezeu ţinînd pace în grădinile Mării Negre. Însă dincolo de Volga rămăsese temeiul cel mare şi neîmblînzit al tătărimii. Acolo erau sălbaticii de demult, aşa cum îi adusese Sabetai-Behadîr şi Batie-Han. Aveau încă locuinţe mişcătoare ; alţii se adăposteau sub pămînt în bordeie muruite cu humă. Robi din toate seminţiile lumii le păzeau turmele în stepă, sub straja călăreţilor singuratici care ţineau cerul în suliţi, în toate zările. De la sălaşele acestor hoarde hanul trebuia să poată privi în toate afundurile depărtării. De aceea toate pădurile erau distruse de foc în cuprinsurile tătăreşti. Se hrăneau cu carne de cal, îşi păstrau pla-

toşa neagră de piele, suliţa, arcul şi juvăţul ; iarna puneau căciulă înfricoşată şi cojoc mînjit de sînge ; erau aceiaşi oşteni de pradă din veac, duşmani ai omenirii, despre care Bogdan-Vodă povestise cîndva fiului său Ştefan-Vodă, şi despre care şi Ştefan-Vodă povestea coconului său Alexandru în seri de iarnă în castel la Suceava.

Între hanii de la Crîm şi cei de la Volga nu era prietinie. Mamac-Han, care se aşezase de curînd în kuriltai şi se numise, după obicei, împărat al lumii, dorea să bea lapte de iapă din tidva lui Mengli. Îi şi trimesese răspuns să se pregătească. Căci războinicii adevăraţi se vor ridica iarăşi asupra pămîntului, ca odinioară, călcîndu-l în copitele cailor, şi destrăbălaţii de la Crîm vor pieri cei dintăi.

Mengli Ghirai surîdea la aceste laude şi socotea mai plăcută pentru fiinţa lui tihna grădinilor suspendate. Dar în vara anului 1469, emisarii săi din pustie îi aduseră vestea că se ridică hoardele de dincolo de Volga ale lui Mamac-Han.

Îndată plecară curieri repezi la castelanii Podoliei să-i înştiinţeze că Mamac nu aşteaptă decît secerişul ţarinilor din Lehia, ca să vie să ridice pînile, împreună cu robii care-i mai fac trebuinţă. Alergători pe cai sprinteni sosiră şi la Moldova, cu carte de la Mengli Ghirai pentru Ştefan-Vodă.

Domnul primi pe slujitorii Hanului de Crîm în Suceava, răsplătindu-i cu arme şi stofe, şi lăudîndu-i. După ce ei se sculară din genunchi şi se retraseră, Vodă porunci tălmacilor să-i desluşească epistola.

«Noi Mengli Ghirai-Han, stăpînul lumii şi al Crîmului, cuvînta cartea, cel mai puternic şi mai slăvit dintre toţi domnii Oardei de aur, adevăratul urmaş al lui

Ghinghis-Han şi al lui Batie-Han ; cel mai plăcut lui Dumnezeu prin faptele sale şi ale părintelui său Hagi Ghirai, scriem ţie Ştefan-Voievod de la Moldova şi să ştii că ticălosul Mamac feciorul haitei vrea să iasă la Lehia în dobîndă şi la ţara Moldovei în dobîndă ; şi să fii harnic şi să veghezi, aşa cum am aflat de la neguţătorii de aici şi din faptele măriei tale cu Craiul, că eşti harnic şi cu priveghere.»

IV

Ştirea de la Crîm n-a întîrziat să se arate adevărată. Abia ajunseseră, cu încetineală ca totdeauna, cărţile lui Mengli-Han la măria sa Craiul Cazimir, tocmai în Litvania, unde măria sa se afla cu curtea şi cu familia, şi din stepa rusească se ridică sunet şi flacără. Tabunurile lui Mamac-Han trecură Niprul şi, cumpănindu-se asupra pragului lumii o clipă, s-au rupt în trei trîmbe, două lovind în Lehia şi alta fulgerînd pieziş spre Moldova. Cei care au intrat în republică au ras de pe faţa pămîntului o linie de sate de cătră Cameniţă spre Jitomir, Rujmir şi Vladimir şi în Podolia la Volin, încărcînd holde, adunînd tamazlîcuri de vite, punînd în streag sub harapnic zece mii de robi. Groaza s-a răzvrătit holbată şi cu părul vîlvoi în tot cuprinsul Lehiei. Vîntul aducea fum de tăciune de cătră hoarde. Oameni cu gura strîmbă şi bălăbănind numai dintr-o mînă scăpau dintr-acolo. Pe toate drumurile stăteau prăvăliţi morţii : copii, muieri şi bătrîni, care-s mai puţini buni de robie. La tîrguri, maţele neguţătorilor erau înşirate ca mărgelele pe gardul şanţurilor de împrejmuire şi pe cumpăna rohătcilor. Cu aceleaşi rînduieli călăreţii negri ai lui Mamac-Han au trecut Nistrul în mai multe

locuri şi s-au răsfirat în pradă spre Prut. Alţii, cercînd vaduri, au pus pe ţărmul de dincoace căruţele uşoare cu roate înalte şi coviltir, ca să încarce în ele aur şi argint. Suind din valea Căuşenilor, mîrzacii au pălit în Lăpuşna. Alţii s-au îndreptat spre ţinutul Botoşanilor şi Suceava. Dar ţara aceasta nu deschidea cîmpuri largi şi bogăţii clădite ca în Podolia şi Litva. Erau locuri necontenit strîmte de codri, de dealuri şi văi prăpăstioase. Fugarii, răcnind pe toate ponoarele şi aprinzînd focuri de veste, se mistuiau grabnic în sihlă, împungînd cu strămurarea boii şi bivolii şi bătînd cu harapnicele în cai. Tatarii aruncară pretutindeni din suliţi şumuiace aprinse de cîlţi, pîrjolind satele. Ca să fie de spaimă lumii şi s-o oprească din bejenie, orice om pămîntean, care era găsit umblînd, pierea străpuns. Cuiburi de fugari pe care le-au găsit în poeni le-au împresurat de vîlvătăi, prăjindu-le, ca să meargă şfara de seu ca o veste pretutindeni. Erau coloane de călăreţi care mergeau unul cîte unul pe zarea dealului ducînd în suliţi pruncii ; le-a ieşit zvon că-i frig şi-i mînîncă ; dar ei porunceau cu asta supunerea pămîntenilor, ca să vie fiecare să-şi aducă avutul, şi apoi fiecare să-şi scape viaţa plecîndu-şi grumazul în robie.

Dar n-au apucat a-şi face popasul cel dintăi de sară, la apa Prutului ; căci celor din frunte le-au şi venit ştiri de nelinişte din urmă. Deşi Mamac-Han stătea cu putere hodinită dincolo de Nistru şi de Movilău, priveghind ceambulurile de pradă şi primind vestitori, mîrzacii de la Prut au înţeles că s-a pus între ei şi Mamac-Han o primejdie. Ţara nu era lipsită de priveghere. Războinicii vechi aveau dreptate să urască pădurile, căci ele totdeauna pot ascunde primejdie. Din părţile Sorocei şi din părţile Cetăţii Albe s-au ivit oşteni care nu cunosc spaima. Stau ca un zid şi

lovesc cu străşnicie, ori lunecă în sihle cu repeziciune şi ies în altă latură. Au început a vîna căruţele de pradă, înjunghiindu-le caii şi sfărîmîndu-le roţile. Au închis drumurile şi văile dindărăt.

La vestea aceasta, mîrzacii cei mari îndată au repezit alergătorii cei mai buni poruncind învîrtejirea trîmbei înspre tabăra lui Mamac-Han. A doua zi, ocrotindu-şi dobînda prin Valea Răutului, sprijineau dealurile goale şi văile pînă după al treilea deal, cu stoluri, stînd cei din mijloc întru toată puterea şi grăbind ca să ajungă la vadurile Nistrului. Atunci i-a lovit Ştefan-Vodă cu pîlcuri întocmite şi la loc potrivit aşezate, îmbulzindu-i spre dumbrăvile de la Lipinţi. Tăindu-le orice ieşire la Nistru, i-a prins ca într-un voloc. Prea puţini dintre cei mai straşnici viteji au putut scăpa. Ceilalţi, trudiţi de muncă şi de drum, s-au supus în propriul lor sînge şi moldovenii i-au hăcuit cu săbiile în toată după-amiaza aceea, 20 august.

A fost cumplită veste pentru Mamac-Han, dincolo. Se zvîrcolea de mînie şi scîrbă, ameninţînd cu sabia spre Moldova. Puţinii războinici care soseau îi vorbeau de pieirea tuturor celor care n-au putut trece apa cea blăstămată a Nistrului. Fuseseră spîrcuite în întăiul rînd şi rezervele şi răpite îndărăt parcurile de căruţe cu dobîndă şi robii. Măria sa Sion Sidi Ahmed, fratele prea puternicului han a căzut prins. Mai rău decît atît : spurcatul ghiaur de la Suceava a avut îndrăzneală să supună la genunchiul său, sub scara calului, pe însuşi Emin Sidi Mamac, feciorul stăpînului lumii şi al împăratului împăraţilor.

— Pe loc să încalece mîrzacii mei cei de taină şi să se ducă să-mi aducă fiul, a poruncit hanul, împroşcîndu-şi în jur balele mîniei. Să vă duceţi o sută de soli înfricoşaţi la acel necredincios şi să-i spuneţi că m-am

mîniat foarte şi să se teamă de greutatea puterii mele. Nu va mai sta piatră pe piatră în spurcatul lui pămînt şi unde îşi ţine acum capul îi voi aşeza picioarele. Aşa să-i porunciţi, şi să-mi aduceţi înapoi fiul. După ce îmi dă copilul, voi cugeta dacă pot să mă înduplec, iertîndu-i îndrăzneala.

Solii lui Mamac-Han au sosit a doua zi în tabăra lui Vodă cu trufie, aşa cum se cuvine unor viteji fără frică. Au fost lăsaţi să înainteze pînă la cinci paşi, sub calul cel alb al măriei sale, sub zalele lui, şi sub coiful său de fier, cu bold în vîrf. Oştenii rînduiau poverile, înlăturau morţii, alegeau prinşii. Cînd solia de la Mamac se opri, stătură toţi privind.

— Să spuie solii cine sînt şi ce poftesc, a poruncit Vodă.

Solii au spus cine sînt şi ce poftesc, vorbind cu mare glas. Hoarda nu se teme de nimeni şi de nimic. Orice domn trebuie să se plece puterii ei.

— Deci aceşti boieri ai lui Mamac doresc să le dau pe fratele stăpînului lor ?

— Da.

— Şi mai poftesc să le dau şi pe feciorul stăpînului lor ?

— Da.

— Şi nu vor să primească nici o judecată pentru răutăţile şi beliturile pe care le-au săvîrşit în pămîntul domniei mele ?

— Nu. Acela-i drept al lor de război de la Batie-Han.

— Au deci drept să-mi taie norodul ? Să spintece muierile, să frigă în suliţi copiii, să puie în jug robii, ca să-i ducă sub harapnic pînă la Volga ?

— Au. Necredincioşii să se supuie stăpînului lumii.

— Cu toate acestea — zîmbi o clipă Vodă — m-au întîmpinat în genunchi muierile din aceste ţinuturi, cărora li s-au robit soţii şi li s-au străpuns pruncii ; şi au ridicat mare glas şi blăstăm grozav, dacă nu judec pe răufăcători cum se cuvine. Deci iată răspuns pentru Mamac-Han. Pe Sion Sidi Ahmed nu-l ucid, căci îi este frate ; şi-l ţin la mine, iar cîndva poate să vie asupra măriei sale Mamac, răpindu-i tronul şi femeile şi chiar viaţa. Căci eu cunosc ce pot fraţii. Însă pe Mamac cel tînăr îl jertfesc, pentru pruncii Moldovei. Iar dintre voi, solii, cei care au vorbit şi au stat cu semeţie deasemeni vor pieri tot în această clipă, ca să fie învăţătură altora mai tîrziu. Pe cel mai bătrîn nu-l lipsesc de viaţă. Îi las şi ochii, ca să vadă toate acestea, şi limba ca să vorbească stăpînului său. Dar să fie însemnat la urechi şi la nas, ca să ştie alţii că nu tot ce aud de la Mamac-Han e sfînt ; iar nasul să şi-l plece cuviincios, cînd vin în faţa noastră.

Cumpănind înţelept natura pămîntenilor cum şi a hoardelor, Domnul a poruncit ca osînda să fie executată chiar de ţăranii din Orhei şi Soroca. Deci pe Eminec Sidi Mamac l-au legat cu odgoane lungi de mîini şi de picioare şi patru călăreţi s-au năpustit, ţinînd de căpătăie, în patru părţi potrivnice, sfîrtecîndu-l. Iar pe nouăzeci şi nouă de soli i-au străpuns cu nouăzeci şi nouă de pari de jugastru, tăiaţi de sub dumbravă, cu toporul. Oştenii domneşti stăteau de o parte şi de alta, ca două ziduri drepte. Se bucurau cu osebire mai ales muieri ale prostimii, care blăstămaseră şi care erau bulucite într-o latură, numai pe jumătate întoarse către privelişte.

Măria sa a mai hotărît unui boier al său cu numele Gangur, dîndu-i pîrcălăbie, să pornească numaidecît

cetate de parcane şi piatră în Orhei către Nistru, la marginea Codrului, ca să se întărească paza spre pustie ; să fie gata pînă în toamnă şi să iasă la lucrul ei, pe rînd oameni din trei ţinuturi ; la Sîmedru să se mute acolo străjerii domneşti. Şi să se întărească garnizoana din cetatea Sorocei şi de la cetatea Tighinei. Al o sutălea sol, cu nasul şi cu urechile ciumpăvite, să fie lăsat slobod, ca să se ducă la stăpînul său Mamac.

V

Şaisprezece zile după ce Mamac-Han şi-a trecut ciambulurile în pustie, alergătorii lui Ştefan-Vodă au stătut în preajma Niprului, ca să le pîndească dacă nu se învîrtejesc. Apoi funigeii au prins a se anina de bolîndarii stepei, semn de linişte a singurătăţilor. În săptămîna întăia a anului nou 70, la 3 a lunii septemvrie, măria sa Ştefan a poruncit sfinţirea Putnei, întru lauda prea curatei Fecioare, maică a Domnului nostru Hristos. S-a vestit în toată ţara mare praznic sub munte, pomenire a morţilor şi umilită mulţămire lui Dumnezeu pentru biruinţele dobîndite. Se lucra de trei ani la acea sfîntă ctitorie. Măria sa lovise cu ciocanul în cea dintăi lespede la 4 iunie 1466. Meşterul cel mare italian, Antonio, care cunoştea cheia bolţilor, pusese destulă grabă şi multă iscusinţă. Sosiseră la timp şi zugravii de la Aton. Sfintele simboluri şi odăjdii fuseseră lucrate la Cafa, de cei mai vestiţi meşteri. Şi la sărbătoarea sfinţirii, acei meşteri adăogiseră, pentru măria sa, şi o spadă dreaptă, cu mîner în chip de cruce, împodobit cu olmazuri şi rubine.

S-a adunat popor de pretutindeni, umplînd împrejurimea. Toată boierimea a stat lîngă tronul Domniei,

după protocol, iar Ştefan-Vodă a şezut acoperit cu cunună, pînă ce-a venit clipa cetirii sfintei evanghelii. Atuncea s-a descoperit, a îngenunchiat şi nu s-a mai ridicat pînă la sfînta naforă, avînd lîngă sine pe Alexăndrel-Vodă. Doamnele monahii cu ceilalţi prunci domneşti aveau loc tot în acea lature de strane, la ieşirea din naos. Iar la jertfelnic au slujit arhiepiscopi, preoţi şi diaconi, şaizeci şi patru. Iosif, arhimandrit şi egumen de la Neamţu, a fost îmbrăcat stareţ al sfintei Putne ; iar la Neamţu a fost orînduit Silvan. Au cădelniţat şi au pomenit pe strămoşii adormiţi părintele Teoctist, mitropolit al Sucevei, şi părintele Tarasie, episcop al Romanului. Iar la ieşirea Domniei oştile au fulgerat armele, apoi au stătut stîncă, în straiele şi zalele lor. Nemţii au trăsnit cu bombarde pe deal şi călăreţii au ridicat steaguri în suliţi, jucîndu-şi caii. S-au întins mese de praznic în toată valea. Şi clopotele cele nouă turnate de meşteri de la Liov au dat zvon de slăvire Celui care bate peste obraz pe vrăjmaşii noştri şi zdrobeşte dinţii celor răi.

VI

În ziua de 29 august a anului 71, sărbătoarea Tăierii cinstitului cap a sfîntului proroc Ioan, fiind Vodă la prînz cu boierii săi în spătăria cea mică din castel, s-a simţit mare cutremur. Dumnealui Dajbog paharnicul tocmai dregea stăpînului său, turnînd vin în cupa de argint şi luînd credinţa, cînd s-a simţit freamătul măruntaielor pămîntului. Toţi s-au privit albi la obraz, apoi s-au răsucit către măria sa. Îndată după întăiul cutremur, a venit al doilea val, şi în cetate a sunat o prăbuşire. Copiii de casă şi aprozii au adus veste că s-a risipit un corn din turnul cel mare al Nebuisei, unde era şi clopot ; şi clopotul s-a mişcat sunînd.

Voievodul a ieşit în soarele amiezii. Curtenii l-au urmat. A venit şi prea sfinţitul Teoctist, murmurînd rugăciune.

Se surpase într-adevăr un colţ de turn, la zidul de spre rîpă. La odăile nemţilor şi siimenilor era o frămîntare neobişnuită. Oştenii se băteau în capete ieşind pe ferestre. Atunci Domnul a dat căpitanului de nemţi poruncă şi acesta s-a dus cu buzduganul asupra oştimii repezind la odăi cuvîntul stăpînitorului. În puţine clipe

toate cetele au ieşit în arme şi cu coifuri, rînduindu-se în linii la vedere, cu mai-marii lor.

— Prea sfinţite, a grăit vodă cătră părintele mitropolit, binevoieşte a ocroti pruncii şi doamnele în paraclis, cetind deslegare pentru greşeli ce-am săvîrşit în faţa lui Dumnezeu.

Prea sfinţitul s-a retras cu unii bătrîni boieri.

Ştefan-Vodă s-a oprit în faţa şiragurilor privind aţintit, fără să mustre pe nimeni, dar mustăţile cărunte a multor lefegii alvaniţi şi unguri tremurau ; şi unii dintre oştenii pămînteni ar fi poftit să intre în pămînt. Măria sa, la vremea aceea, era trecut de patruzeci de ani. Umbla cu fruntea goală, cum ieşise de la masă, şi în plete avea înflorite alb grijile, năcazurile şi gîndurile. Era cu sprîncenele încruntate şi cu mustăţile puţin zbîrlite. Totuşi cei bătrîni ştiau să cetească pe obrazul lui balan, blîndeţă.

De cum intrase prea sfinţitul la rugăciune, cumpăna contenise.

— Cui i-a fost spaimă ? a întrebat zîmbind măria sa.

Este sub cetate babă care are păr de lup, cu care afumă pruncii îngroziţi. Ce ştiu copiii şi oştenii ? Şi unii şi alţii se alintă, fără a putea să cetească adevărurile, în semnele care se arată.

Turnul Nebuisei era vechi şi Dumnezeu arată că trebuie primenit. Asemenea cărămizi şi pietre nouă trebuiesc şi alcătuirilor domneşti, primenindu-se boieriile şi aducîndu-se la cinste cuvenită vitejii care s-au dovedit vrednici în războaiele Moldovei. De asemeni se arată că năravurile vechi trebuie să se dărîme ; şi să se ridice un turn de credinţă statornică, pentru ca să nu se mai petreacă fapta de la Vaslui de la 16 ale lunii ianuarie acelaşi an, cînd măria sa a trebuit să puie sub sabie pe dumnealor Negrilă paharnicul şi Isaiia vor-

nicul şi Alexa stolnicul. Deasemenea, căderea turnului poate arăta căderea unui duşman al măriei sale; şi acela nu poate fi decît Radu-Vodă Basarab de la Ţara Muntenească. Deasemenea primenirea turnului arată că se primeneşte cu bucurie şi curtea de la Suceava: deoarece peste puţine zile va să vie Doamnă nouă Ţării de la cetatea Mangop din Crîm; şi toată suflarea se va veseli cu Voievodul său.

Toate acestea le ascultau cu mirare căpitanii ceilalţi şi hotnogii şi unii ostaşi, răstălmăcite încă o dată, la odăi, după ce măria sa Ştefan intrase iarăşi la masă. Căci se afla între ei un căpitan sas, vestit pentru ştiinţa lui, cu numele Petru Härman. Acesta grăia şapte limbi şi ştia să se iscălească, aşa de învăţat era. Şi putea tălmăci unele gînduri tainice ale lui Vodă, aşa cum făcea şi acuma. Avea meşteşug, cînd grăia şi tălmăcea, de avea lîngă el un ulcior de vin vechi de la Cotnari, din care se adăpa din cînd în cînd cîte puţin, ca dintr-o înţelepciune; şi cu vîrful săbiei însemna linii încîlcite pe năsip, pe care alţii nu le ceteau, dar el le cetea. Şi ştia să alcătuiască şi să aşeze în bătaie puşti de cele mari. Şi dăduse nemţilor lui arcuri cu vîrtej şi cu anumită măiestrie, de săgetau fără greş de la mare depărtare. Era un om înalt, cu barbă bălaie şi chica roşă. Uneori, cînd măria sa Vodă trecea călare pe lîngă dînsul, îl bătea pe umăr. Iar dumnealui căpitan Härman se făcea oleacă mai mititel subţiindu-şi ochii.

— Bine este a cunoaşte scrisorile, lămurea într-acea zi sasul, căci astfel s-a putut dovedi viclenia paharnicului, a vornicului şi a stolnicului. Bine este a purta cap — însă înţelept. Iar limbile pămîntului bine este a le cunoaşte, ca să ştim unde se bat acuma craii şi împăraţii, încît noi putem petrece cu dulceaţă la curtea lui Ştefan-Vodă. Şi ştim că la Mangop, stă seminţie

împărătească şi vine de acolo măriei sale Doamnă cu stemă de la Bizanţ.

Într-adevăr, la 14 a lunii septemvrie a anului 1472, în amurgul serii, a poposit la puntea cetăţii alaiul doamnei Maria de la Mangop, cu pîrcălabul Luca de la Cetatea Albă şi cu boierii care o întîmpinaseră pe cale. Şi Domnul Ştefan, în vestmînt de brocart de Veneţia, a întîmpinat-o cu mare ţeremonie — închinîndu-se amîndoi unul altuia, pe cînd trîmbiţele oştimii sunau ; a luat-o de mînă şi a purtat-o în castel şi s-a pornit din acea sară nunta, cu strălucire.

Iar cutremurul şi turnul mai aveau şi alte tîlcuri ascunse, pe care muritorii nu le pot pătrunde ; căci numai Domnul Dumnezeu stă, iar oamenii trec în nimicul de unde au ieşit ; căci înaintea ochilor Celui-etern mia de ani e ca ziua de ieri şi ca o strajă de noapte. Şi viaţa muritorilor e ca un vis, ca iarba ce răsare dimineaţa, ce răsare dimineaţa şi înfloreşte, iar sara se taie şi se usucă.

Aşa ne mistuim noi de mînia Ta şi pierim în faţa urgiei Tale.

Cînd pui fărădelegile noastre înaintea Ta şi cele tăinuite ale noastre sub lumina feţei Tale.

Îmbrăcîndu-se în strai de mire, Domnul murmura stihurile Psalmistului, pătrunzîndu-se de veninul mîhnirii lor şi căutînd totuşi în ele sprijin pentru înfricoşatele încercări ce-l aşteptau.

Capitolul VII

RĂZBOIUL CU RADU-VODĂ BASARAB. PREGĂTIRI ALE DOMNILOR ŞI CRAILOR PENTRU CRUCIADĂ ÎMPOTRIVA LUI MAHOMET-SULTAN. SILA OTOMANILOR VINE ASUPRA MOLDOVEI. ŞTEFAN-VODĂ AŞTEAPTĂ ZADARNIC SPRIJINUL CREŞTINĂTĂŢII. STĂ SINGUR ÎN RĂZBOAIELE CU PĂGÎNII

I

Căderea lui Radu Basarab-Voievod, vestită de cutremur, s-a săvîrşit în luna lui noemvrie a anului 1473 — din mai multe pricini pe care Domnul Moldovei le cumpănise cu luare-aminte, la vreme.

În acei ani ţara Poloniei trăia în tihnă, neavînd grijă, din cînd în cînd, decît dinspre partea pustiei ; dar gloaba, cînd năvăleau sălbaticii, o plăteau plugarii de rînd ; aşa că domnii se întorceau după asta la huzurul lor. Din mult bine, doi feciori ai slăvitului şi înţeleptului Cazimir-Crai se îndemnaseră, cu o samă de şleahtici neliniştiţi, să se amestece la domnia Boemiei şi Ţării Ungureşti. Bătrînul crai Cazimir avînd gloată multă, feciori şi fete, înclina, cu voie, fără voie, spre asemenea neguţătorii crăieşti, ca să li se alcătuiască zestre. Cui nu-i ajunge la Ţara Lehiei, a mai găsi la alte naţii şi pămînturi. Deci la moartea lui Podiebrad-Crai al Boemiei, bătrînul sprijinise pe prim-născutul său Vladislav împotriva lui Matiaş-Crai, care şi el poftea acel tron. O samă din boierii Boemiei ţineau cu Matiaş-Crai ; alţii nu puteau trăi pe lumea asta decît cu Vladislav ; în Boemia a trebuit să fie tăiere şi sînge şi deocamdată a ajuns să se încununeze la Praga Vladislav,

primogenitul lui Cazimir ; dar asemenea jocuri nu puteau să se facă decît sub semnul schimbării. În timp ce se împărecheau şi se dezbinau unii şi alţii în Boemia, se scorneau ticăloase lucrări şi la Ardeal şi la Ţara Ungurească : că ardelenii se burzuluiau iarăşi împotriva lui Matiaş-Crai şi boierii unguri îşi aduceau iar aminte că Riga nu-i omul lor şi le stă unora ca sarea în ochi, altora ca un ghimpe subt unghie. Prin urmare şi aici era loc pentru alt fecior al lui Cazimir-Crai, cu numele Cazimir cel tînăr. Că să aibă cu ce-şi agonisi asemenea slujbă, îi trebuiau lui Cazimir tînărul bani şi oşti. Sol de la craiul bătrîn, cu numele Suhodolschi, veni în tabără la Vaslui la măria sa Ştefan-Vodă, ca să-l poftească să dea sprijin de oaste crăişorului, pentru dobîndirea coroanei ungureşti. Şi cu acel sprijin bine ar fi să umble feciorașul măriei sale Voievodului, pentru ca să-şi dobîndească şi Alexăndrel-Vodă nume, pămînturi şi slujbe, la Ţara Ungurească. «Feciorul meu e crud încă şi fără minte, a dat răspuns Vodă ; şi oastea îmi face acum trebuinţă împotriva duşmanului meu Radu-Vodă Basarab de la Ţara Romînească. Dar îndată ce isprăvim nevoia de aici, vom vedea. Şi trimetem rugăminte măriei sale craiului nostru să ne ierte, şi mai ales să ne sprijine la nevoi mai grele, căci noi sîntem aici strajă a măriei sale craiului de către păgîn.» Amestecul şi războiul lui Cazimir tînărul s-a dovedit îndată a fi tot o jucărie : numai cît cu multă pagubă şi ruşine, şi cu pieire a fraţilor creştini, în care timp fiara de care scriu cărţile stătea tot cu putere, ameninţînd necontenit, supunînd pămînturile şi obijduind seminţiile.

O clipă cumpănirea săbiei turceşti asupra lumii creştine se oprise. Se înălţase în olatul Asiei un stăpîn mare şi viteaz al turcomanilor, cu numele Uzun Hasan. Acest măreţ domn persian luase soţie pe o creştină, doamna

Ecaterina, fiica împăratului răposat de la Trapezunt, pe care-l dărîmase Mahomet-Sultan ; şi Uzun se sculase, ca să cîştige zestrea împărătească a soţiei sale. Îşi căutase sprijin la Caraman-Şah, alt stăpînitor de neamuri asiatice şi la sultanul de la Egipet şi Siria şi bătea război crîncen. Se ridicaseră şi tatari din pustie, venind în sprijinul lor, năzuind la măceluri şi dobîndă. Se ridicase şi regele Georgiei, văr al doamnei Ecaterina, cu călăreţii săi caucazieni. Soli de la Uzun treceau la Riga Matiaş şi la craiul Cazimir, la Veneţia şi la prea sfinţitul papă, arătînd pregătirile, dînd samă de bătăliile cîştigate şi îndemnînd la război şi Apusul cu împăratul său şi craii, căci acuma e o vreme potrivită să-l strîngă din două părţi pe spurcatul Mahomet, să-i înece oştile în mări, să i le spîrcuiască în ostroave, să-l prindă pe el însuşi, să-l puie în cuşcă de fier cum s-a mai făcut odinioară, ca să scape lumea de dînsul. Numai atunţea va fi pace pe pămînt.

În luna lui iulie, a anului 1472, s-a dat mare bătălie în Asia. Isac-Beg, sol al lui Uzun-Şah, a poposit în ţara Moldovei trei zile şi a adus carte de la stăpînul său către Ştefan-Vodă şi carte de la Doamna Ecaterina către vara sa Doamna Maria a lui Ştefan-Vodă. Acuma e ceasul, lămurea Isac-Beg ; căci Mahomet sîngerează în Asia şi-şi linge rănile, şi nu ştie cum să-şi întocmească iar oştile împuţinate. Domnia sa Isac-Beg se duce la veneţieni şi la prea sfîntul papă. Dacă, însfîrşit, împăratul şi craii vor înţelege, steaua lui Mahomet-Sultan va asfinţi.

Nici împăratul nici craii nu vor înţelege, îşi făcea socoteală Ştefan-Vodă, cu ascuţime şi întristare ; asupra creştinilor stă blăstămul zavistiei. Nimene nu cugetă la ceva mai presus de ticăloasa noastră fiinţă. Căci în viaţă avem o datorie ; şi cîndva vom sta la un judeţ

înfricoşat. Deci măriile lor craii se sfădesc, se împung şi se taie. Cînd şi cînd, prin aurul veneţienilor, se mişcă, apoi iar se lasă. Puterea lui Mahomet-Sultan, o clipă ostenită, nu va întîrzia a se întoarce iarăşi în Bosnia şi la Dunăre, la asaltul Europei. Dumnezeu vrea ca domnia sa Ştefan-Vodă să se afle singur în furtună, căci îndemnurile falnice şi vorbele diplomaticeşti n-au o putere în sine. Dacă nu-i oştean bine hrănit şi bine armat, Ţara nu se îndîrjeşte să stea şi ea cu toate puterile disperării. Aşa, la taberile lui se adaugă oricînd călărimile răzăşeşti, precum şi mulţimile de ţărani cu coasele şi furcile. Va binevoi Domnul Dumnezeu să dea armiei sale tărie, la ceasul hotărît.

Pentru ca acel ceas să fie mai puţin greu, se cuvine a nu uita nimic din măsurile folositoare. Ţara Romînească trebuie să fie în puterea noastră. Să nu intre în ea cu uşurinţă duşmanii de peste Dunăre, găsind un voievod plecat lor, strîngînd zaherea, salahori şi căruţe, avînd popasuri liniştite şi îmbielşugate. În Muntenească trebuie să fie un prietin al nostru, un om al nostru de sprijin. Chiar dacă el n-ar fi o putere adevărată, totuşi între duşman şi noi se aşează o zonă de întîrziere. Un strateg nu poate înlătura de la sine atari socoteli.

Deci Ştefan-Vodă, întru împlinirea prorocirii, la timp potrivit, pe cînd Mahomet-Sultan se afla încă în Asia, şi-a mişcat în jos tabăra de la Vaslui. Radu-Vodă Basarab nu l-a simţit decît cînd a făcut popas pe hotar, ca să împartă coloanele şi poruncile războiului.

La 18 noemvrie 1473, s-a dat bătălia într-un loc care se chiamă Izvorul Apei, trei zile depărtare de scaunul Bucureştilor. Cu toată îndîrjirea lui Radu-Vodă şi vitejia oştenilor săi, izbînda lui Ştefan-Vodă a fost hotărîtoare. La 21 noemvrie a început urmărirea. Că-

pitanii de cazaci şi hînsarii au fost în preajma Dîmboviţei la 23 noemvrie. A doua zi, la 24 noemvrie, Ştefan-Vodă a intrat în scaunul Ţării cu temeiul oştilor sale. Radu-Vodă a trebuit să-şi urmeze fuga spre cetatea turcească a Giurgiului, părăsindu-şi în Bucureşti curtea şi tezaurul.

Luca Arbore, tînăr portar al Sucevei, a pus stăpînire cel dintăi pe curtea Rădului-Vodă, găsindu-i straiele în sipete şi aurul în lăzi. A găsit şi pe Doamna Maria, cu cele două copile ale sale. Şi straie şi tezaur şi domniţe a fost încărcat în căruţe şi pornit spre Moldova. Oastea a poposit în Bucureşti trei zile, dîndu-i-se de către măria sa învoire pentru odihnă şi bencheturi.

Măria sa le văzuse pe domniţe numai în trecere. Doamna Maria i se închinase plîngînd, cerînd milă mai ales pentru copile. Vodă îi arătase zîmbind că robia doamnelor nu samănă cu a proştilor oameni de rînd. O încredinţase că va găsi bună primire la Suceava din partea împărăteştii sale soţii Doamna Maria de Mangop. La înfăţişarea-i de strălucire privise uimită Maria Voichiţa, domniţa cea mai mărişoară, o copilă de paisprezece ani. Totuşi nu plîngea ; se uita la noul ei părinte şi stăpîn cu ochi mari negri şi cu un obraz cu linii delicate şi nas fin. Era o frumuseţă dumnezeiască, fără îndoială cuprinsă şi ea în prorocirea cutremurului ; însă Ştefan-Vodă nu şi-a dat lămurit samă de asta decît cu mult mai tîrziu, după furtună, cînd imaginea acelei clipe s-a deşteptat în ochiul său cel dinlăuntru.

Domn în locul fugarului a fost aşezat Basarab cel Bătrîn Laiotă. Acesta era omul său, pe care Ştefan-Vodă îl chemase din pribegia Ardealului şi-l ţinea lîngă sine în tabără. Era un urmaş de voievozi,

fecior al lui Dan-Voievod ; mai stătuse un scurt răstimp în scaunul Ţării Romîneşti, în anul căderii Ţarigradului, deci cu douăzeci de ani în urmă. Acuma stătea iară, mărturisind mila Domnului său de la Moldova. Era un om uscat, cu gîtul lung şi ochi înfrigurați, care aşteptase vreme multă, ani după ani, în pribegie la Sighişoara cu feciorul său Basarab cel Tînăr, ca să i se deschidă iar cetatea Dîmboviţei, la tronul părintesc. Era un om încercat şi viclean pîndind un noroc întîrziat. Despărţindu-se de el, Basarab cel Tînăr, mai puţin uscat şi încreţit, însă dintr-aceeaşi pastă, îi devenise dintr-o dată duşman şi competitor.

II

Întors din războiul Ţării Romîneşti, Domnul îşi aşează tabăra la Vaslui, aşteptînd desfăşurarea unor împrejurări care stăteau încă ascunse pentru alţii. Pentru el erau limpezi, printr-o hotărîre mai presus de noi, care ne hărăzeşte fiecăruia un destin. Argumentul vieţii sale trebuia să se împlinească. Silinţile sale, timp de cincisprezece ani, ţintiseră orînduirea Ţării, întărirea hotarului, întocmirea oştilor. Puterea omului e şubredă şi timpul lui e mărginit; Dumnezeu însă adaugă împrejurărilor de tot felul valori misterioase; profanilor li se arată atunci minuni.

Basarab cel Bătrîn se aşezase deci în scaunul Ţării la Bucureşti, purtînd pe el simbolul măririi şi puterii, după care tînjise douăzeci de ani. Dar dregătorii otomani din latura Dunării mişcîndu-se, Basarab-Vodă nu putu să le puie împotrivă decît alcătuiri meşteşugite, pe care el le socotea mai tari decît armele. Lăsă beilor cărţi de prietinie, făgăduinţi de bani, încredinţarea celei mai desăvîrşite supuneri slăvitului între toţi domnii lumii Mahomet-Sultan, şi-şi furişă fiinţa uscată iarăşi în pribegie.

— Se vede că Voievodului de la Ardeal nu i-i dăt să scape de dînsul, a zîmbit Ştefan-Vodă, cu destulă amărăciune. Dumnezeu nu-i îngăduie lui Laiotă să apuce sărbătoarea Crăciunului în moştenirea părinţilor săi; căci în post, pe cînd ne osteneam pentru dînsul, domnia sa mînca în ascuns de frupt, ca papistaşii.

Pe cînd turcii schimbau rînduiala din Ţara Romînească, Vodă aştepta şi alt răspuns, care n-a întîrziat să-i vie, prin prietinii săi neguţători de la Cafa, prin Ţara Ungurească şi prin Veneţia. Soliman Hadîmbul beglerbegul Greciei, căpitanul cel mare şi înfricoşat al ordiilor otomane, primise poruncă să-şi întoarcă toate puterile asupra Moldovei, ca să pedepsească îndrăzneala şi amestecul lui Ac-Iflac-Bei. În loc să stea cu linişte, plătind tribut cuvenit, acest necredincios se mişcă. Deci Hadîmbul îl va lovi cu străşnicie.

Deşi treburile turcilor sînt totdeauna cu încetineală, Ştefan-Vodă a rămas în taberile sale de iarnă, poftind la curţile din Vaslui pe măria sa Doamna, pe coconul Alexandru şi pe domniţa Olena, ca să fie la un loc cu domnia sa de sărbătoarea sfintei Naşteri. Aici îl găsiră şi solii de la Cazimir-Crai, domnii Bişovschi şi Suhodolschi, cu carte de la augusta sa strălucire, prin care măritul Crai îi da încredinţare de ajutor neapărat. Căci acuma nu mai este îndoială de război.

— Într-adevăr, războiul în Moldova însamnă căderea cetăţii Cameniţa, a zîmbit Vodă cătră domniile lor solii. Iar dacă bat oştile lui Mahomet-Sultan Cameniţa, rămîne descoperită Lehia şi înspre tatarii de la Volga. Mulţămesc slăvitului meu domn craiul pentru ajutorul făgăduit şi îl aştept.

Treburile turcilor erau încete; nu mai puţin şi ale domnilor din Lehia. Ştefan-Vodă stătu la Vaslui pînă la sfîrşitul lumii fevruarie, primind numai vorbe şi

cărți. Spre primăvară a slobozit pe răzăși la treburile lor. De sfintele Paști, a poftit pe toți căpitanii săi la învierea din Suceava, cum avea măria sa obicei de cinsprezece ani. De Sfîntul-Gheorghe a stat cu luare-aminte să vadă dacă nu iese de la Poarta împărăției turcești firman pentru purcederea oștilor: toți scutelnicii și călărețiî răzăși aveau ascuțite săbiile și caii înșăuați. Le-a venit veste să puie săbiile în coardă și să sloboadă caii la poieni.

Cea mai ciudată știre dintre toate cele care i-au sosit Domnului la Suceava, în curgerea verii, a fost pieirea lui Radu-Vodă Basarab. Cum și de ce a pierit, nu s-a putut afla bine. Că a căzut la Giurgiu, că a trecut la Vidin ori la Nicopole la un ospăț: a ieșit de la beii Dunării veste de moartea acelui voievod. În același timp Basarab cel Bătrîn Laiotă îngenunchia la mila slăvitului Padișah. Așa că Basarab cel Bătrîn Laiotă a venit la Domnie dinspre miazăzi, cu navrapi și subași otomani și la așezarea sa în scaunul părinților săi a bătut tubulhanaua.

— Dumnezeu mă pedepsește că n-am știut să aleg bine, a zis Vodă cătră sfetnicii săi.

A doua știre, de care Ștefan-Vodă nu s-a mirat, a fost ieșirea lui Haidar Ghirai de la Crîm, ca să prade în hotarul Lehiei, cătră Cameniță.

— Deci tatarii de la Crîm — a zis măria sa — se alcătuiesc cu sultanul. Trebuie să priveghem și la răsărit. Nu mă mir de Mengli, nici de Haidar, căci mărturisesc în aceeași lege cu Mahomet; am să mă mir de Laiotă care-i creștin ca și noi, care a jurat pe sfînta cruce și pe sfînta Evanghelie în paraclisul nostru de la Suceava. Va veni și el în coada oștirilor Hadîmbului.

Ca o frunză care cade cea dintăi, vestind iarna, cînd codrul e încă verde, la sfîrșitul verii a căzut și solia

aşteptată de la împărăţia neagră. Cartea marelui sultan poruncea să se deschidă porţile Chiliei şi Cetăţii Albe şi să se puie în mîna slujitorilor anumiţi birul către împărăţie.

— Sîntem doritori de pace, a răspuns Vodă, şi cunoaştem puterea măriei sale Sultanului, însă nu putem da răspunsul pe care-l pofteşte măria sa. Nu sîntem datori nimănui şi ne vom apăra dreptatea noastră.

Solii s-au dus. În urma lor trebuia să se ridice semnul roş al războiului dinspre miazăzi. Ştefan-Vodă a suspinat, intrînd în paraclis, singur, la rugăciune. Fără întîrziere vestea şi răspunsul măriei sale au ajuns la cunoştinţa căpitanilor şi a răzăşilor celor răi din Ţara-de-Jos. Mîngîindu-şi cu mînica minteanului bărbile de arici, spuneau aceştia vorbe mai tari şi mai potrivite decît ale măriei sale, împotriva spurcatului Mahomet. Dar se învoiau că domnii şi craii grăiesc cu altă cuviinţă. Ci lor nu le păsa de nimica şi grăiau cum trebuie.

Urmîndu-şi rînduielile ceasului de cumpănă, Ştefan-Vodă şi-a repezit solii la Cazimir-Crai, şi la Ardeal; şi a dat ştire de primejdie lui Matiaş-Crai. Mai cu samă lui Matiaş-Crai, ca domn prea vestit şi vitez al creştinătăţii, îi cerea să-l sprijine ca pe unul ce a făcut legămînt de moarte pentru legea lui Hristos. Drept este că sprijinind oastea Moldovei, Craiul apără însăşi Ţara Ungurească. Cu vorbe potrivite s-au dus curieri la Veneţia şi la prea sfinţitul papă. Boieri de credinţă au purces din Suceava la măria sa Vlasie-Maghiar, voievodul Ardealului, cerînd să trimeată pe Basarab cel Tînăr, Ţepeluş, cu oaste, în locul vicleanului Laiotă.

Dintre toţi, numai voievozii de la Ardeal s-au arătat harnici la faptă şi au lovit pe Laiotă. În vremea asta, în toamna anului 1475, a ieşit porunca de la Împărăţie;

şi Soliman-Hadîmbul, în Albania, lîngă cetatea Scutari, a făcut-o cunoscută beilor şi oştilor, sărutîndu-i peceţile.

Cum va cunoaşte cartea împărătească, Soliman-Beg să-şi întoarcă armiile cu faţa către Dunăre şi să păşească fără nici o întîrziere asupra Moldovei, să apuce de barbă pe Voievodul ghiaur Ştefan şi să-l tîrîie la picioarele strălucirii sale Sultanului. Şi iernaticul oştilor, Soliman-Beg să nu-l facă în altă parte decît în cetatea Cameniţa a Lehiei. Iar în primăvara ce vine, din Cameniţă, să străpungă la leşi şi la unguri. Aceasta e hotărîrea. Altfel să nu facă.

Deci Ştefan-Vodă îşi alcătui iarăşi taberele la Vaslui. Aici domnia sa Paul Ogniben, sol veneţian, îi aduse cărţi de la Uzun Hasan-Şah. Iar măria sa porunci diacului de lătinie a doua scrisoare către sfinţitul părinte Piu, papa Romei, cerîndu-i să strige craii şi domnii la războiul împotriva nelegiuitului, căci vine primejdie pentru toţi.

Domnii şi craii vedeau că vine primejdie numai asupra Moldovei; deci au vreme de gîndit. Să vedem dacă putem îndrăzni a tulbura din petrecerile sfintelor sărbători pe unii căpitani de graniţă în Lehia; ne trebuiesc şi nouă pentru tatari. Să vedem dacă putem da învoire secuilor să intre în leafă la Moldova. Chiar dacă nu le dăm voie, secuii tot se duc, deoarece cunosc bun ostaş şi căpitan în măria sa Ştefan-Vodă, şi s-ar putea zice că-l socotesc ca pe un voievod al lor. Asta nu-i bine, dar n-avem ce face.

Pe cînd se spuneau vorbe la curţi şi se închinau pahare, Ştefan-Vodă priveghea înaintarea neînduplecată a lui Soliman-Beg Hadîmbul. Din Tracia, în Bulgaria, la Dunăre, coloanele au evoluat între cele dintăi spulbere ale iernii. Năvile de la Ţarigrad au năzuit cu tainuri şi straie la gura Dunării. Ţăranii de dincolo

de fluviu şi din Cara-Iflac şi-au înşirat căruţele, desfundînd gropile de provizii, au mînat turmele de oi spre bălţi, au topit sloiuri de seu, au grămădit în cursul apelor plutele pentru poduri. Basarab Bătrînul şi-a adaos oştile lui şi a încălecat între căpitanii Hadîmbului şi între tuiuri.

În zilele sfinte ale Naşterii Domnului, alergătorii de la Cetatea Crăciuna aduseră veste că navrapii au intrat pe drumurile Moldovei. Pîlcurile de răzăşi nu-i lasă şi-i hărţuiesc, dar din urmă vine greul pămîntului. Domnul pofti pe sfetnici şi pe căpitani la sine, în spătăria curţilor de la Vaslui. Toţi stătură în tăcere, în jurul Domnului lor, noaptea, la o cină de taină. Erau de faţă boieri bătrîni şi mai ales tineri, pe care Vodă îi adunase la sine cu multă luare-aminte. Erau Hrean vornic, şi Luca Arbore portar nou al Sucevei, şi Mihail spatar şi Dajbog paharnic, şi Ilea Huru comis. Deasemeni Duma de la Hotin, vărul Domnului, feciorul lui Vlaicu, şi Arbore pîrcălab de la Neamţu, şi Dragoş pîrcălab de la Roman, şi Luca, pîrcălabul de la Cetatea-Albă. Celălalt pîrcălab, Hărman Neamţul, rămăsese, din porunca lui Vodă, la bombardele cetăţii.

— Iubiţilor boieri ai mei şi sfetnici cu priinţă, a zis măria sa, privind la toţi cei din juru-i, pînă în fundul rărunchilor fiecăruia ; aflaţi că Dumnezeu ne trimete pe păgîn nu ca să ne cerce vitejia, ci ca să ne cunoască credinţa. Deci iată această cruce, pe care m-am legat eu din zilele tinereţelor mele : să juraţi pentru Hristos şi să aveţi nădejde în sprijinul sfinţiei sale. Curînd se va vădi dacă v-am ales bine şi dacă talantul meu dă dobîndă.

Atuncea au îngenunchiat boierii sub braţul măriei sale, sărutînd crucea şi mîna sa. Îndată apoi au pătruns medelnicerii cu mîncările, iar paharnicul a dres numai

puţintel vin, ca de împărtăşanie. Alergătorii de la hotnogii de călărime veneau neîncetat şi intrau uzi de zloată în preajma lui Vodă. Aduceau veşti amănunţite de fiece mişcare a oştilor păgîne.

Astfel în sărbătoarea Bobotezei, cînd preoţii au sfinţit, faţă de măria sa, toate apele Moldovei, Ştefan-Vodă înţelese că pîlcurile pe care le rînduise el pe Siret şi pe Bîrlad îşi făcuseră totă datoria, împungînd neîncetat şi retrăgîndu-se pe valea Bîrladului. Păreau într-adevăr anume sfinţite acele ape care se cerneau din văzduh şi se revărsau în bălţi cu îmbielşugare, pe toate văile. Iarna se muiase la Crăciun. Vremea de moină se prelungea. Drumuriile văilor se desfundau. Cu nespuse greutăţi şi cu mare vrednicie toată acea armie de o sută de mii de oameni, cu salahorii şi coloanele ei, înainta ca să lovească oştile Voievodului. Limbile prinse mărturiseau unde se găsesc aceste oşti. Acolo unde se găsesc, trebuie îngrămădit şi prins Ştefan-Vodă, ca să se poată plini litera poruncii împărăteşti. După ce-i va zdrobi oastea, Hadîmbul îl va apuca de barbă şi-l va duce într-un loc mai puţin plin de bălţi şi cu mai mult soare.

Două zile după Sfîntu-Ion, anul 75 al veacului, Ştefan-Vodă a văzut negură deasă asupra cuprinsurilor, între codri şi între smîrcuri. Înţelegînd că acesta-i ajutorul pe care-l ceruse de la puterea cea mai presus de noi, şi-a repezit cu grăbire poruncile, dînd înştiinţare fiecărui căpitan unde să stea, cum să se mişte şi ce să săvîrşească. În zorii zilei, la 10 ianuarie, întăile elemente uşoare şi mişcătoare ca şi negura au luat contact cu fruntea oştirii lui Soliman-Beg. Era ceea ce s-ar chema astăzi o diversiune: adică buciume, tobe, strigări de război şi săgeţi, în lunca de dincolo de mlaştină, în laturea drumului pe care se afla intrată oastea. Acest atac de spaimă, călăuzit de oameni dibaci şi cu-

noscători ai locului, a făptuit tocmai ceea ce trebuia să se întîmple. La strigătele de război, beii au răspuns numaidecît înturnînd bulucurile într-o latură, năpădind peste mlaştină. A sunat poruncă să se spargă lunca. Văzîndu-se astfel duşmanul căutat, urma neapărat ca fruntea şi coada să se răsfrîngă în aceeaşi direcţie, ca să împresoare, să covîrşească şi să stropşească. Dar o mişcare de oşti se face cu întîrziere. Locurile la Rahova sînt înguste. Într-o parte s-au adunat apele dezgheţului. În cealaltă parte prăpăstii şi sihlă. Deci peste luncă, la limpeziş, unde stau desfăşurate oşti : asta e cheia de război a acelei zile. Însă, prin pîcla dimineţii, pe cînd coloanele se angajau astfel către fantasme, oastea proaspăt gătită a Voievodului lovi în trei locuri din coastă şi dindărăt. Acest atac principal, dat cu putere şi repegiune, trebuia astfel călăuzit încît să rupă, deşteptînd spaimele mulţimii. Au rămas înmoliţi în mlaştină bivolii cu bombardele. Şiragurile învălmăşite s-au năpustit unele asupra altora tăindu-se. Îndărăt nu mai putea nimeni ieşi fără a se supune fierului. Cei care au răzbit prin luncă după ce au tăiat-o cu săbiile, au dat de alte bălţi. Au năzuit mai departe şi i-au întîmpinat vînători de oameni care-i aşteptau la locurile poruncite. Din toată armia aceea soarele de a doua zi nu a mai luminat decît ghemuri spîrcuite. Unele au fugit către Ionăşeşti la vadul Siretului şi de acolo către Obluciţa, altele s-au plecat ostaşilor moldoveni. În unii prinşi au lucrat crîncen paloşele răzăşilor. Unii bei şi feciori de bei au fost închinaţi lui Vodă. Măria sa a poruncit numărătoarea morţilor şi a căruţelor. A pus să se facă slujbă lui Dumnezeu pe cîmp, la Podul Înalt, faţă de pieirea care fumega încă în mlaştini, şi a rînduit post întregii oştiri pe ziua de 11 ianuarie.

Cartea de lătinie a lui Ştefan-Vodă către craii şi domnii creştini :

«Noi Ştefan-Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Moldovei, ne închinăm cu prietinie domniilor voastre tuturora cărora vă scriem ; şi vă dorim tot binele. Ştiţi domniile voastre că împăratul cel necredincios al turcilor a fost şi este prigonitorul creştinătăţii şi în fiecare zi cugetă cum ar putea supune şi zdrobi creştinătatea. De aceea facem cunoscut domniilor voastre că pe la Boboteaza trecută a venit de la împărăţia Turcului în ţara noastră şi asupra noastră mare oaste în număr de 120.000 oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman-Paşa beglerbegul ; împreună cu dînsul fiind şi toţi curtenii Păgînului şi toate semin-ţiile din Rumelia, şi Voievodul Ţării Romîneşti cu toată puterea, şi Asan-Beg, şi Ali-Beg, şi Schender-Beg, şi Grana-Beg, şi Oşu-Beg, şi Valtival-Beg, şi Serefaga-Beg, stăpînitorul Sofiei, şi Cusenra-Beg, şi Piri-Beg fiul lui Isac-Paşa cu toată sila lui de ieniceri. Aceştia toţi au fost căpitanii urdiilor.

Auzind şi văzînd noi aceasta, am luat în mînă sabia şi, cu ajutorul Domnului nostru atotputernic, am mers împotriva duşmanilor creştinătăţii, i-am biruit şi i-am călcat în picioare şi pe toţi i-am trecut subt ascuţişul săbiei noastre ; pentru care lucru dăm laudă Dumnezeului nostru. Auzind de asta, împăratul cel păgîn pofteşte să se răzbune şi va să vie în luna lui mai, cu capul său şi cu toată tăria sa împotriva noastră, ca să supuie ţara aceasta, poartă a creştinătăţii, ferită pînă acuma, de către Dumnezeu, de asemenea silă. Dacă această poartă a creştinătăţii, ţara noastră, va fi pierdută — ferească Dumnezeu ! — atunci toată creş-tinătatea cade în primejdie. De aceea ne rugăm de domniile voastre să ne trimeteţi pe căpitanii domniilor

voastre ajutor împotriva duşmanilor creştinătăţii, pînă mai este vreme, fiindcă Turcul acuma are mulţi potrivnici şi în toate părţile are de lucru cu oameni ce stau asupra lui cu sabia în mînă. Din parte-ne noi făgăduim pe credinţa noastră creştinească şi cu jurămîntul domniei noastre, vă vom sta în picioare şi vom lupta pînă la moarte pentru legea creştinească, noi cu capul nostru. Aşa trebuie să faceţi şi domniile voastre, pe mare au pe uscat, după ce noi, cu ajutorul lui Dumnezeu atotputernicul, i-am tăiat mîna cea dreaptă. Deci fiţi fără întîrziere gata.

Din Suceava, în ziua sfîntului Pavel, luna ianuarie în 25, anul Domnului 1475.

Ştefan-Voievod, Domnul Ţării Moldovei.»

III

Din această «poartă» aproape necunoscută izbucnise o faptă care uimise lumea. Un vultur al faimei plutea asupra Sucevei. Zvonurile, ştirile şi cărţile se înteţiră. Cazimir-Crai primi soli de la Ştefan-Vodă, care, pe lîngă cartea sus înşirată, îi închinau treizeci şi şase de steaguri otomane din bătălia de la Racova, cerînd pentru Voievodul lor sprijin de oaste către graniţă şi mai ales meşteri pentru cetăţile Mării. La Matiaş-Crai a trecut cu scrisoare altă solie, închinînd alte steaguri.

— Domnilor şi crailor, ziceau soliile, a venit ceasul să se ridice toată suflarea creştinească. Voievodul nostru a cumpănit că, îndată după Sfîntul-Gheorghe, cînd ies păgînii la război, Mahomet-Sultan nu va întîrzia să vie să calce în picioare Moldova. Deci poftiţi la războiul nostru şi nu ne lăsaţi încă o dată jertfă ; căci dacă vom pieri noi, veţi cădea şi domniile voastre şi va fi mare ruşine şi scădere pentru neamul creştinesc.

— Fără îndoială vom da sprijinul nostru, a răspuns cu bunătate Cazimir-Crai. Vom da sprijinul şi ocrotirea noastră, a încredinţat Matiaş-Crai.

Aceste sprijinuri, Domnul Moldovei le dorea cu grăbire ; dacă s-ar fi putut, să-i vie pe aripă de vînt ; dar

nu se află pe lumea asta treburi mai încete şi mai amestecate şi mai trase în toate părţile ca treburile crailor. Deci Voievodul îşi făcea singur pregătirile, cîntărind ştirile de la împărăţia otomană.

Într-un veac nu se întîmplase ordiilor asemenea scădere. Mahomet-Sultan şi-a rupt barba, cu unghiile, rînjeau răzăşii stupind cu greaţă într-o parte. După ce şi-a smuls barba, a strigat să-i vie toţi vizirii, şi dregătorii şi paşalele, şi a răcnit înfricoşat asupra lor. S-au prăpădit armiile, şi puştile, şi carăle ; s-au topit cei mai viteji ieniceri şi însuşi Piri-Beg, căpitenia lor, feciorul lui Isac-Beg, a căzut în prinsoare la Ştefan-Vodă. Să răspundă pentru aşa ruşine Ali-Beg Mihaloglu, cîrmuitorul părţilor dunărene, care ne-a înşelat, ducînd pe fiii noştri iubiţi între lupii Moldovei, fără cunoştinţă deplină şi fără grijă. Aşa că pe Ali-Beg l-au apucat slujitorii şi l-au vîrît la închisoare. Au mai apucat şi pe alţii şi i-au lepădat sub turnuri. Apoi, cu mare scîrbă, împăratul păgîn s-a tras trei zile în chilia lui cea mai dinlăuntrul palatului, hotărînd să nu-l tulbure nimeni, nepoftind nici mîncare, nici băutură, nici altfel de desfătare. A stat cu picioarele încrucişate subt el şi cu barba care-i mai rămăsese în pumn, clocindu-şi otrava.

După cum bănuise Ştefan-Vodă, la jumătatea lunii mai a anului în curs corăbiile împărăteşti de la Ţarigrad şi-au ridicat ancorele ; iar Mahomet-Sultan şi-a mutat curtea la Odrii. Deci războiul pedepsei porneşte şi Mahomet va veni el însuşi la Moldova. Întăi se vor grămădi toate galioanele spre miazănoapte. Apoi prin Rumelia, pe douăsprezece căi, înspre cetăţile Dunării şi la vadurile Dunării, vor străbate armii din Anatolia, şi din Grecia, şi din Albania, şi din Bosnia ; cu toate puştile cele mari trase fiecare de cîte zece perechi de bivoli ; şi cu puştile cele mai mici trase de cîte şase

părechi de bivoli ; şi cu căruţele de arme şi unelte ; cu miile de podvezi călăuzite de robi ţărani din Bulgaria şi Sîrbia ; cu mii şi mii de salahori, unii buzaţi şi negri, alţi cu ochi limpezi ; cu tot felul de oştimi, unele uşoare, altele îmbrăcate în fier : unde vor găsi sălaş ? şi le va putea oare cuprinde înconjurul strîmt al pămîntului Moldovei ? Iată, din ascunzişul cel mai afund iese ascuţimea grijii şi îndoielii. Nimănui măria sa n-a vorbit de această vestire tainică a cutremurului ; a păstrat-o numai pentru durerea singurătăţii sale.

De şi marele Sultan nu ajunsese încă în al cincizecilea an al vieţii, era cheltuit de griji şi războaie şi mai cu samă de o viaţă neînfrînată a trupului ; deci prindea a-şi înclina grumazul şi din cînd în cînd podagra îi rodea ciolanele şi-i încrîncena carnea. Vara aceea, foarte ploioasă, îi era îndeosebi neprielnică. Din săptămînă în săptămînă, ieşeau de la marele vizir amînări. La iatacul strălucirii sale se strecurau din ceas în ceas medici bizantini.

Armiile ocupau poziţii de aşteptare. Corăbierii şi oştenii de Marea Neagră lucrau în miazănoapte, pe ţărmul Crimeei şi la cetatea genovezilor Cafa. În Crîm, subt apăsarea beilor otomani, Mengli Ghirai se supunea şi-şi pregătea ceambulurile ca să le arunce în pradă asupra Lehiei şi Moldovei, la timp potrivit şi la poruncă, spre a uşura războiul împărătesc. La cetatea Mangop, Isac-Despotul, fratele Mariei Doamnei, se supunea şi el, primind garnizoana sultanului.

De la Cetatea Albă, fără ca nimeni să cunoască, porniră două corăbii cu oşteni moldoveni şi puşti, ducînd pe Alexandru Paleolog, celălalt frate al Doamnei, cu căpitani într-ajutor şi sfat anumit de la Ştefan-Vodă. Oştenii şi puştile loviră neaşteptat cetatea Mangop. Slujitorii domneşti trecură prin sabie straja otomană. Ale-

xandru Paleolog porunci moartea fratelui său. Îndată ieşiră porunci la beii împărăteşti de Crîm să păşească asupra Mangopului.

Orişiunde e cu putinţă, chibzuise în sine Ştefan-Vodă, trebuie iscodită o ameninţare pentru duşman: fie în Crîm, fie în Asia, fie la hotarul Lehiei, fie la Dunăre prin Ţara Romînească, fie în Sîrbia, fie în Albania. De aceea se înteţeau solii la riga ungur şi la veneţieni. Orice săptămînă de întîrziere e un răgaz şi un spaţiu. Pe urmă vine iarna. După aceea se poate amesteca voia necunoscută a lui Dumnezeu — împăraţii avînd, ca şi sărmanii, timp mărginit în această lume.

În numele său Antihristul are scris blăstămul neodihnei. Deci moartea îi va fi la umblet de război. Dar cînd se va întîmpla asta? Asemenea ştiinţă stă deasupra muritorilor.

De la prea sfinţitul Piu, arhipăstorul Romei, au sosit la Moldova binecuvîntări. Matiaş-Crai, după ce a luat felurite hotărîri, fie să coboare la Dunăre, fie să bată cetatea Şabaţului în Sîrbia, fie să dea în mîna lui Ştefan-Vodă cetatea Ciceiului, ca retragere în restrişte; fie să scoată din închisoare pe Vlad-Vodă Ţepeş ca să-l aşeze la Ţara Romînească, fie ca să întoarcă pe Vlad-Vodă de la Ţara Romînească la oştile din Bosnia, a făcut un popas de nuntă, lăsînd toate să meargă singure. Căutîndu-i a doua crăiţă, starostii săi o cereau cu bună zestre; şi o şi aflară după dorinţa măriei sale, cu bani nespuş de mulţi: o sută de mii de galbini. Lui Cazimir-Crai măria sa Doamna regina îi dăruise al unsprezecelea prinţişor, aşa că măria sa se bucura într-o dulce desmierdare a căminului, lăsînd altor zile răutatea grijilor. În zadar s-au strîns în mare adunare sfetnicii Craiului la Lublin, în luna iulie, vorbind despre turci şi pentru Ştefan-Vodă. După sfatul tuturor domnilor,

cu mînie s-au sculat atunci asupra măriei sale craiului, domnia sa Dieslav Rizvanschi, voievodul Cracoviei şi Ian Rizvanschi, castelanul Sandomirului şi mareşal al Crăiei, amenințînd cum că, din pricina nepăsării măriei sale Cazimir, a ajuns în asemenea slăbiciune Ţara Leşască. Altădată era în floare Crăia leşască, iar acuma e în disprețul nu numai al dușmanilor, ci şi al prietinilor.

— E de mirare cît de puțin văd craii, cugeta Ştefan-Vodă.

E adevărat că Mahomet-Sultan a amînat războiul acelui an şi s-a întors la Ţarigrad, dar n-a făcut asta nici din pricina nunții lui Matiaş-Crai, nici din pricina botezului prințişorului. Peste el erau deocamdată stăpîni podagra şi medicii greci. Dar toamna şi iarna curg în clipită ; şi primăvara ce vine e a durerii Moldovei.

Să ne înviorăm inima sub lumina lui Dumnezeu. Să adăogim Cetății Albe oşteni proaspeți ; să-i înmulțim puştile şi să-i sporim magazia de pulbere şi gloanțe. Să rupem întăriturile Chiliei, care nu sînt destul de puternice. Să întărim însă cu prisosință celelalte cetăți din margine, fie cele de parcane şi de pămînt, fie cele de cărămidă. Căci vom sta singuri în bătaia puhoiului. Craii creştini şi domnii creştini trimet numai scrsori, adică amăgiri de vorbe. Şi iată, la aprilie, Antihrist se va scula ; oştile se vor mişca de unde au iernat ; vor acoperi Dunărea, apoi vor intra pe «poartă».

Ce război poate fi acesta ? Nu poate fi război de lărgime decît pentru împărăție. Pentru Voievodul Moldovei războiul se cere de la sine a fi de ostroave întărite. Deci jumătate din oştenii în leafă ai Domniei vor ține cu tărie cetățile, mai ales Neamțu, Hotinul şi Suceava ; deasemeni Orheiu, Soroca şi Cetatea Mării. La Crăciuna moldovenească şi la Roman vor sta după putință şi, cum se vor trage îndărăt, se vor adăogi la oastea

mişcătoare a lui Vodă. Însuşi măria sa va da harţuri necontenit, avînd ajutor, între codri şi la trecători, bulucurile de ţărani pămînteni şi stolurile uşoare de răzeşi. La timp hotărît şi potrivit, măria sa va vedea ce codru închide cu parcane, ascuţindu-l cu unghiuri de puşti şi cu ascunzişuri de năvală ; aşa încît, oricîte valuri după valuri ar avea armia păgînă, s-o roadă şi s-o osteneaşcă. Fără îndoială, dacă puhoaiele cuprind tot şi se suie pînă sus, oştenii lui Hristos se închină şi se supun destinului, cu sabia în mînă.

Cum a ieşit la urdie Sultan-Mahomet, în primăvara anului 76, Ştefan-Vodă a poruncit rugăciuni în toate bisericile şi mănăstirile Moldovei şi ajunare neagră o zi tuturor bărbaţilor purtători de arme. Apoi şi-a îmbrăţişat Doamna, domniţele şi coconii, ducînd cu sine numai pe Alexandru-Vodă. A venit să i se închine şi Doamna Maria a lui Basarab cu domniţele. Acestei curţi, care rămînea în urma sa, Domnul i-o poruncit sălaş cetatea Hotinului, unde sta pîrcălab Vlaicu.

Pornindu-şi oştenii în jos, măria sa a făcut popas la Neamţu, de unde s-a abătut la Bistriţa şi la Probota, ca să îngenuncheze la morminte părinteşti. Apoi a pogorît în Ţara-de-Jos. La sfîrşitul lunii mai se afla la Iaşi, unde a primit soliile lui Mahomet care-i pretindea închinare, bir, cetăţi şi ostatic din sîngele său. Domnul le-a respins către stăpînul lor cel necredincios.

Cu oastea sa şi taberele de scutelnici, Vodă a ieşit la Bîrlad, pe cînd puhoiul năboia prin Dobrogea şi Ţara Romînească. Laiotă Basarab-Vodă era călăuz, cu curtenii săi. Îndată după navrapi, umbla el. Cînd a început a se umplea de turcime poarta între munte şi Marea, Mengli Ghirai şi-a slobozit ceambulurile în laturea pustiei.

Era şi asta de mai înainte ştiut şi înţeles de Domn. Dacă se învîrtejesc tatarii în sus, la Prut, ocolind ce-

tăţile şi bătînd în sate, oastea de strînsură din jurul său nu mai poate avea linişte. Trebuie să învoiască pe răzăşi şi pe ţărani la locurile lor, ca să-şi apere copiii şi muierile, bejenindu-le cu vitele, la codri. După aceea însă nimeni să nu lipsească a-l căuta pe măria sa, la locul unde îi va fi dat de la Dumnezeu să se afle. Ţara e în suferinţă acum ca de şuvoaie şi furtuni ; dar mîne Dumnezeu va aşeza iar linişte şi nimeni dintre cei care-şi calcă jurămîntul nu va scăpa de judeţ. Deci în trei săptămîni să se întoarcă fiecare la Domnul său.

Cu oştenii şi cu auxiliarii din partea muntelui, vodă s-a tras pas cu pas. Slujitorii săi anumiţi pîrjoleau holdele şi fînaţurile din preajma şleahului celui mare şi înveninau fîntînile cu fiertură de mătrăgună. Arşiţa lui iulie era în putere. Cînd şi cînd pîlcurile de călăreţi pămînteni înţepau balaurii coloanelor, care se mişcau agale şi neînduplecat în lungul Siretului.

Ţinta lui Mahomet era Suceava. Pînă acolo stăteau cetăţi păzite şi întărite : Roman şi Neamţ. În preajma lor, sub munte, peste apa Moldovei, slujitorii domneşti isprăveau de ţărcuit şi întărit codrul, cu multe lucrări de lemn şi pămînt şi ascunzişuri spre prăpăstii.

Deci acolo s-a dat cea mai crîncenă bătălie din veacurile Moldovei, Ştefan-Vodă avînd înţelegere că trebuie această jertfă. Căci numai din durere omul se înalţă la o deosebită înţelegere ; precum din moarte naşte însă-şi viaţa. În această ţară apucase măria sa la început boieri de două hotare şi de două domnii, puteri nedumerite şi versatile, mulţimi umilite de nesiguranţă. Acuma, în cetatea înfrîngerii, avea lîngă sine credinţi neînfricoşate. Au pierit în acea vărsare de sînge, în marginea Pîrăului Alb, subt ochii măriei sale, Mihail spatarul, Iuga postelnicul, Ilea Huru comisul, Stanciu şi fiul său Mîrza, foşti pîrcălabi la Cetatea-Albă, Bodea

vornic, Paşcu şi Buhtea, foşti pîrcălabi, şi alţi mulţi boieri de ţară care au fost pomeniţi cînd li s-au adunat ciolanele după tragerea puhoiului şi alinarea furtunii.

Deci valuri după valuri, sub tuiuri şi steaguri verzi, oştenii lui Mahomet au bătut acea cetate, măcinîndu-se, pînă ce au răzbit-o. Pas cu pas curtenii lui Ştefan-Vodă au apărat-o cu îndîrjire subt ocrotirea puştelor din meterezuri, retrăgîndu-se în altă linie de parcane şi în alta, pînă cînd cei rămaşi s-au mistuit în covrul singurătăţii şi a venit noaptea. Acea zi de 26 iulie a părut a fi pieirea Moldovei.

Dar războiul nu se isprăvise. Închinîndu-se la un schit în ascunzişul muntelui, umilindu-se şi sărutînd pămîntul, luînd deci ca Anteu putere de jos şi primind de sus nădejde nouă, Vodă adună lîngă sine oastea puţină cîtă îi mai rămăsese, odihnind-o şi aşteptînd pe pămînteni. Nici răzăşii, nici ţăranii nu întîrziară a se aduna. Şi harţurile începură iar, cu vechiul meşteşug din veacuri, pe cînd cetăţile, cu pîrcălabii şi curtenii, se ţineau semeţ şi cu vrednicie. Rînduiala văzduhului înflăcărat a lui iulie, şi seceta, şi lipsurile, şi coloanele de provizii lovite şi prădate, şi caii ucişi în păşuni, şi boii străpunşi la adăpători, şi ciuma îmbulzelilor de oşti: toate veniră lui Ştefan-Vodă ca un sprijin de la Dumnezeu şi de la prevederea sa. Ienicerii măcelăriţi de Hărman, pîrcălab la Cetatea Albă, şi ceambuluri de tatari zdrobite în trecerea prin preajma Mării, şi taberi singuratice fărîmate ca-ntr-un ropot de grindină; şi zvon despre ridicarea de oşti ale voievozilor Ardealului; şi, în sfîrşit, lipsa de pîne şi de apă grăbiră pe Mahomet-Sultan la miazăzi, o dată cu încheierea lunii august.

Ţara pămînea slăbită şi pustiită; dar dregătorii o luau în stăpînire din nou aprig şi ţinînd asupra pămîn-

tului şi asupra norodului schiptrul domnesc. Măria sa, urmat de Curte, trecu în Ţara-de-Jos ca să vadă toate risipele şi suferinţile, dînd mîngîiere, răsplătind vitejiile, înoind ctitorii arse. În pustii şi pojaruri, către care măria sa făcuse semn cu buzduganul, dormeau seminţele vieţii, pe care noroadele le văzură născînd în primăvara cea nouă. Toţi, nepăsători şi lesne bucuroşi, dădeau slavă Domniei, bucurîndu-se de clipa de linişte. Însă Ştefan-Vodă petrecu zile mîhnite, simţind ameninţările din peştera de umbră a viitorului.

Capitolul VIII

DIN CARE SE VEDE CĂ NENOROCIRILE ŞI RĂUTĂŢILE SE ŢIN DE MÎNĂ; CĂ DE CELE MAI MULTE ORI NU SPIRITUL CÎRMUIEŞTE MATERIA; CĂ ŞTEFAN-VODĂ A STAT SINGUR ÎN DURERI ŞI ÎNCERCĂRI. ÎN SFÎRŞIT, SE ARATĂ TÎNGUIREA MĂRIEI SALE ŞTEFAN-VOIEVOD

I

La Crîm, unde era cetatea Doamnei Maria cu mormintele părinţilor măriei sale şi cu odoarele duse în pribegie de cei din urmă Paleologi, tunau puştile şi pluteau ameninţătoare galerele Sultanului. Isac, fratele cel mai mare al Doamnei Maria, putrezea în pulbere, tăiat de fratele său Alexandru. În cetate la Mangop şi în tot ţinutul cu fericite grădini din preajma Mării, norodul aştepta întîmplări înfricoşate: nu mai era nici o îndoială că şi acest ostrov de bine-credincioşi va fi covîrşit şi stîns de pe faţa lumii de către închinătorii lui Mahom. Dintr-o parte, pe uscat, erau tatarii; din cealaltă parte, pe aria Pontului, se legănau corăbiile de la Ţarigrad. Înaintea sfîrşitului, treceau din cînd în cînd năvi cu oşteni în vederea uscatului, ca să îngrozească pe localnici. Marinari negri rînjeau de departe, cu iataganele în dinţi, spre grădini, şi muierile se ascundeau în tufişurile de smochini sălbatici, făcîndu-şi cruce. Către rînjete şi ameninţări, pluteau miresmele florilor.

Oştenii de la Moldova apucaseră meterezurile de la Mangop şi ţineau strajă tare. Zidurile erau în bună

stare şi porţile ferecate. Soli umblau neîntrerupt la cetatea negustătorilor genovezi Cafa, îndemnînd pe starostele de acolo să se ţie cu îndîrjire şi să ascută săbiile ; dar negustătorii în toate vremurile au fost mai înţelepţi decît oştenii. Aşa că moldovenii se ţineau cu semeţie, cum aveau poruncă de la Voievodul lor, iar negustătorii se supuneau cu şiretenie plătind aurul şi răscumpărîndu-l apoi prin traficuri agere.

Oştenii otomani nu întîrziară a coborî. Ţinutul cu cele treizeci de mii de case din vederea Mării a fost bîntuit de fier şi flacără. Muierile şi copilele au trecut înspre umbra haremurilor. Bărbaţii cei tineri, care nu s-au supus robiei, au cunoscut pieirea şi s-au amestecat cu ţărîna viilor şi livezilor lor. Sfintele biserici au fost date pojarului ; unele au fost prefăcute în geamii, şi li s-a adaos îndată minarele, de unde muezinii au început a striga în patru zări numele lui Alah. Îndată după aceea ienicerii împlătoşaţi au strîns din toate părţile cetatea Mangopului şi au bătut-o cu puştile pînă ce au spart-o în şase locuri, pe unde au intrat valurile împresurării. Nici unul dintre apărători n-a rămas viu ; oştenii moldoveni au căzut rînd pe rînd, luptîndu-se în sfărîmături şi-n turn, pînă la cel din urmă. Alexandru Paleolog a fost spintecat şi i s-a luat capul, ca să fie dus la Bizanţ pe un ţărm unde stătuseră împăraţi strămoşii săi. Orice neam din aceste rămăşiţi de Paleologi s-a mai găsit, a fost oborît. Un singur prunc, nepot al Doamnei Maria, a rămas şi a fost ocrotit de imami pentru legea proorocului minciunos. Pe acesta l-a jelit măria sa Doamna mai mult decît pe morţi.

Întoarsă deci în Suceava din cetatea Hotinului, după războaiele soţului său, Doamna Maria a stat în chilia

sa cu spaimele Moldovei şi ale Crîmului în jur. La 19 dechemvrie a anului 1477, măria sa a adormit întru mare mîhnire. Ştefan-Vodă a însoţit pînă la sfînta mănăstire Putna împărătescul ei trup, dîndu-i sălaş de linişte în Moldova, pînă la învierea cea din veac.

II

La 8 mai 1478, prin lumina primăverii şi strălucirea palatelor şi grădinilor la Veneţia, o gondolă cu văl de purpură depunea pe Canal Grande, sub porticul Senioriei în preajma Bucentaurului, pe solul lui Ştefan-Voievod, domnia sa arhimandritul Ion Ţamblac, om prea învăţat şi cunoscător de limbi, ruda măriei sale şi dascăl al coconilor domneşti.

Slujitorii săi moldoveni rămaseră jos. Domnia sa solul fu călăuzit în sala Senatului. Acolo era în fiinţă messer doge cu cei şase sfetnici şi cu toţi domnii senatori.

Domnia sa Ion Ţamblac aducea solie scrisă, de a cărei copie în traducere luaseră din ajun cunoştinţă consilierii tainici şi colegiul dregătorilor. Senioria ţinea să onoreze solemn pe trimisul faimosului Voievod şi să-i asculte şi expunerea verbală. Se spunea că acel valah mărunt, cu înfăţişarea ascetică, are un deosebit dar al cuvîntului, moştenit de la strămoşii săi Paleologi.

— Mărite stăpîne, iluştri domni senatori, zise solul privind în juru-i la bogăţia sălii şi a costumelor, mă închin cu prietinie din partea slăvitului meu Domn şi vă poftesc sănătate şi putere. Domnia sa Domnul meu Ştefan-Vodă se află întru oarecare suferinţă, dintr-o

rană la un picior, dobîndită în războiul cetăţii Chilia, acum cincisprezece ani şi vă mulţămeşte pentru medicul pe care aţi binevoit a i-l trimete prin solul măriei voastre domnul Emanoil Gerardo, care a trecut pe la noi şi a stat între noi. De la acest prea cinstit şi vrednic sol, domnul Emanoil Gerardo, domniile voastre aţi putut cunoaşte războiul nostru din urmă, cînd a venit asupra Ţării Moldovei însuşi Mahomet-Sultan cu capul său şi cu o silă cum n-a cunoscut încă lumea. După ce s-a dat mare război la Pîrăul-Alb, unde Domnul meu a trebuit să se plece şi să se tragă din vifor, au urmat alte întîmplări în care măria sa Domnul meu n-a încetat de a sta cu sabia în mînă şi a lovi, pînă ce Mahomet a trebuit să iasă din pămîntul Moldovei mai mult biruit decît biruitor. Amintesc strălucirilor voastre că, într-un veac de om, în care şi Senioria a pus în faţa Necredinciosului viteji condotieri, nu s-a pomenit biruinţă ca cea din trecutul an 75 la Podul-Înalt, precum aţi aflat şi de la agenţii domniilor voastre şi din cartea pe care Domnul meu a scris-o tuturor domnilor şi crailor Europei. Îndată după războiul din cealaltă vară, precum arată Domnul meu Ştefan-Vodă în cartea sa de solie, a purces fără întîrziere cu Vlad-Vodă Dracu de la Ardeal la alt război în Ţara Romînească şi a pus pe Vlad-Vodă voievod în acea ţară. Pe care Vlad-Vodă, domniile voastre îl veţi fi cunoscînd din renume. De şi turcii din cetăţile Dunării, cu Ali-Beg, şi Skender-Beg s-au întors asupra lui Vlad-Voievod şi l-au prăpădit, domnia sa Ştefan-Vodă n-a contenit, ci iarăşi a intrat în Ţara Romînească, voind să ţie aici Domn al său şi să depărteze din coasta sa pe păgîn. Aşa că Domnul meu nu încetează, cît îi stă sus fruntea, de a fi soldatul lui Dumnezeu.

Însă, mărite domnule doge şi iluştri domni senatori şi dregători, stăpînul meu Domnul Ştefan vede că stă

singur în primejdie. Nici în întâiul război, nici într-al doilea, domnii şi craii nu l-au sprijinit. Şi soliile măriei sale la prea sfîntul părinte de la Roma şi la strălucita Seniorie a Veneţiei nu i-au adus decît vorbe de îmbărbătare, pentru care măria sa Domnul meu mulţămeşte ; însă măria sa face războiul cu oşteni.

Cunosc, din cele ce am vorbit cu prea înţelepţi seniori de aici că, la stăruinţa Republicii, prea sfinţitul papă ar fi dat lui Matiaş-Crai bani, din care trebuia să ajungă o parte şi la Domnul meu. Dar acei bani nu s-au văzut la Moldova. Ştiu deasemeni temeiul pentru care măria sa craiul i-a oprit : deoarece războaiele ar fi fiind ale craiului şi Domnul meu ar fi un supus al său. Domnul Emanoil Gerardo v-a putut da şi domnia sa deslușire asupra adevărului. Aş putea da şi eu o deslușire care priveşte numai o prea omenească şi de iertat slăbăciune a slăvitului Crai-Matiaş : căci fala şi lauda sa şi le trage întrucîtva de la neamul său, care-i valah. Deci şi-a agonisit aurul pentru trebuinţile sale, iar Domnul meu a primit de la domniile voastre o bucată de postav, pentru care deasemeni vă mulţămeşte frumos.

Prea mărite messer doge şi prea înţelepţilor domni senatori, mai cunosc un lucru : că domniile voastre, avînd atîtea fondacuri şi afaceri în împărăţia Necredincioşului, nu puteţi sta întruna cu sabia domniilor voastre şi aveţi nevoie mai ales de negoţ ; iar cînd se face război de către alţii şi vă bucuraţi de asta, nu doriţi să se cunoască la Ţarigrad bucuria şi amestecul domniilor voastre ; cunosc deci adevărul, de a cărui rostire vă rog a mă ierta, că fiind domniile voastre neguţători nu puteţi trăi fără turci ; şi întrebarea este numai dacă trebuie să le lepădaţi, din folos, *«meno o più di due per cento»* ; totuşi să-mi îngăduiţi a aminti că stăpînul meu, de şi poate oricînd să-şi alcă-

tuiască pace şi folosinţă cu păgînul, socoate, după cuvîntul sfîntului Izbăvitor, că omul nu trăieşte numai cu pîne. Aurul nu-l va lua cu el la înfricoşatul judeţ.

Dacă deci Domnul meu Ştefan-Vodă nu dobîndeşte sprijin săbiei sale, au de la sfîntul părinte, au de la domniile voastre, au de la craii Ţării Ungureşti şi Lehiei, ca să-şi întărească cetăţile Mării şi să lovească pe duşman cu o nouă putere, oprindu-l, atunci toţi cei ce vor fi pregetat vor avea a răspunde întîi în faţa lumii şi pe urmă în faţa Celui ce cîntăreşte străfundul cugetului nostru.

Mai spun iarăşi ceea ce Domnul meu a rostit în cartea sa că sabia măriei sale e apărarea domniilor voastre ; că cetăţile sale sînt straja celor doi crai megieşi ; că din aceste cetăţi măria sa cunoaşte mijlocul de a bate şi a redobîndi Cafa şi Chersonesul. Acestea sînt taine şi meşteşuguri ale măriei sale.

Deci stăpînul meu îşi pune nădejdea în domniile voastre, ca unii ce veţi şti a cumpăni interesele şi a adăugi şi datoria sufletului !

Domnii senatori ai Republicii au ascultat cu luare-aminte expunerea interesantului valah Caloian Ţamblac şi i-au dat dreptate. Dregătorii Senioriei i-au dat, pe lîngă dreptate, şi o factură de trei mii de galbini pe care soli ai lui Ştefan-Vodă îi datorau mai de mult, din vremea umbletelor şi şederilor lor la Veneţia.

Au fost asigurate corespondenţe şi intervenţii repezi la Cracovia şi la Buda.

Cînd solul Moldovei a ieşit iar în gondola sa pe Canal Grande şi a trecut pe sub Rialto, vedea bucuria pretutindeni, în înflorirea primăverii şi a petrecerilor. În decadenţa sa, Veneţia era ajunsă la mare bogăţie ; gloria ei strălucea nu numai în palatele şi basilicele de marmoră, în biblioteci şi galerii, dar şi-n fastul serate-

lor şi fineţa banchetelor. Era un an după asediul de la Lepante ; armiile lui Mahomet împresurau iarăşi cetatea Scutari ; condotierii de altădată, Bertoldo şi Malatesta, căzuseră ; se vedea în unele seri, de pe terasele palatelor, arzînd pe Tagliamento şi Isonzo sate friulane aprinse de navrapi.

Vodă Ştefăn va rămînea tot singur, cugeta de sine arhimandritul Ioan ; Senioria nu va întîrzia să încheie pace cu Mahomet-Sultan.

III

Trăia în vremea aceea la Cracovia, într-o chilie plină de in-folii, un bătrîn cărturar leah pe care-l chema Ian Dlugosz. La vîrsta de şaizeci şi cinci de ani, privind în jurul său şi văzînd lumea frămîntîndu-se în aceleaşi zădărnicii, mîhnit de micimea celor mari şi frămîntînd între gingii goale cenuşa unor visuri şi nădejdi neîmplinite, scria pentru cei care aveau să vie după el aceste cuvinte, judecînd fapta lui Ştefan-Vodă de la Podul Înalt :

«O bărbat minunat, întru nimic mai prejos decît eroii vechi pe care îi slăvim ! Tu, care în veacul nostru, cel dintăi între domnii lumii ai dobîndit o atît de strălucită biruinţă asupra Turcului ! După a mea socotinţă, ai fi vrednic să stai, prin sfatul şi hotărîrea tuturor creştinilor, la stăpînirea lumii întregi, şi mai ales la conducerea oştilor împotriva otomanilor, în vreme ce alţi crai şi domni catolici putrezesc în trîndăvie şi desfătări, ori se pierd în războaie civile.»

Ştefan-Voievod nu cunoştea încă aceste vorbe ; şi chiar dacă le-ar fi cunoscut, i-ar fi folosit tot atît de puţin cît şi altele. Căci solii veneau de pretutindeni la Suceava cu cărţi. Însă măria sa asculta cuprinsul lor în tăcere, pe cînd bărbierul său grec înlătura cu grijă şi ascundea cu meşteşug cărunteţa timpurie a frunţii sale.

IV

În vremea necontenitelor străduinţe ale domnului Moldovei de a ţinea voievod al său în Ţara Romînească, ducîndu-şi mereu oştile în campanii repezi, fie ca să atace fie ca să se apere, avînd la munteni cînd pe Ţepeluş-Vodă cînd pe Vlad-Vodă Călugărul, cînd prielnici Domniei sale şi închinaţi sub mîna sa, cînd întorşi la sprijinul turcesc şi la puterea lui Ali-Beg Mihaloglu şi a lui Skender-Beg Mihaloglu, s-a întîmplat şi plecarea Domniţei Olena înspre miezul nopţii, la Moscovia.

Mihail Pleştev, boier al marelui Cneaz Ivan Vasilievici, a sosit la curtea din Suceava la începutul anului 1480, toamna. Închinîndu-se lui Ştefan-Vodă ca unui mare apărător al legii lui Hristos, domnia sa înfăţişa cărţi şi adăogea şi vorbe, cerînd pe domniţa Olena soţie pentru moştenitorul său Ivan.

Vodă a primit peţirea şi a pregătit zestrea şi alaiul logodnicei. Domniţa a purces către Moscovia avînd însoţitori pe dumnealor boieri Sînger, Gherasim şi Lascu, cu druşte, fete ale domniilor lor, cu slujitori şi multe căruţe. La Cracovia alaiul a făcut popas şi însuşi Cazimir-Crai a ieşit cu curtenii săi şleahtici întru întîmpi-

narea domniței de la Moldova, spunîndu-i vorbe plăcute și înfățișîndu-i daruri de nuntă. În ziua de Sfîntul-Filip cap al postului de iarnă, măria sa Olena a ajuns la curtea lui Ivan Vasilievici mare Cneaz. A întîmpinat-o cneaghina cea bătrînă, mama cneazului celui mare, și i-a orînduit sălaș într-o pravoslavnică mănăstire de monahii fecioare. Iar la Bobotează a fost nunta.

Pe această copilă a sa, Ștefan-Voievod trebuia să n-o mai vadă niciodată, în această viață. Între nesiguranțele și uneltirile acelei curți depărtate, la marginea pămîntului, Domniței Olena îi era scris să sufere fără mîngîiere și în cele din urmă să moară de otravă, împreună cu pruncul ei Dimitrie, în hrube de temniță.

În primăvara acestei despărțiri, măria sa a poruncit să se adune oasele vitejilor de la Valea Albă, și deasupra gropniței să se înceapă lăcaș sfînt lui Hristos. Locului bătăliei i-a pus numele Războieni ; și însuși măria sa a așezat cu mîna cea dintăi piatră de temelie. A poruncit apoi meșterilor să dăltuiască pisania, lăsînd liber numai anul sfințirii.

— Căci vremurile sînt trudnice și sarace, a zis măria sa ; și avem atîtea cheltuieli cu atîtea sfinte lăcașuri, unele pustiite, altele din nou pornite, încît nu știm cînd va fi ziua sfințirii de la Războieni. Deasemeni, necunoscîndu-ne numărul anilor, nu știm dacă vom apuca acel ceas. Poftim să vedem de mai înainte pisania cu ochii noștri ; și vom așeza-o noi de va binevoi Dumnezeu ; iar de nu, o va așeza urmașul nostru.

Închinarea aceasta a Domnului Ștefan stă și astăzi, în următorul cuprins :

«În zilele cuviosului și iubitorului de Hristos Domnului Ioan Ștefan-Voievod, cu mila lui Dumnezeu stăpîn Țării Moldovei, fiul lui Bogdan-Voievod, la anul 1476,

iar al Domniei noastre al douăzecilea curgător, sculatu-s-a Mahomet împăratul turcesc cu toate ale sale răsăritene puteri ; încă şi Basarab-Voievod cel numit Laiotă venit-a cu toată ţara lui cea basarabească, au venit ca să jefuiască şi să prade Moldova şi au ajuns pînă aici la Pîrăul Alb, şi noi Ştefan-Voievod cu fiul nostru Alexandru ieşit-am înaintea lor şi am bătut cu dînşii mare război în luna lui iulie în 26 zile, şi, cu îngăduirea lui Dumnezeu, fost-au biruiţi creştinii de către păgîni şi căzut-au acolo mare mulţime de ostaşi moldoveni. Tot atunci au lovit şi tatarii Moldova din acea latură. Pentru aceasta, bine a voit Ştefan-Voievod să zidească acest templu, cu hramul arhistratigului Mihail, întru ruga sa şi a Doamnei sale Maria şi a fiilor săi Alexandru şi Bogdan şi întru pomenirea tuturor drept credincioşilor creştini cari au pierit aici.»

Deasupra osemintelor şi a temeliilor, prea sfinţitul vlădică de Roman a cîntat slujbă mare şi a dat pomenire tuturor oştenilor căzuţi. Măria sa stătea îngenunchiat cu toată curtea, şi a lăcrămat puţin, aducîndu-şi aminte de luptătorii săi pentru dreptate, şi de felul cum a stat fiecare şi cum a pierit în acea zi ; mai ales şi-a adus aminte de spătarul său cel tînăr, domnia sa Mihail, care a zîmbit spre măria sa şi după o clipă n-a mai fost.

«Ca floarea cîmpului înfloreşte», suspina în sine măria sa, pe cînd fumul cadelniţelor plutea spre streşina codrului. Şase rînduri de frunze căzuseră peste morţi.

V.

Subt ameninţarea acelui viitor pe care îl bănuia întristat şi neguros, Domnul trimesese meşteri la Chilia ca să ridice, din piatră, cetate nouă, întărind în pîrcălăbie pe Ivaşcu şi Maxim, cu spor de putere ostăşească şi meşteşug de puşti. Nu mult după aceea a zidit de iznoavă şi cetatea Romanului. Dar pe cînd acolo i se adăogea, din altă parte avea pagubă. În iulie anul 79 a murit de lungoare coconul Bogdan, al doilea copil al Domniei. Iar nu mult după aceea, în noemvrie următor, se stîngea şi Petru, al treilea cocon.

Ca să-şi apere oarecum ce-i mai rămăsese, Voievodul ţinu lîngă sine necontenit, în războaiele de la Ţara Romînească, pe primul său născut Alexandru-Vodă. Aceste ridicări de oşti şi umblete neîncetate domnul Ştefan le săvîrşea cu stăruinţă, pentru paza asupra Ţării Romîneşti, gînd strategic şi politic pe care nu l-a părăsit cîtă vreme a avut asupra Moldovei ameninţarea otomană. Măria sa însuşi a călăuzit unele bătălii, cînd împotriva lui Laiotă, cînd împotriva lui Ţepeluş. A prigonit pe al doilea călcător de jurăminte Basarab cel Tînăr Ţepeluş pînă în munţi, şi pînă la cetăţile Dunării, şi pînă la Severin. Călăreţii săi au trecut şi la cetăţile

de dincolo de fluviu, în vremea cînd a pierit Mahomet-Sultan. În sfîrşit, a aşezat în scaunul Ţării Romîneşti pe un om nou al său, Vlad-Vodă, zis Călugărul, frate de pe tată cu Ţepeş-Vodă, copil al unei frumoase brăilence din timpuri vechi, doamna Colţuna. Fără vîrtute şi de timpuriu sleit, trebuia şi acest Voievod să se supuie păgînilor, întinzînd către ocrotitorul său de la Suceava al treilea pahar de venin al nerecunoştinţii. Se mai întîmplase, în bătălia de la Rîmnic, în 81, împotriva lui Ţepeluş, şi căderea unui prietin iubit, cumnat al măriei sale, viteazul hatman Şendrea.

În acest răstimp, cînd s-a săvîrşit din viaţă Mahomet El-Fatîh, multor domni creştini li s-a părut că pot să răsufle, însă Voievodul Moldovei ştia că numărul despre care scrie cartea Apocalipsului rămîne pe pămînt ; numai trupul istovit al împăratului răutăţii se duce dedesubt. Într-adevăr, după războiul din Asia între Gem şi Baiazid, feciorii lui Mahomet, s-a aşezat la împărăţie Baiazid-Sultan şi ameninţarea asupra creştinităţii a rămas statornică. Era întrucîtva părere şi înşelare că acest nou stăpîn al otomanilor se lasă ademenit de desfătările seraiului. Putea fi o clipă robit de muieri şi băuturi. Nu era el puterea, ci însuşi puhoiul prorocului minciunos era o stihie ce trebuia să-şi desăvîrşească volbura. Deci dintr-o dată ienicerii şi căpitanii cei mari ai împărăţiei au mişcat pe Baiazid asupra Apusului. Poarta încheiase o pace trecătoare cu Ţara Ungurească, într-o vreme cînd Matiaş-Corvin avea nevoie de linişte în partea Răsăritului, ca să-şi poată urma războiul cu împăratul nemţesc. Cum simţiră domnii şi craii Apusului că se deşteaptă Baiazid, se neliniştiră, întrebîndu-se către cine va să rînjească fiara. Ştefan-Vodă nu întîrzie să-şi mîie soliile şi la miazănoapte şi la asfinţit, dar amîndoi craii îi trimeseră încredinţare

să n-aibă nici o grijă. Pe de o parte Matiaș-Craiul avea siguranța tratatelor pentru granițele sale; iar Cazimir-Crai nu-și putea închipui tulburarea tihnei sale; și mai ales nu-și putea închipui o îndrăzneală a unor necredincioși împotriva unui mare și bătrîn rege catolic. Cei mai buni și viteji ostași ai Europei erau polonii. Turcii îi ocoliseră pînă acum. Îi vor ocoli prin urmare și de acum înainte, fiindu-le frică de săbii tari și binecuvîntate.

Înțelepciunea și vitejia nu lipsesc însă nici lui Satana. Galioanele de la Țarigrad cu oștenii cei mai buni și cu puști mari se înfățișară la gura Dunării la începutul lunii iulie, anul 84. Ienicerii au ieșit la uscat. Atacul îndoit al Chiliei a început numaidecît, cu o repeziciune așa de mare, încît luncile și ostroavele bubuiau de trei zile și alergătorii de cetate abia ajungeau la Suceava cu cărțile pîrcălabilor. Oștenii moldoveni se ținură cu tărie opt zile, pînă ce căzură porțile și zidurile. Cînd năvăliră ienicerii cu platoșe și marinarii negri, moldovenii lepădară tot și apucară sabia. A doua veste ajungea lui Ștefan-Vodă la Roman. Domniile lor pîrcălabii Maxim și Ivașcu pieriseră. Au pierit și toți oștenii din jurul lor. Cînd a căzut cel din urmă, ienicer-aga a putut porunci abaterea steagului cu zimbru de deasupra turnului.

Vodă și curtea aù coborît la Bîrlad, apoi au trecut Prutul. Răzășii se sculau la porunca domnească. Alte pîlcuri de oaste veneau în lungul Nistrului la război în olatul Mării. Dar galerele și oștile împărăției n-aveau treabă pe uscat. La 20 iulie se îmbulzeau în preajma Limanului, cu trăsnet și fum. Pe zidurile cele nalte ale Cetății Albe boierii pîrcălabi Oană și Gherman pregăteau smoală topită și săgețile de mînă; iar lîngă meterezuri, la bombarde, salahorii grămădeau ghiulele de schijă.

Oştenii, deşi fuseseră loviţi întăi de vestea cea rea de la Chilia, se ţinură tari. Prăvăliră în cele dintăi două zile de asalt toate scările pe care se căţărau strugurii de duşmani. După înfricoşata bătălie a puştilor celor mari de pe năvi, vreme de două zile, ienicerii trecură iar la năvală, prin spărturi. Dar apărătorii i-au bătut cu străşnicie pînă ce-au umplut cu leşurile lor spărturile. După zece zile, la a treia solie a Sultanului, oştenii moldoveni s-au închinat. Împărăţia le-a făgăduit viaţa. Dar după ce au ieşit dintre ziduri, au căzut cu toţii subt iatagane.

VI

Doamne, striga sufletul Voievodului, greşit-am către tine, căci nu am îndeplinit ce nădăjduiam. Greşit-am, căci m-am semeţit, crezînd prea mult în puterile mele. Numai Dumnezeu poate scoate la ţărm cele bune dintre cele rele, căci are înaintea sa veşnicia ; dar timpul meu e mărginit şi iată, mănăstioara din pustie, în care am făcut odinioară legămînt, s-a risipit de furtună şi de varvari ; şi paşii mei pe năsip nu se mai cunosc ; primăvara vieţii mele s-a scuturat ; cei iubiţi ai mei mă părăsesc, puţini mai stăruiesc lîngă mine ; vitejii mei cei mai buni cad ; în faţa mea se deschide zarea amurgului. Şi n-am făptuit nimic ; toate cîte am lucrat au fost deşertăciune şi vînare de vînt.

Îngăduie-mi, Dumnezeule, să îngenunchez între spinii cîmpiei, de unde se văd, în miazăzi, pojarurile. În acele cetăţi îmi sprijineam puţina putere ce mi-ai hărăzit. Călăuzeşte-mă, Doamne, în calea ta şi întru adevărul tău, ca să le dobîndesc iar.

Cînd năpasta înconjură pe cel drept, au nu se vor scula dreptii ca să-l apere ? Dintre domnii şi craii care stau împrejur şi privesc, nu se găsesc oare unii care să-şi aducă aminte că vine un ceas cînd cei din mor-

minte vor auzi glasul Celui-Veşnic, şi vor trece acei care au lucrat bine întru învierea vieţii iar cei care au lucrat rău întru învierea osîndirii ?

Cel ce domneşte peste viaţă şi peste moarte totuşi va auzi glasul umilitului şi-l va călăuzi spre hotărîrea cea mai bună.

Poate — îşi zicea Ştefan-Vodă — am greşit întorcîndu-mă spre riga ungur. Nu trebuia să părăsesc pe prietinul cel vechi ; cel nou n-a fost mai bun. Va trebui deci să mă întorc îndărăt la leşi ?

Astăzi stau în putere, în cetăţile Moldovei, oştenii necredincioşi. Sprijinul lor e şi-n alte cetăţi pe care le-au bătut împăraţii negri. În tot înconjurul ţărmului pontic fîlfîie flamura lor. Pe Mare au alt sprijin, căci nu plutesc în largul ei decît corăbiile lor. Toate ţările pînă în Asia cuprind oştiri fără de număr. Ca să ne scoatem ce-am pierdut trebuiesc puteri îngemănate. Într-adevăr, Ţara Leşască va avea atîta suferinţă în negoţul ei, prin pierderea Cetăţii Albe, încît nu se poate să nu-i vie Craiului Cazimir o înţelegere. Dacă nu o înţelegere a unei datorii mai mari, macar înţelegere omenească şi datoria faţă de noroadele sale şi faţă de neguţătorii săi.

Pînă la înoirea soliilor şi a legăturilor cu leşii, aici nu poate face altceva decît să împuternicească oştirile din Ţara-de-Jos, ca să fie sprijin pămîntenilor ; cetăţile noastre s-au prefăcut în cuiburi de răutate, de care va avea a suferi întreaga vecinătate. Chiar dacă aceşti păgîni, cunoscîndu-şi interesul, vor cădea la o tocmeală şi vor lăsa slobode căile pentru mărfuri, ce încredere poţi avea într-înşii ? Firesc éste ca ei să rîvnească mîne a cuprinde însăşi aceste căi, pînă la Cameniţa, ca să aibă în stăpînire vămile şi Moldova. Suferinţa Moldovei, din pricina acestor două răni, va

fi nespusă ; dar mai mult decît suferința de acum e, în viitor, primejdia pieirii totale. Iar această poartă a creștinătății căzînd, îndată vor veni și alte căderi ale altora cu mare sunet. După Cetatea Albă, va cădea Cameniţa. După Cameniţa, Lehia. Apoi, bătută în coastă, va cădea Ţara Ungurească.

Mai întăi trebuie apărat acest pămînt. Acesta e sfatul cel dintăi pe care-l înțelege de la Dumnezeu. De aceea întărește rînduielile ostășești în Ţara-de-Jos. După aceea poruncește diecilor de latinește cărți pentru măria sa craiul Cazimir.

De aceste cărți Craiul a luat cunoștință și a rămas să cugete îndelung ce are de făcut. La dieta de la Torn, în martie următor, unii nobili ai Lehiei s-au ridicat și au strigat pentru nevoia lui Ștefan-Vodă și pentru primejdia creștinătății, cerînd să se ia în cercetare cererile palatinului moldovenesc. Unii au îndrăznit a-l lăuda prea mult pentru războaiele lui cu păgînul, pînă ce alții, oameni ai măriei sale regelui, s-au grăbit să dea lămuriri că treburile politicești sînt pe bun drum așezate și ajutorul măriei sale Craiului este asigurat lui Ștefan-Vodă. Prin urmare acest prea mult lăudat palatin va veni, în sfîrșit, după ce a făgăduit într-atîtea rînduri, în tratate anterioare, că se va înfăţișa personal la închinare și totuși nu s-a ținut de cuvînt ; va veni să presteze la Colomeea jurămînt de credință regelui său.

Ștefan-Vodă nu stătuse prea mult în cumpănă. Într-adevăr, în fața nevoii și în nădejdea că a găsit cea mai potrivită ieșire pentru a avea puternic sprijin și ajutor, Domnul dădea în mîna solilor leși, în cetatea Sucevei, iscălitura sa pentru orînduirea închinării la Colomeea.

Pe temeiul acestei alcătuiri s-a ridicat măria sa cu boieri şi curteni şi a trecut în Lehia la începutul lunii septemvrie a anului 84. Domnia sa comisul Şendrea, care deschidea calea măriei sale, cu slujitori domneşti, purta cartea Craiului, în care prea strălucitul Domn al Lehiei Cazimir arăta că a binevoit a da *«presentem salvum conductum servo et amico nostro dilecto Iohanni Stephano palatino et domino terrae Moldaviae et omnibus eius armigeris et omnibus eius servitoribus»*.

Aceşti oşteni şi boieri din trecute războaie alcătuiau palatinului un alai impunător, pe care-l priveau cu plăcere şi mirare domniţele şleahticilor, venite la Colomeea pentru spectacol.

Măria sa Craiul cu toată curtea sa a ieşit întru întîmpinarea prietinului şi a vasalului său, schimbînd amîndoi vorbe potrivite. Oastea a făcut zid. Cortul de matasă unde trebuia să aibă loc ritualul închinării, după norma evului mediu, era înălţat pe un dîmb. Ştefan-Vodă ceruse măriei sale prin solie ca acest act să se desăvîrşească închis, numai între înalţii dregători, după care ar fi urmat iscăliturile, punerea solemnă a peceţilor şi şnuruirea pergamentelor. Cînd trîmbiţaşii dădură semnalul, cortul căzu. Lumea îmbulzită în laturile oştirii putu într-adevăr admira o priveliştе unică. Măria sa Cazimir era un crai ajuns la frumoasă bătrîneţă, purtînd schiptru şi purpură. Se văzu că palatinul moldovenesc, după ce se ridicase din îngenunchiere, e mai mic de statură. Deodată s-a răsucit şi olmazurile săbiei de la Cafa au dat strălucire. Stătea puţin încordat, ca un zimbru care pofteşte să împungă. Doamnele curţii au zîmbit ; Craiul le-a salutat uşor, înclinîndu-şi spre ele fruntea.

Pentru asemenea răni ale mîndriei cel mai bun leac sînt sofismele. Neputinţa clipei, de altminteri, nici nu

poate pune la îndămînă altceva. Treacă şi acest pahar cum au trecut altele, dacă, după asta, potrivit jurămintelor ce se fac, se va ridica din Lehia oaste care să meargă cu Voievodul Moldovei la miazăzi. Bine este a îngenunchia, ca să-ţi aduci aminte de Dumnezeu. Bine este a te umili, ca să nu uiţi că soarta noastră e suferinţa. După ce ai stat cu fruntea ameninţătoare, bine este a te reculege şi a zîmbi prietinului şi stăpînului tău regesc. Chiar dacă în fundul gurii te înăbuşă o zgură amară, bine este a zîmbi, cugetînd că totuşi Dumnezeu va da acum folos şi va îngădui cîndva o răscumpărare.

Pe cînd palatinul se afla a doua zi la masa regească şi i se închinau şleahticii tineri, care cetiseră vorbele înflăcărate ale lui pan Ian Dlugosz, vestitori de la hotar sosiră dînd în mîna Craiului cărţi care arătau că păgînii au ieşit din cetăţile Mării. Unii bat război cu pămîntenii într-o parte, iar alţii se învîrtejesc spre Suceava.

Ca dovadă a înaltei bunăvoinţi şi ocrotiri, Riga îngădui să se deslipească din oştile sale două mii de săbii care să însoţească pe măria sa Ştefan în Moldova. Acesta e ajutorul cel dintăi, de la petrecerea mesei; dar va veni curînd sprijin din toată puterea cea mare a Lehiei, ca să fie alungaţi necredincioşii de la limanul Mării.

Fără nici o întîrziere vodă s-a sculat, s-a închinat spre strălucita adunare şi a poruncit curtenilor şi boierilor săi să încalece. A poftit şi pe husarii crăieşti să-şi puie zalele şi să-şi strîngă în chingi caii. A repezit înainte curieri; a trecut şi măria sa îndată în Moldova; a dat ştire prin crainici că se află la locul său; a călcat fără întîrziere pe urmele lui Ali Hadîmbul

Beglerbegul ; oştile moldoveneşti s-au bulucit în ţiitorile olatului Mării şi Dunării.

Către mijlocul lunii noemvrie, oblicind măria sa, prin iscoade din bălţi, că umblă să se ridice iar în pradă sangiacii dunăreni Skender-Beg Mihaloglu şi Bali-Beg Malcocioglu, cu oşti bune şi multe căruţe pentru dobîndă, a împînzit alergători şi a dat porunci căpitanilor săi. Aşa că, abătîndu-i pe turci cu spatele în bălţile de la Catlabuga, le-a închis toate trecătorile, lăsîndu-i să se frămînte, tăindu-i şi lepădîndu-i în mocirlă. Din această pierie au scăpat puţini, jurînd să vie cu putere şi mai mare în primăvară. Cu adevărat, primăverii care a venit după aceea în Moldova i s-a zis a lui Hromot, căci acest răzbunător şi-a purtat cu grabă oştile în susul Siretului către Suceava. Pe dealurile de la Şcheia, în ţinutul Romanului, au ieşit pîlcurile de călărime moldovenească. Cum s-au bulucit prădalnicii spre ei şi s-a ridicat în scări acel Hromot, încruntîndu-se şi cercînd a vedea de unde vine adevărata primejdie, precum ştia el că este obicei în războaiele cu Ştefan-Vodă, a şi pornit deodată izbitura de către apa Moldovei şi din cîmp, tălăzuind bulucurile lui Hromot spre codru. A fost crîncenă vînătoare. La popas, Hromot a fost adus sub scara calului lui Vodă, şi acolo, pe loc, i-a căzut capul : ziua de 6 martie, anul 86.

Dar unde-s ajutoarele cele grabnice, făgăduite de măria sa Cazimir-Craiul ? Prea frumos a fost pentru strălucirea sa la Colomeea, unde strălucirea sa a zîmbit ; şi prea amar pentru Ştefan-Vodă ; deci s-ar fi cuvenit să se ocrotească interesele şi să se înfăptuiască jurămîntul. Să vie oşti îndestulătoare ; cine să le călăuzească, este. Să apuce cetăţile, învăţînd a birui pe necredincioşi ; ca şi necredincioşii să se deprindă a fi biruiţi.

N-au fost decît aceleaşi înşelări de vorbe.

Zadarnic a înecat măria sa urdia la Catlabuga şi a sfărmat-o la Şcheia. Mîni va ieşi alt puhoi de la Cetatea Albă şi de la Chilia. Îl va zăgăzui şi pe acela ; dar pe urmă va ieşi altul. Acestea sînt răni fără vindecare ale Moldovei, ca şi rana de la piciorul măriei sale. Solom, vraciul de la Crîm, trimes de Mengli-Ghirai, cazar ascuţit la minte şi cu barba roşă, îi spunea măriei sale la Suceava mîngîindu-i piciorul bolnav : Cu această rană ai să mai umbli măria ta prin multe biruinţi şi va da Dumnezeu să adormi de bătrîneţă.

Însă de rănile ei, Ţara Moldovei poate pieri.

— Nu te încrede, măria ta, în vorbele domnilor şi crailor, zîmbea cu ascuţime Solom cazarul.

— Într-adevăr, nu mă încred decît în Dumnezeu, suspină Vodă.

— Eu sînt vraci pentru răni, măria ta, urmă cazarul, şi sînt şi vraci pentru treburile politiceşti. Deci voi mărturisi că nu îngrijesc numai de piciorul măriei tale, ci şi de treburile stăpînului meu Mengli. Îţi trimete şi stăpînul meu Mengli un sfat, măria ta, care sfat e mai întăi şi întăi folositor lui. Să părăseşti pe leah. Iată ai un cuscru la Moscova. Ai un prietin vechi la Crîm. Aceştia sînt mai buni şi te pot sprijini să te întorci la Colomeea pentru altfel de petrecere. Ştiu eu, măria ta, că şi rana aceea te doare ca şi fîntînica de la picior ; pentru aceea este un leac mai bun. Şi acel leac îţi va alina atunci şi piciorul.

Era în iarna anului 88, la Bobotează, şi închinători de pretutindeni veniseră la Suceava, la marea sfinţire a apelor. După trudele sfatului şi a prînzului cu boierii săi, Domnul se retrăsese cu Solom vraciul la chiliile Doamnei Voichiţa. Acea strălucită copilă a lui Basarab-Vodă era de cîţiva ani Doamnă în Suceava şi dăduse

Domnului său un prunc, pe care-l chema Bogdan-Vlad. Pruncul dormea cu dădacele lui în iatacul din fund. Între acel iatac şi camera Doamnei era un iconostas. Îndată ce auzi paşii cunoscuţi, măria sa Voichiţa porunci fetelor şi fecioarelor sale să se retragă. Îşi întîmpină soţul cu zîmbet plin de dulceaţă şi cu desmierdări copilăreşti, căci ea nu era decît un prunc sub cărunteţa lui sumbră.

Cazarul îi privea cu luare-aminte, fără să pară, pe cînd cerceta la oglinda de Veneţia irurile şi pomezile Doamnei.

«Acestea sînt nimicuri, cugeta el, şi cu toate acestea măria sa Doamna e încredinţată că ele îi dau frumuseţa.»

Voichiţa-Doamna cuprinse pe soţul său cu amîndouă mînuţele de după grumaz. Vraciul trecu pe subt iconostas, ca să vadă somnul pruncului.

— O, Domnul meu, zise Voichiţa, de ce te văd iarăşi întristat? Nu eşti tot acelaşi Domn tare şi acelaşi bărbat iubit?

Vodă clătină fruntea în tăcere.

Nu mai era nici mare nici tare; căci nu mai era tînăr, şi visul cel de demult nu şi-l izbîndise.

— Stăpîne, urmă Doamna, eu am ascultat odată vorbe potrivite de la un om înţelept, care socotea că a venit, în sfîrşit, vremea să cugeţi şi la măria ta şi să te odihneşti. Căci de atîţia ani stai în zdrunchi şi războaie. Măriei tale ai folosit prea puţin; iar craii şi domnii creştini te-au părăsit în nevoie.

— Cine e acel înţelept, Doamnă? zîmbi vodă. Mi se pare că e un oarecare vraci de la Crîm.

— Nu e Solom, măria ta, se grăbi să mărturisească Doamna, fără a roşi, căci avea fard. Bune par a fi jertfele, măria ta, mai ales cînd le fac alţii.

— Aşa este, urmă a zîmbi Vodă. Cumplit e cînd rodul străduinţii e amar. Ştiu, întru toate răbdător şi pînă la sfîrşit jertfă nu a putut fi decît Împăratul vieţii şi al morţii Hristos ; nu trebuie să păcătuim prin semeţia de a-ne asemui sfinţiei sale.

Doamna suspină.

— Într-adevăr, măria ta, la asta m-am gîndit eu demult, pe cînd nu eram decît o copilă. În acel an cînd ai sfărîmat oştile lui Soliman-Hadîmbul, te aştepta lumea la Suceava, cu prea sfinţitul Teoctist, ca să-ţi dea slavă ca unui biruitor de limbi păgîne. Te aşteptam şi eu, sărmana, care nu te văzusem de mult ; şi mă bucuram că vei sosi. Dar abia ai numărat steagurile şi dobînzile de la Podul-Înalt şi te-ai suit iar în şa, ca să te pogori în Ţara-de-Jos, la Dunărea ; şi cum ai ajuns în Ţara-de-Jos ţi-au sosit călăreţi de la Orhei vestind că au dat năvală din pustie acei cazaci de pradă cu Nalivaico, Lobodă şi Jura. Te-ai întors asupra lor şi i-ai prăpăstuit în Nistru. I-ai prins pe unii şi i-ai judecat cu sabia. Ai chemat norodul şi la alte rînduieli, întîrziind, încît nu te-am putut vedea decît spre primăvară. De atuncea am dorit eu linişte şi ocrotire măriei tale ; însă măria ta nu te uitai la mine. Dacă n-aş fi cutezat încă de atunci, poate ai fi trecut măria ta prin viaţă fără dragostea mea. S-ar cuveni deci popas şi tihnă celui care niciodată nu le-a avut. Precît înţeleg, împărăţia de la Ţarigrad ar fi prea mulţămită să aşeze pace la Moldova.

Astfel, pe lîngă îndoieli şi mîhniri, a lucrat şi Doamna Voichiţa, cu vicleană dragoste, să-l dea pe Ştefan-Vodă în mîna filistenilor. Într-adevăr soliile au fost fericite şi tocmeala bună ; Ţara s-a bucurat şi i-a adus laudă lui Vodă pentru linişte ; dar coconul Săndrel, care cîrmuia de la Bacău spre secui şi munteni,

a fost sortit să fie zălogul păcii şi a şi pornit la Ţarigrad, despărţindu-se cu jale de părintele său, însă nu cu prea multă de Tîrgul Bacăului, deoarece trecea spre desmierdările scaunului lumii.

Vîrsta şi dezamăgirile păreau în sfîrşit a aduce o cumpănă zbuciumelor lui Ştefan-Vodă; însă pentru omul din taina lăuntrului său aceasta era durerea cea mai ascuţită.

Capitolul IX

DESPRE FÎNTÎNA RĂSCUMPĂRĂRII ŞI ÎNCEPUTUL RĂZBOIULUI CU OLBRIHT-CRAI ; DESPRE BĂTĂLIA DE LA COZMIN ŞI PRAZNICUL OŞTILOR LA HÎRLĂU

1

Era un popas la marginea pustiei, într-un loc unde stătuse cîndva un schit de ceamur. Acel popas cuprinde cămări pentru călători străini, precum şi odaie pentru dobitoace şi slujitori, şi mai ales o fîntînă vestită cu apă adusă de la un deal, cu meşteşug de oale. Turcii din cetăţi ziceau locului aceluia Bogdan-Punar, iar moldovenii Fîntîna lui Vodă. Toate se ţineau aici cu cheltuiala măriei sale Ştefan. Se aflau şi cai de schimb; şi răzăşii din ţinuturile de margine veneau să facă strijă cu rîndul. Erau cîte opt şi, cu un hotnog al lor, nouă. După cîte spuneau unii din aceşti străjeri, care n-aveau altă treabă decît să privegheze şi să povestească, măria sa ar fi dorit să zidească acolo o sfîntă chinovie, mitoc al Putnei şi al Zografului de la Aton; însă, după ce au intrat cîrmuitori negri în Cetatea Albă şi s-a alcătuit o pace între Baiazid-Sultan şi măria sa Ştefan-Vodă, nu s-a mai urmat lucrarea după gîndul cel dintăi. Zice că să fi avut măria sa un vis, în care i s-ar fi arătat acel izvor al răscumpărării.

În iarna anului 93, înspre sfintele sărbători, erau acolo, la o hodină de sară, soli de la Crîm şi neguţători

de la Liov. Stăteau în sfat cu neguțătorii armeni de la Suceava, care știau pe degete toate ale Domniei. Hotnogul străjerilor era și el de față, cerînd de la suceveni tălmăcirile vorbelor.

— Acești crîmleni, dădeau lămurire armenii, se duc la măria sa cu cărți și cu daruri. Au cu ei postavuri de cel puțin șaizeci de galbini. Trebuie numaidecît să ajungă în ziua de 26 dechemvrie la Suceava, ca să poată intra de Sfîntul Ștefan, a doua zi, la măria sa. Vor să-l firitisească și să-i închine postavul. Iar de cărți nu spun nimic ; dar noi știm ce este. Fiind acum o liniște în lume și pace între Crai și Turc, Ghirai vrea să mai scornească ceva dobîndă pentru tatarii lui. Și-l întreabă pe măria sa cînd poftește să intre în Lehia, ca să-l sprijine și el cu ciambulurile sale.

Dumnealui răzășului Toader Bora de la ținutul Bîrladului nu-i era neplăcută treaba asta. Fusese cu vodă în Pocuția cu trei ani în urmă și găsise acolo bun folos. Nu se știe de ce și cum, după bună prietinie, atîta vreme, cu Țara Leșască, dintr-o dată a început să se zbîrlească asupra Crăiei măria sa Ștefan-Vodă.

— Prea cinstite boierule, i-a răspuns starostele sucevenilor, domnia ta știi, însă vrei să ne ispitești, ca să vezi dacă știm și noi.

— Poate știu, s-a semețit răzășul, strîmbînd dintr-o mustață. Dar domniile voastre ce spuneți ?

— Noi ce putem spune ? Noi nu putem spune decît că măria sa are dreptate. Căci măria sa are sinet vechi de la Alexandru-Vodă Bătrînul. Acel sinet de trei mii de galbini stă în vistieria Țării și nu l-a mai plătit Crăia nici în ziua de azi. Apoi noi am socotit, zice măria sa, că vom sta cu toți într-o unire pentru folosul țărilor noastre ; am socotit că vom avea sprijin de oaste cînd am fost în crîșcarea durerii ; dar dacă

fiecare nu-şi vede decît ale sale, atunci să-mi văd şi eu de ale mele. Deci a păşit în Pocuţia, a însemnat hotar nou şi a pus pîrcălabi.

— Iar noi am luat bună dobîndă, observă răzăşul, strîmbîndu-şi mustaţa. Domniile voastre, cinstiţi neguţători, credeţi ca acel sinet vechi, de la Alexandru-Vodă, mai este ?

— Noi credem că mai este.

— Se poate ; însă eu am să vă spun domniilor voastre că nu este sinet mai bun decît sabia măriei sale.

— Asta numaidecît, se grăbiră neguţătorii a încuviinţa.

Solii tatari îşi isprăviseră cina şi ascultau fără să înţeleagă. Erau doi : unul bătrîn, cu un fuior cărunt de barbă, în care se vedeau buze groase, negre, crăpate de vîntul lui dechemvrie ; altul tînăr şi sprinten, cu obrazul aproape balan, lucru prea rar la seminţia lui. Acesta era Ahmet-Mîrza, care, în trei ani, fusese de şase ori cu ceambulul la Lehia. Bătrînul era Livan Cadîr, omul tainei celei mai dinlăuntru a lui Chirai.

— Ce spune căpitanul de străji ? întrebă Ahmed pe neguţători.

Starostele le lămuri, închinîndu-se cuviincios, afacerea cu sinetul.

Bătrînul Cadîr găsi de cuviinţă să rîdă. Între buzele lui răsfrînte i se văzură numai trei dinţi lungi, doi jos şi unul sus.

— Este o altă datorie, zise el. Aceea n-o pot plăti leşii nici cu Pocuţia. Întreabă-l pe căpitanul de străji dacă a fost cu măria sa Ştefan la Colomeea. A fost ?

— El răspunde că n-a fost.

— Dacă n-a fost, ştie cel puţin ce s-a întîmplat acolo ?

— Zice că boierii moldoveni şi leşi ar fi mîncat şi ar fi băut bine.

— Va fi fost şi asta, dar a mai fost un lucru pe care nici măria sa Vodă-Ştefan nu-l spune nimănui ; însă îl scrie cu fier. Aşa că nu s-a isprăvit ; şi căpitanul acesta de străji, dacă are plăcere, are să se mai ducă în Ţara Leşească.

Tălmăcindu-i-se vorbele, dumnealui Toader Bora căzu pe gînduri. Ce putea să fie ? Numai Dumnezeu ştie ce este ; noi răzăşii n-avem a ne bate capul cu treburile Domniei. De ştiut trebuie să arătăm că ştim toate cîte se întîmplă pe lume, dar, dacă este o gîcitoare tainică precum e asta, mai bine tăcem şi zîmbim ca şi cum am cunoaşte-o. Poate măria sa Craiul să-l fi suduit pe Ştefan-Vodă ? Poate fi şi asta ; c-apoi, după aceea n-a trecut multă vreme şi Vodă a şi întocmit pace cu Baiazid-Sultan. Dar tot nu-mi vine a crede să fi fost una ca asta ; pentru că împăraţii şi craii sînt altfel de oameni decît noi, şi nu-şi îmbălorează gura cu spurcăciuni de cuvinte.

— Cum a fost, bine a fost, se întoarse el înspre neguţători. Dintr-acea supărare, a ieşit pacea Ţării Moldovei din partea de unde veneau lupii. Iată, acuma stînile noastre sălăşluiesc fără grijă pînă în bălţi ; şi nu îndrăzneşte un turc să răpească o oaie, căci numaidecît îi cade capul. S-a alcătuit asemenea pace şi tihnă, încît dăm laudă lui Dumnezeu în fiecare zi pentru gîndul cel bun al măriei sale. Pînile noastre nu mai sînt primejduite în gropile unde le aşezăm ; vitele buicesc în poieni şi imaşuri. Avem cei şapte ani graşi, despre care scrie la carte. Vodă umblă în toate părţile, împărţind dreptăţile şi uricele. Se văd şi oameni de rînd intrînd în boierii pentru fapte de vrednicie. Meşteri iscusiţi au clădit curţi nouă la Vaslui, Iaşi şi Hîrlău ; alţii isprăvesc

în toate părţile bisericile măriei sale ; şi călugării şi preoţii au de la măria sa multă milă. Deci toate fiind bune la noi, se cuvine să fim şi noi lupi la alţii. Zice tatarul cel bătrîn că hanul ar fi făcînd iarăşi gătire de oaste ?

— Asta nu poate mărturisi, zîmbi negustătorul sucevean ; dar soliile domnilor şi crailor, în vreme de pace, au anumit înţeles ; căci slujba domnilor şi crailor pe lumea asta nu poate fi alta decît războiul. Ce pofteşti domnia ta să-i mai întreb ?

— Întreabă-l pe mîrzacul cel tînăr, dacă au hălăduit bine la Lehia în vremea îngropăciunii lui Cazimir-Crai. S-au dus în acea vreme ceambulurile de la Crîm să prade, pe cînd toate oştile Crăiei şi toţi boierii leşi erau la Cracău.

— Nu putem întreba asta ; dar se vede că le-a mers bine.

— Dar după îngropăciune, cînd a strigat Olbriht-Crai armiile, cum le-a mers ?

Negustătorii începură a rîde. Într-adevăr, vîteaz şi semeţ cari ca Olbriht n-a avut de mult Lehia. Ce dezbin a dat măria sa Olbriht-Crai tatarilor, se ştie. Cu toate acestea tatarii şi-au încărcat căruţele şi s-au dus. Tatarii nu bat război ; tatarii se duc în pradă : asta e legea lor.

— Au dreptate ; unealta lor e sabia. Şi spuneţi domniile voastre că la primăvară avem să ieşim la Lehia, noi dintr-o parte şi ei din alta ?

— De asemenea război, cinstite boierule, nu ştim. Mai bine Dumnezeu să ne ferească.

— Atuncea de ce se duc solii la Suceava ?

Negustătorii armeni suspinară cu amărăciune. Se temeau, într-adevăr, şi ei, de război. Ei, care aflau şi cumpăneau toate, cunoşteau că Ştefan-Vodă îşi în-

temeiase stăpînirea Pocuţiei nu numai pe pacea cu Sultanul, ci şi pe un legămînt cu Ghirai-Han şi cu cnejii ruşi din miazănoapte, care stăteau în coasta cealaltă a crăiei. Dar mai cunoşteau şi altele : că Olbriht-Crai cel tînăr a strigat în seim pieirea tuturor duşmanilor Lehiei ; deci, a zis măria sa, cine a îndrăznit a lua o Pocuţie, va da două îndărăt. Iar tatarii, care au deprins calea Lehiei, au să cunoască drum fără întoarcere. În ce priveşte Pocuţia şi Moldova, măria sa Olbriht s-a adunat în sfat cu fratele măriei sale, Vladislav-Crai de la Ţara Ungurească, şi ce s-a spus în acel prea tainic sfat, nimeni nu arată, însă oarecare lume ştie. Ah ! ah ! cu greu îşi cîştigă neguţătorul banul său de aur, între atîtea războaie pe care le pregătesc şi le bat domnii lumii !

A doua zi, solii şi neguţătorii au purces pe cale, cu dumnealui răzăşul Bora, care-şi isprăvise sorocul. Era o iarnă îmbielşugată şi tare. Podurile de ghiaţă peste rîpi erau ca de cremene albă. Pretutindeni erau valuri şi troiene, sub soarele palid. Satele fumegau pe costişe. Săniile cu călătorii fugeau pe zarea dealurilor, sunînd din clopote. La Bîrlad găsiră un agă de la sangiacul Silistrei, Malcoci, care se ducea şi el cu plocoane la Suceava. de Sfîntul-Ştefan ; aşa că săniile de la Liman se împreunară cu cele ale lui Mahmud-Aga şi ale slujitorilor lui şi grăbiră spre şleahul cel mare al Domniei.

II

Atît în iarna aceea cît şi în vara următoare, soli şi neguţători au trecut pe la scaunul Sucevei. Au sosit şi cărţi tainice fie de la turci şi tatari, fie de la braşoveni, fie de la oameni năimiţi din Lehia. Şi oameni şi scrisori îndreptăţeau pe Ştefan-Vodă să cugete cu o nouă mîhnire la treburile domnilor şi crailor. Măria sa îşi căuta acuma în linişte de gospodăria ţării, priveghind pretutindeni cu mare hărnicie. Nu uita nici de sufletul său : din înfrîngere şi umilinţă înălţa aceeaşi slavă lui Hristos Dumnezeu, închinîndu-i în toate unghiurile Moldovei lăcaşuri de piatră. La sărbătoarea de la 24 iunie, au năvălit la moaştele sfîntului Ion-cel-Nou atîtea noroade, unele în căruţe cu coviltire, altele călări, altele pe jos, cu atîtea daruri, încît inima măriei sale creştea ca o pîne de mulţămire pentru clericii săi şi pentru ctitoria domnească din Suceava. Dar veştile îi arătau de la vecini gînd rău şi pizmă. Vreme de treizeci şi mai bine de ani măria sa se străduise să îngemăneze puterile crailor şi domnilor pentru sfînta cruce, iar craii şi domnii se dovediseră leneşi şi-l lăsaseră singur în nevoie şi zdrobire. Iar acum, deodată,

acei crai şi domni se deşteptau nu împotriva Păgînului, ci împotriva măriei sale, frate creştin. Deci pentru faptele şi mucenicia sa, aceasta îi era plata ! Solii biruiţilor de la Podul Înalt veneau la curtea sa cu daruri, de ziua sfîntului Ştefan, spunîndu-i vorbe bune şi cunoscînd în măria sa o putere ; iar craii megieşi alcătuiesc sfaturi ascunse, ca să-l stingă de pe faţa pămîntului.

Drept este, cugeta măria sa Ştefan, că niciodată nu s-a văzut trăsnet căzînd din senin. Durerea anilor care nu de mult au trecut şi umilinţa de la Colomeea păreau a-i da măriei sale un drept să-şi alcătuiască prietinii în altă parte şi să deştepte duşmănii împotriva leşilor. Asemenea politiceşti treburi sînt îndeletnicirea de frunte a stăpînitorilor de noroade ; prin urmare şi măria sa Ştefan îşi îngăduia să facă pentru Ţara Moldovei ceea ce îşi îngăduiau alţi domni pentru ţările lor. Ridicînd pe Ivan Vasilievici mare cneaz şi pe Ghirai de la Crîm în hotarul leşilor, Ştefan-Vodă socotea să-şi întărească liniştea şi dinspre Lehia, după ce se hotărîse în sfîrşit să aşeze pace la Dunăre. Cu Crăia ungurească deasemeni îşi alcătuise pace, şi cu voievozii de la Ardeal avea prietinie. Prin urmare nu-i mai rămînea decît să-şi plătească, cu oarecare puţintică dobîndă, o rană a semeţiei sale. Ca ucenic al Domnului Hristos, ar fi putut trece peste asta ; însă, la banchetul cel mare al Sfîntului-Ştefan, măria sa dăduse sfetnicilor săi încredinţare, zîmbind subţire, cum îi era obiceiul, că nu pofteşte să uite petrecerea de la Colomeea. Dacă ar fi un monah, ar întoarce şi celălalt obraz ; însă măria sa, din mila lui Dumnezeu, e Domn şi stăpîn ; aşa încît nu binevoieşte să uite ; iar pentru păcatul ce săvîrşeşte, se vor ruga călugării în mănăstiri

şi preoţii în biserici. Deci de aceea, după ce a alcătuit craiului leah duşmănii, a căutat vreme prielnică şi pricină şi a trecut cu oştile în Pocuţia, mutînd în spre miază-noapte bourii hotarului. Aceasta va fi fiind pricina zavistiei lui Olbriht-Crai ; totuşi nu este numai asta. Oricît de vinovat ar fi măria sa Ştefan-Vodă faţă de craiul leşesc, nu se cuvine a trece cu vederea atîtea foloase din trecut, atîta zdrùncin şi jertfă de război, ca să petreacă odinioară în tihnă Lehia. Cînd uită împărăţia turcilor atîtea înfrîngeri de la cel mai aprig duşman, oare nu poate ierta Olbriht-Crai unui bătrîn prietin al părintelui său ? Chiar dacă a mers prea departe, rupînd pămînt din Pocuţia în folosul domniei Moldovei — pot sta la tocmeală judecători frăţeşti, cumpănind îndreptăţirile şi sineturile despre care-i vorba.

Nu este numai asta. Olbriht pare un crai neliniştit şi măreţ. Încă de pe cînd era sub mîna părintelui său a ieşit la război împotriva nohailor, urmărindu-i în pustie cu sabia. La moartea lui Cazimir bătrînul, s-a ridicat chiar asupra voinţii părinteşti, cerînd el tronul împotriva fratelui său. Aşa că fratele său Vladislav a rămas la Ţara Ungurească, iar măria sa Olbriht s-a aşezat cu putere şi cu semeţie în locul bătrînului. Acuma gîndul lui mergea mai departe. Mai erau doi fraţi : unul stăpînea la Litvania : Alexandru. Al patrulea, Sigismund, avea şi el nevoie de moşie. I se va da Ţara Moldovei. Şi peste toţi mai mare şi mai tare va şedea Olbriht.

Toate le înţelesese Ştefan-Vodă. Deci nedreptatea nouă îi sporea un drept mai vechi. C-o mînie rece şi cumpănită îşi mai socotea o dobîndă, pentru viitorime. În socoteala acestei dobînzi, aştepta căderea

frunzelor, ca să-şi desfăşure iar călărimea în Pocuţia şi-n hotarul Craiului. În vremea asta avea grijă să trimeată solii ascuţite la boierii unguri, ca să le aducă la ştiinţă pofta lui Olbriht-Crai de a supune la coroana Lehiei, Ţara Moldovei. Însă boierii cei vechi unguri ştiau că voievozii Moldovei se trag de sub coroana Ungariei. Deci bănuiau pe craiul lor Vladislav că umblă mai mult în interesele leşeşti şi ale familiei lui decît în interesele Ţării Ungureşti. Deasemenea se mişcau şi prietenii lui Ştefan-Vodă din Lehia. Căci erau în această ţară destui domni mari şi castelani viteji care-şi aduceau aminte de faptele Voievodului din Moldova pentru legea creştinească.

— Chiar dacă a greşit acum, strigau unii, să-l chemăm la o împăcare în numele lui Christ; şi noi sîntem încredinţaţi că va veni. Căci sub Craiul cel bătrîn, palatinul Moldovei a fost cel mai bun prietin al nostru.

— Nu se cuvine să săvîrşim asemenea faptă! a cuvîntat în seim domnia sa Miecislav Dombrovschi, prietin al Voievodului. Cum putem noi, fără ruşine, lovi într-un luptător al credinţei? Vă fac băgători de samă, o prea iluştri nobili ai Lehiei, că tînărul nostru Crai pofteşte să iasă de sub rînduiala cea veche şi bună. După rînduiala cea bună, noi nobilii sîntem stăpîni în această republică a părinţilor noştri. Măria sa Craiul pofteşte să ne înlăture şi să puie în loc voia sa. Acum abia văd greşala ce am săvîrşit, lăsînd prinţului Olbriht dascăl pe un venetic de la Italia. Acest Philippo Buonacorsi, care-şi zice Calimah, a învăţat bune lucruri pe stăpînul său, cum se vede. Acest aşa-zis Calimah este sfetnicul cel mai de taină al măriei sale Craiului. Acest Calimah îl învaţă să ne stîngă pe noi

nobilii. Tot el i-a vîrît în cap măriei sale planul să stîrpească Domnia Moldovei.

S-a înfăţişat la Olbriht-Crai din partea boierilor Lehiei însuşi prea sfinţitul episcop Creslav al Vladislaviei şi i-a dat sfat cu priinţă, să lase războaiele care nu pot fi folositoare Republicii ; iar mai ales să părăsească un anumit gînd, care-i poate aduce primejdie. Toţi bătrînii nobili din Lehia îşi aduc aminte de oştile cele mari ale lui Mahomet-Sultan, care au intrat în Moldova ; şi ştim cum au ieşit.

Craiul s-a înălţat dîrz, întru toată măreţia lui.

— Sfinţite părinte, a vorbit măria sa cu stăpînire ; nu doresc să dau nici o socoteală nimănui pentru faptele mele. Dumnezeu mă va călăuzi ; vitejia braţului meu va săvîrşi. Sfinţia ta întoarce-te la preoţii sfinţiei tale ; lasă Craiului grija războaielor. Dacă aş bănui că haina îmi cunoaşte gîndul cel tainic aş arunca-o pe foc. Cei care aud, să înţeleagă, cît timp nu s-a deslănţuit încă mînia regească.

Sfatul ascuns de la Leutschau între cei doi fraţi regi nu mai era o taină nici pentru dregătorii Lehiei, nici pentru Ştefan-Vodă. De aceea Voievodul îşi alcătuia cu cea mai mare luare-aminte pregătirile. Olbriht-Crai ţinea însă să încredinţeze diplomaţiile că fineţa lor cuprinde în ea însăşi slăbiciunea înţelegerii. Cum pot fi turcii înşelaţi şi făcuţi să creadă că oştile polone, care se ţes şi se adună, nu vor coborî la cetăţile de la Marea Neagră ? Palatinul Ştefan, care a fost un atlet al lui Hristos, cum s-a exprimat arhipăstorul Romei, cum îşi poate închipui că un crai creştin ar putea porni un război împotriva unui prinţ creştin şi vechi prietin ? De fapt, războiul se ridică împotriva osmanlîilor, pe cînd ei nu ştiu nimica şi dormitează la Stambul pe tratatele de pace.

— Era o dată o vulpe, zîmbea Craiul către sfetnicul şi dascălul său Philippo Buonacorsi, pe cînd erau singuri şi alcătuiau planul campaniei la Moldova ; era odată o vulpe bătrînă, care se ferea cu dibăcie de căpcănile vînătorilor yechi. Căci ştia unde sînt puse aceste căpcăni şi cine le pune. Pe cînd ea pîndeşte şi cercetează după obicei, vînătorul cel nou îi iese în preajmă şi o străpunge dintr-o singură lovitură de suliţă.

III

Vînătorul deci şi-a desăvîrşit pregătirile în vara acelui an 96. Trimeşii tainici ai lui Olbriht-Crai se ţeseau spre Buda. În acest timp, în luna lui iulie, de la Bogdan-Serai din Ţarigrad pornea o solie de jale, alcătuită din slujitori bătrîni ai lui Alexăndrel-Voievod. Măria sa Alexăndrel-Voievod răposase, între puţinii săi credincioşi, pe acel ţărm străin, sfîrşit de o suferinţă care-l rodea de cîtva timp şi căreia nici un vraci grec ori italian nu-i găsise pricina. Slujitori împărăteşti însoţeau pe moldoveni aducînd carte de la Poarta marelui vizir, în care se cuprindeau şi cuvinte de mîngîiere ale măritului sultan. Veneau tovărăşie şi cuvioşi monahi de la prea sfînta patriarhie, cu binecuvîntare de la slăvitul stăpîn al ortodoxiei. Toţi au ajuns cu această veste de mîhnire la Suceava, iar dregătorul marelui vizir a adaos ştiinţă că văduva măriei sale Alexăndrel-Vodă rămîne cu coconul domnesc al răposatului la Bogdan-Serai. Iar măria sa Ştefan-Vodă să se mîngîie, căci aşa a fost voinţa lui Dumnezeu ; şi măria sa să binevoiască a primi să rămîie la Ţarigrad, subt ocrotirea Porţii, în locul prinţului răposat, prinţişorul său, coconul Ştefan.

Vodă s-a dus la Putna, să petreacă singur trei zile de umilinţă, avînd cu sine puţini curteni. A stat într-o chilie săracă postind şi a ascultat toate slujbele de zi şi de noapte ale cuvioşilor monahi şi pomenirile morţilor săi, între care se adăogea şi fiul său prea iubit. De la acea întristare, măria sa Ştefan s-a întors la Suceava şi a aşteptat să-i vie solii vestiţi de la Crai-Olbriht. Solii se închinau şi arătau cîtă părere de rău simte în inima sa craiul lor. Atunci unii sfetnici bătrîni au băgat de samă un zîmbet uşor pe obrazul Domnului. Şi ei cunoşteau, ca şi Vodă, că mişcarea de oşti a leşilor nu poate să mai întîrzie. Acum cînd Vodă e lovit în suflet, se cuvine să fie copleşit de război. Slăbit fiind, va fi zdrobit mai uşor.

La începutul lunii septemvrie a anului nou 97, oştile Craiului începură a se urni din taberele lor. Se aşteptă cu mare pohfală şi ospeţe sosirea strălucirii sale Olbriht. La şleahurile crăieşti din Galiţia şi la drumurile moldoveneşti din Ţara-de-Sus, la hanuri, neguţătorii şi gospodarii vorbeau slobod despre războiul de la Moldova. Însă dregătorii regeşti urmau a striga norod în leafă pentru război împotriva păgînilor.

La Colomeea, unde se statornici în popasul cel dintăi curtea Craiului se înfăţişară, cu stemele Moldovei şi călăreţi, doi boieri mari ai lui Ştefan-Vodă, dumnealui logofătul Tăutu şi vistiernicul Isac. Cerură intrare la strălucirea sa Olbriht şi păşiră înaintea jîlţului regesc, între curtenii, sfetnicii şi căpitanii Lehiei.

— Prea luminate şi prea puternice Crai, s-a închinat dumnealui logofătul Tăutu, îngăduie supuşilor măriei tale să aducă plecată salutare de la domnul lor Ştefan-Voievod. Măria sa Ştefan-Vodă a înţeles din soliile strălucirii tale că, în sfîrşit, Domnul Dumnezeu s-a milostivit pentru binele creştinilor, sporind înţe-

lepciunea mai marilor lumii. Domnul nostru Ştefan-Vodă a înţeles de la aceste solii că luminarea ta vrei să baţi război la cetăţile Mării, ca să le cîştigi iarăşi pentru drept credincioşi. Foarte mulţămeşte domnul nostru strălucirii tale şi trimete prin noi cuvenite daruri: treizeci şi trei de jderi şi şapte lupi. Şi roagă Domnul nostru pe strălucirea ta să binevoiască a nu trece hotarul la Moldova, ca să nu strice oştile strălucirii tale ţara. Ci să poruncească luminarea ta oştilor să coboare cătră Liman prin stînga Nistrului, prin Podolia şi Rusia-Roşă.

— Foarte mulţămesc palatinului Moldovei, prietinului nostru, pentru daruri şi pentru sfat, s-a ridicat Olbriht-Crai cu măreţie, şi vă rog să-i răspundeţi prietinului şi supusului nostru Domnul Ştefan că vom face aşa cum ne va călăuzi Dumnezeu şi buna noastră voinţă.

Boierii au stat faţă la banchetul crăiesc, apoi s-au retras. Au adus la Suceava vorbele şi mai cu samă au arătat domnului lor ce-au înţeles şi ce-au văzut. Vodă le-a mulţămit şi a urmat a sta în gîndurile şi hotărîrile lui. Sfetnicii de oşti aveau poruncă să adune scutelnicii şi răzăşimea în preajma Cetăţii Nouă, la Roman. Oştile în leafă de asemeni aveau orînduieli poruncite, pe care le cunoşteau căpitanii de taină ai măriei sale.

Oştile leşeşti s-au mişcat de-a dreptul asupra hotarului Moldovei şi meşterii crăieşti au prins a lucra la alcătuirea podurilor umblătoare peste Nistru. În aceeaşi zi au trecut apa, cu aceleaşi steme domneşti, aceiaşi boieri, dumnealor Tăutu şi Isac. S-au rugat să binevoiască strălucirea sa Craiul a-i primi.

Au fost primiţi.

— Cînd aţi sosit aici? s-a ridicat asupra lor, măreţ, Riga.

— Aşteptam pe luminarea ta să vii, a răspuns cu viclenie logofătul.

Amîndoi boierii îşi mîngîiau cu linişte bărbile. Ţinînd cu stînga toiegele şi avînd mîna dreaptă pe piept, se închinau smeriţi.

— Am venit, răspunse Craiul. Trebuie să trec la datoria mea.

— Îndrăznim a aminti strălucirii tale, a grăit cu blîndeţă Tăutu, că domnul nostru Ştefan-Vodă a rugat prea mult pe strălucirea ta să rînduieşti armiilor altă cale, ca să nu strice Ţara Moldovei.

— Cum ? tresări Craiul ; cutează cineva să poruncească drum oştilor mele ?

— Prea slăvite Crai, nu-i poruncă ; e rugăminte.

— Se poate ; însă nouă ne place să trecem pe aici.

— Îndrăznim a întoarce cuvînt strălucirii tale, că ţara noastră are stăpînul ei. Domnul nostru e gata să stea în război alături cu luminarea ta împotriva duşmanilor creştinătăţii şi mulţămeşte luminăţiei tale pentru ajutorul pe care binevoieşte luminăţia ta să-l dea pentru dobîndirea cetăţilor pierdute, însă nu îngăduie să se facă altfel decît a arătat prin rugămintea sa.

— Aha ! S-a încreţit la obraz Crai Olbriht ; vulpea socoate că poate trimete lătrături de ameninţare ! Ce spui, stimate prietine şi bun sfetnic al nostru, domnule Philippo ? Ce spuneţi voi, nobili dregători ai coroanei Lehiei ? Socot că n-aveţi a spune altceva decît voi spune eu. Iar eu voi porunci ca aceşti mişei, cari aduc cu ei asemenea cuvinte îndrăzneţe, să fie puşi în lanţuri şi să fie călăuziţi la Liov, în anumite chilii de sub turnul cel mai adînc al castelului nostru. Stemele vulpei să fie sfărîmate ; călăreţii care au venit cu aceşti sclavi să fie dezarmaţi şi trimeşi să lucreze cu salahorii.

Mînia Regelui nu s-a potolit ziua aceea întreagă. A zîmbit abia a doua zi, cînd a ieşit să privească trecerea oştilor.

— Sire, a îndrăznit domnul Bohumil Rojanschi, mareşal vechi din războaiele cu cavalerii cruciaţi ; porunca se îndeplineşte, însă îndrăznesc a atrage luarea-aminte a măriei tale că mai este timp să facem altfel.

— Se va face cum poruncesc, răspunse cu privirea încruntată Regele. Aş dori să ştiu pentru care pricini se alcătuiesc în jurul meu atîtea împotriviri ? Îndrăznesc nobilii să ocrotească pe un duşman al Republicii ?

— E un vechi prietin, maiestate.

— E un duşman viclean, domnule mareşal.

— Dacă devine duşman, sire, atunci nu e numai viclean, ci şi foarte primejdios.

— Ştiu, ştiu ; mi s-a mai spus ; se pare că această acţiune nu e tocmai populară. Clericii găsesc motive în cărţi, domnii nobili în generozitatea şi sentimentalismul domniilor lor. Ei bine, aflaţi că regele ştie mai bine decît oricine ce are de făcut pentru interesul coroanei.

Astfel toată sila lui Olbriht-Crai a trecut Nistrul pe la Mihălceni.

Era un moment foarte potrivit. Voievodul se afla la mănăstirea Putnei, la slujba parastasului de patruzeci de zile a răposatului Alexăndrel-Vodă. Pe cînd slujitorii crăieşti puneau pe solii moldoveni în obezi, călăreţii de legătură de pe malul de dincoace nu întîrziară să repeadă vestea ; aşa încît poruncile au şi fulgerat de la Putna la căpitani şi dregători pe unde se aflau, rînduind desăvîrşit înţelegerea de mai înainte pusă la cale.

Coloanele de călărime uşoară ale lui Olbriht-Crai au împins înăuntru străjile domneşti de la margine ; altele

au încercat a pipăi pentru pradă satele mai depărtate, însă au intrat în săgeți și suliți și s-au grăbit a se alătura la grosul oștii. Totuși căile spre Suceava au fost străbătute nu cu prea mare greutate, ceea ce i s-a părut de bun augur maiestății sale. Mai mult decît atît: palatinul Moldovei, după cît se aflase din limbile prinse, ieșise din cetate, retrăgîndu-se în valea Siretului. Fără întîrziere, Craiul a lepădat poruncă să se înșire tunurile în preajma scaunului Țării și să se alcătuiască taberele de asediu, ca să se bată cu strășnicie și să se cuprindă cu repeziciune cetatea.

După puține zile s-a băgat de samă că nu e lucru tocmai ușor.

Craiul făcuse un salt în gol pînă la Suceava. Cum se opri, călărimile sale de recunoaștere îi aduseră veste că sînt împresurați — o, nu de oști! oștile moldovenești nu cutează să atace — sînt împresurați de o zonă pustie, în care orice aprovizionare e cu neputință de făcut. Satele s-au ridicat în bejenie cu toate ale lor — vite și merinde. Era un lucru ciudat: Olbriht-Crai socotea că a pășit pe neașteptate hotarul. Mai neașteptat era ceea ce găsea maiestatea sa. Războiul acelor vremuri nu se făcea cu coloane de aprovizionare: hrana trebuiau s-o ridice raiterii de pe noroade. Așa încît nu trecură două săptămîni de la împresurare și oștenii din grupele de asediu începură a-și vedea caii pierind și prinseră a pîrpîli piei și ciolane pe jaratic în lipsă de altceva. Ostașii din cetatea Sucevei, pe de altă parte, păreau a nu cunoaște altă poruncă decît cea a Voievodului lor. Rînjeau de pe ziduri către crainicii slăvitului Crai, care le porunceau în fiecare zi să se plece luminăției sale. Nu erau numai oșteni; erau și zidari, în vremea nopții, astupînd cu dibăcie spărturile făcute de bombe în vremea zilei. Erau și buni oșteni; căci după

ce zideau noaptea, ştiau să se bată ziua. Îndrăzneau chiar, uneori, să iasă la amiază cu sabia, bătînd iurăşuri grăbite şi retrăgîndu-se ; după care se arătau pe ziduri în vederea leşilor, cu dărăburi de pită şi halce de slănină. În săptămîna a treia şi a patra li se părea împresurătorilor că cei dinlăuntru ies tot mai graşi şi mai fără de habar la meterezuri şi la creste. Era o adevărată nerușinare şi ticăloşie, cînd ei stăteau rînjiţi cu dinţii la stele şi-şi strînseseră cătărămile de trei laturi de palmă. Unora dintre nobili asemenea război nu li se părea numai absurd, ci şi straniu. Nu cumva maiestatea sa i-a adus ca să-i lepede aici în Moldova, după sfatul italianului Buonacorsi ? Într-adevăr, cu toate silinţile şi cu toată vitejia nu-i chip să ajungi, în ţara asta blăstămată, la o regiune de hrană. Orice coloană de raiteri trecută în valea Siretului e pierdută fără nici o scăpare. Orice pîlc de slujitori, care năzuieşte pe potecile muntelui, nu se mai întoarce îndărăt.

Înşelare şi blăstăm a fost această campanie ! începeau a mormăi oştenii de rînd. Ce caută maiestatea sa într-asemenea pustie a flămînginiii ? Cum de nu s-a îndemnat maiestatea sa Craiul să înţeleagă semnele care i s-au arătat chiar dintru început ? Le va fi fiind proştilor îngăduit să nu cunoască asemenea semne ; însă unui crai nu-i e îngăduit. Chiar dacă luminăţia sa nu le-a pătruns, de ce n-a ascultat pe capelanii cei învăţaţi şi boierii cei înţelepţi, care numaidecît trebuie să fi tălmăcit maiestăţii sale acele semne ?

Cînd să iasă Craiul la oaste, chiar la începutul lunii iulie, cel întăi povodnic al măriei sale s-a înecat într-un pîrău. Era un pîrău de nimica, în care intrau muierile la pescuit porcuşori, cu cercala. Şi cînd a fost purcesul oştii din Liov, dintr-odată s-a stîrnit vîrtej

mare de vînt, încît boii care duceau ierbăriile s-au rupt din juguri şi s-au risipit pe toate dealurile boncăluind. S-a mai aflat, nu mult după aceea, şi un ţăran nebunit de cap care s-a ridicat pe un dîmb asupra oştilor, răcnind şi amenințînd : Măi oameni buni, întoarceţi-vă, căci vă duceţi la pieirea voastră ! Iar la sfîrşitul lunii septemvrie a venit un puhoi repede de ploaie de către Putna şi din nour s-a descărcat fulgerul, detunînd în cort pe un şleahtic cu doisprezece cai ai săi. S-a întîmplat şi unui popă papistaş, pe cînd slujea leturghia în tabără, să scape jos sfînta cuminecătură. S-au arătat şi alte semne, pe care oamenii mai înţelepţi şi mai bătrîni le tîlcuiau, pricepînd că Olbriht-Crai i-a adus pe toţi la mare cumpănă şi pieire, precum s-a şi dovedit nu mult după aceea.

IV

Cel dintăi brumărel pălise pădurile ; unghiuri de cocoare pluteau pe sub cer către sud, cu zvon jalnic ; în urma lor vînturi de miazănoapte mînaseră spre munţii cei mari burniţe reci. Era o vreme cînd tot omul cuminte cugetă să se retragă spre bîrlogul său. Numai Crai-Olbriht avea gust de mare război la Moldova. Unii din curtenii cei bătrîni care tăceau îngînduraţi în jurul maiestăţii sale şi-i urmau în tăcere alaiurile măreţe în jurul acelor cuburi înfricoşate de piatră ale Sucevei, primiră cu oarecare plăcere vestea că Bartolomeu Dragfi, adică Birtoc-Voievod de Maramureş, a trecut pe la Oituz şi s-a aşezat în popas la tîrgul Trotuşului.

Birtoc-Voievod, cu călărimile şi pedeştrii lui în număr destul de mare, venea fără îndoială pentru pace. Dacă e vorba de război între creştini, apoi domnia sa vine să se aşeze între ei pentru pace. Calea sa era îndreptată către miazăzi, la acel război pentru care dăduse zvon craiul Lehiei. Dar către Mare ne mai fiind nimic, Birtoc-Domn se oprise. Asta era rînduiala mai mult a magnaţilor unguri decît a lui Crai-Vladislav. În nici un chip domnii Ţării Ungureşti nu

puteau primi călcarea Moldovei în folosul Lehiei. Deci pentru aceea în această alcătuire intrase voievodul de la Maramureş, rudă cu Ştefan-Vodă : legătură veche de sînge de pe cei dintăi descălecători.

Voievodul moldovean, care cumpănea toate cîte se săvîrşeau şi toate cîte intrau în ascuţimea înţelegerii sale, pofti pe cuscrul său Birtoc-Domn să binevoiască a-l aştepta la Trotuş. Ori dacă Birtoc-Domn pofteşte să coboare la Bacău, atunci n-are nevoie să-şi tulbure taberele, căci îi vin, ca să-i facă cinste şi alai, boieri şi oşteni ai Moldovei. Astfel ţinînd despărţiţi la mare depărtare pe prietinii încă îndoielnici de duşmanii făţişi, măria sa Ştefan-Vodă a întîmpinat la Bacău pe Birtoc-Voievod, îmbrăţişîndu-l şi poftindu-l cu dragoste la cină şi la sfat în casele domneşti, unde sălăşluise cîndva răposatul Alexăndrel-Vodă.

Acolo voievodul maramureşan, înţelegînd mai bine întristarea cuscrului său pentru războiul între fraţi creştini, a suspinat şi a lăcrămat şi, îmbrăţişînd pe Ştefan-Vodă, a strigat că nu va îngădui nici o clipă să mai urmeze duşmănia, şi pofteşte să treacă spre Suceava ca să găsească pe Olbriht-Crai şi să-i spuie ce socot creştinii din lumea asta despre războiul maiestăţii sale.

— Iubite al nostru prietin şi frate, a răspuns Ştefan-Vodă închinînd cupa, oftînd totuşi cu fruntea încreţită şi cu ochiul neguros ; te rog să binevoieşti a cunoaşte că în această pricină eu nu mă socot cu nimic vinovat. Dacă înălţimea sa Craiul îşi va mărturisii greşala, să-şi ridice oştile şi să se ducă ; îndată ce va trece dincolo, putem aşeza pace. Dacă înălţimea sa nu-şi va mărturisi greşala, eu nu mai aştept decît întoarcerea măriei tale şi voi păşi înainte. Am aşteptat

acest amestec prietinesc ; dar pe urmă sînt slobod să fac ceea ce cred eu.

— Slăvite frate şi Domn, vei avea pace, a dat încredinţare Birtoc-Voievod.

— Se poate, a urmat Ştefan-Vodă, şi nu mă îndoiesc de bunăvoinţa măriei tale. Am să te poftesc însă, ca un frate ce-mi eşti de pe sîngele nostru vechi, să asculţi o tînguire a durerilor mele, de cînd mă aflu stăpîn în această ţară, de cînd am luptat împotriva necredincioşilor, de cînd am stat ca un bun prietin cu pieptul meu pentru prietinii mei din Lehia. Tinereţa mea nu mai este ; părul meu e alb ; rana mea de la picior mă ustură iar ; amărăciuni după amărăciuni mă bat ca valurile ; şi iată în ce ticăloasă stare mă aflu : că am primit veste de la Bali-Beg din Silistra, că înţelege să-mi trimeată sprijin de oaste numaidecît împotriva Craiului. Deci prietinii mă lovesc şi duşmanii mă sprijină.

Paharnicul a dres iar vin în cupe şi înălţimea sa Birtoc a lăcrămat iar, înţelegînd amărăciunea fratelui său.

— Dacă măria sa Craiul, s-a întors din nou Voievodul, cu sprînceana neguroasă ; dacă măria sa Craiul nu înţelege şi nu se lasă încredinţat, eu îmi spăl mînile ca Pilat ; căci nu voi mai putea stăpîni pe curtenii mei, nici noroadele care au cunoscut sila, jaful şi pieirea de la fraţi creştini. Deci, prin măria ta, să afle Craiul că, dacă se învoieşte la linişte, atunci numaidecît trebuie să-şi ridice taberile şi să se retragă prin acelaşi loc pe unde a venit. Vorba asta te poftesc pe măria ta s-o spui înălţimii sale Craiului de două ori. Nu vreau să mi se strice şi prin altă parte ţara, căci atunci însamnă alt război.

Cu aceste prea desluşite vorbe, Birtoc-Domn a trecut la Suceava.

Toamna înaintase ; asediul însă stătea pe loc într-un punct mort şi în mocirla ploilor. Caii cădeau fără contenire ; oamenii cerşeau ca lupii hrană singurătăţilor ; mestecau cu greaţă rădăcini, scoarţă şi lut. Intre oştenii pravoslavnici umblau zvonuri cum că au să păleasc tatarii în Rusia-Roşă ; de la cuvioşi monahi ortodocşi, intraţi între ei, aflară că raiterii Craiului au spart sfinte lăcaşuri în Moldova, prădînd odoare şi nestemate. Într-adevăr, asupra unui asemenea crai se cuvine să cadă o pedeapsă ; iar ei mai bine ar face dacă ar lepăda tot şi ar fugi peste Nistru, ca să-şi apere muierile şi pruncii de spaima nohailor.

Deci Bartolomeu-Voievod a găsit pe luminăţia sa Olbriht foarte scîrbit şi de mişelia vremii de toamnă, şi de foamea care-i împuţina oastea, şi de mîhnirea cernită şi tăcută a tuturor oştenilor săi şi a domnilor celor mari leşi. Aşa încît măria sa Craiul s-a îndîrjit puţin cînd a ascultat vorbele de pace. S-a ridicat plimbîndu-se ameninţător pe dinaintea Voievodului, întru toată măreţia sa, şi s-a înduplecat să se milostivească asupra acestei ţări creştine, părăsind-o.

— Atunci, dacă înălţimea ta binevoieşte a ridica taberile, a adăugat Birtoc-Voievod, trebuie să mai arăt care este supusa dorinţă a palatinului Ştefan.

Olbriht-Crai a zîmbit cu îngăduinţă ascultînd solia lui Birtoc, apoi a poruncit să se adune sfatul mareşalilor şi căpitanilor coroanei. Prestigiul regesc trebuia salvat cu orice preţ şi în acelaşi timp împresurarea trebuia numaidecît ridicată. A face drumul îndărăt, printr-o regiune devastată, era cu neputinţă ; deci trebuia să străpungă în Lehia prin altă parte a Moldovei, unde oastea ar putea găsi cît de cît susţinere de

hrană. Condiția palatinului se primește ; însă el însuși va fi bucuros să închidă ochii asupra acestui drum nou de întoarcere, care, de altfel, se va face cu cea mai mare repeziciune.

Însuși Birtoc-Domn a înțeles că altfel nu se poate. Ceva mai tîrziu a priceput că Ștefan-Vodă pricepuse asta înaintea tuturor, luîndu-și măsurile pentru sfîrșitul campaniei Craiului.

În ziua de joi 19 octomvrie au cîntat trîmbițele pentru ridicarea împresurării. Flamura domnească a rămas fîlfîind peste singurătăți, ruini și necurățenii, către care priveau cu nepăsare străjerii de pe platforme, rezemați în suliți. La asfințitul soarelui aceleiași zile, a sunat corn și paznicul cel mai de sus a vestit că s-au arătat spre miazăzi călăreții măriei sale Ștefan-Vodă.

În același timp, concentric, toate căpiteniile de pedestrime și călărime se mișcau, cuprinzînd în voloc retragerea Craiului Olbriht. Între boierii săi, Ștefan-Vodă trecu a doua zi dimineața călărind prin preajma cetății, fără a se opri. Căpitanii de cazaci astupau de către munte și de către cîmpie, pe departe, căile la Nistru.

Solii domnești găsiră pe Olbriht-Crai în popas duminică, abătut din drumul legat și jurat față de Birtoc și de solia păcii. Îl poftiră să nu se abată. Acesta era cuvîntul lui Ștefan-Vodă. Măria sa Craiul să nu treacă decît pe unde a intrat în Moldova ; deoarece nici țara, nici măria sa Ștefan-Vodă nu pot suferi alt jaf.

Măria sa Craiul era înnegurat de supărare și a respins solia. Negreșit oastea nu mai putea fi răsucită în altă parte. Suferise destul de lipsuri. Ce poruncă și ce strășnicie o puteau întoarce printre cenușele pojarurilor de la începutul lui septemvrie ? Deci porunca

regească hotăra să se grăbească mersul oştilor în aceeaşi direcţie. Luni porniră. Joi după amiază în 26 octomvrie, colanele se angajară în codrul Cozminului.

Bătălia, de mai înainte prevăzută în toate desfăşurările ei, a început în acel ceas.

A trece un codru, care acopere dealuri, văi şi prăpăstii, bungeturi şi tăuri, sălaş de la începutul lumii al sălbătăciunilor şi al umbrei, e o lucrare dintre cele mai anevoioase pentru o oaste în putere. Cînd acea oaste e vlăguită de lipsuri şi trude, cînd asupra ei nu mai lucrează legea disciplinei, operaţia cuprinde în ea primejdii înfricoşate. Era un codru vechi şi tare, bine cunoscut de localnici şi luat de ei în stăpînire ca pentru marile vînători domneşti. În toate potecile, în toate ţiitorile, în toate rîpile, în toate piscurile erau arcaşi. Ţărani de rînd se aţineau, după datina lor, în alte părţi la capetele puhoaielor, cu toporul.

Cînd asupra şiragurilor intrate în codru s-au prăvălit copacii de mai înainte tăiaţi şi stăpîniţi în odgoane de pădurarii domneşti, neorînduiala şi spaima s-au mestecat dintrodată zvîrcolindu-se. Dintrodată calea îndărăt s-a închis. Partea de dindărăt a coloanelor, în marginea pădurii, a şi fost apucată de călărimea Moldovei ieşită de pretutindeni. Şiragurile intrate şi rupte de rest prin prăbuşirile, încîlciturile şi încleştările fagilor, erau bîntuite de pîlcuri de vînători care dezvoltau o agerime neostenită. Era o crîncenă goană mînată din toate cotloanele şi din toate cotiturile văilor. Oamenii străini au căzut buluc, ca vînatul alungat, înroşind pîraiele şi tăurile. Cei mai mulţi şi-au căutat scăparea înainte, năzuind spre luminişuri, şi din poiană în poiană spre marginea de dincolo, presurînd cu morţi potecile şi locurile scurte de încă-

ierare. Husarii îmbrăcaţi în fier ai Craiului au apărat cu cea mai mare vitejie pe înălţimea sa, purtîndu-l pas cu pas înainte pînă în sat la Cozmin. Pîlcurile de călărime moldvenească, ţinînd laturile şi drumurile înainte, se încleştaseră cu tărie de risipiturile Craiului; rupînd şi zdrobind rămăşiţa de oaste au ţinut strîns contactul şi urmărirea pînă la malul Prutului. Alergătorii moldoveni au trecut şi dincolo şi au adus lui Ştefan-Vodă veste că sosesc în sprijinul Craiului mazuri, repeziţi de castelanii de margine. Îndată măria sa le-a trimes întru întîmpinare pe Boldur vornicul, cu panţîri călări. Ieşindu-le dintr-o lature, la Şipinţi, domnia sa Boldur i-a lovit sfărîmîndu-i, încît resturile s-au întors în fugă cu faţa către Ţara Leşască. Olbriht-Crai n-a aflat vestea ajutorului, decît după ce i s-a făcut cunoscută pieirea mazurilor.

Astfel pînă ce măria sa Olbriht a putut să scape spre Sniatin, toate trupurile de oaste, care numărau la începutul toamnei optzeci de mii de viteji, s-au prăpădit. L-au apărat pe Crai cu înfricoşată jertfă, ocrotindu-i trecerea; dar s-au împuţinat aşa, încît cei care au scăpat se uitau unii la alţii necrezînd ochilor că mai stau pe pămînt şi în această lume. Mulţi bărbaţi de frunte şi slăviţi oşteni ai Lehiei au căzut într-acea vîltoare: doi fraţi Tincinschi şi Nicolai voievodul Rusiei, şi Gavril din Moravit, şi Hervor; deasemeni doi fraţi Grotov, Homiţchi şi Murdelio. Cîţi alţii! Nimeni nu le-a mai putut ţinea izvod cu amănuntul. Iar alţii au căzut în robie la moldoveni, cumu-i Tucinschi, Zbignev de Cracău, Bruhaţchi, Gargoviţchi şi alţi mulţi. Pe unii i-au prins ţăranii în rîpile codrului şi i-au legat pe cîte doi de plete, pentru că nobilii leşi umblau în acea vreme păroşi, ca şi nemţii. Le-au făcut şi alte multe batjocuri pămîntenii,

după năravurile lor cele rele. Umblau vînînd cu arcanele şi cu baltagurile şi nici nu le păsa, ştiind că războiul e în stăpînirea lui Ştefan-Vodă, deoarece în ziua de joi, 26 a lunii, înainte de începerea bătăliei, cînd preoţii slujiseră leturghie lîngă flamura domnească, măria sa Ştefan-Vodă cunoscuse în vedenie, deasupra oştilor, venindu-i întru ajutor, pe sfîntul mare mucenic Dimitrie.

V

A ieşit poruncă de la Suceava că, în ziua de Sfîntul-Nicolai, măria sa Ştefan-Vodă chiamă pe toţi luptătorii Ţării la Hîrlău, ca să le dea mare ospăţ.

După retragerea mai mult decît grăbită a Craiului, vodă îşi sprijinise izbînda prigonind din vecinătatea hotarului şi desfăcînd cele din urmă rămăşiţe de oaste leşască. Apoi îşi împinsese călăreţii pe urma alaiului crăiesc, într-o necontenită strînsoare, pînă lîngă Liov. În sfîrşit cercetase cu vornicii şi pîrcălabii măriei sale jafurile, risipele şi pojarurile din partea de sus a Ţării, rînduind pentru primăvara următoare răscumpărările.

După ploile de toamnă, urmaseră brume; apoi dintrodată se aşezase asupra Moldovei o vară lină a Sfinţilor Arhangheli. Peste întinderi sta lumina de aur ca o tihnă după oboseli şi pluteau funigei pe mirişti şi păşuni. Pădurile mai păstrau puţină frunză în colori schimbătoare. Cînd făceau drumeţii popasuri la fîntîni, în vălcele, ascultau în amurg tălăngi de turme nevăzute şi zvon depărtat de bucium. Apoi purcedeau încet înspre hanuri şi mori, unde erau adunări la focurile de sară. După ce se împînzea noaptea, se ridica luna de pe pustii depărtări; în preajma satelor

apropiate luceau iazuri, ca misterioase oglinzi ale trecutului.

Ca şi cum ar fi fost rînduiala unei binecuvîntări, acea vreme sfîntă s-a prelungit pînă la hramul sorocit şi s-au adunat în preajma curţilor domneşti de la Hîrlău iarmaroacele. Au stat în faţa măriei sale nu numai oştenii, cu căpiteniile, ci şi răzăşimea, şi scutelnicii domneşti; iar împrejur mult popor de rînd cu căruţele deshămate şi cu merinde în chilne. Domnia sa Moghilă paharnicul călăuzise însuşi de la Hîrlău antalele de vin, pentru împărtăşania lui Vodă cu Ţara. Aşa că soborul de preoţi, cu vlădica de la Roman, a făcut slujbă pe un pod de scînduri, în vederea tuturor, sub catapeteazma cerului. Şi Voievodul a stat între boierii săi, ascultînd cu fruntea plecată pomenirile. Mulţi oşteni şi răzăşi ruginiţi îl cunoscuseră pe măria sa tînăr; de atuncea erau ani patruzeci. Acuma era sur; îşi încovoia cătră Dumnezeu grumazul stînd în genunchi; însă după aceea se înălţa dîrz stăpînindu-şi anii şi îi lucea în soarele de dechemvrie fruntea puţintel pleşuvă. Îl priveau de departe, de pe draghinile căruţelor, muierile, căci li se părea frumos, şi-i luceau zalele. După năravul femeilor prostimii, întru nimic deosebit de al jupîneselor, nu uitau să bage de samă că măria sa a oprit pe Doamnă de a veni la Hîrlău şi a lăsat-o la Suceava; de şi, fiind încă tînără, Voichiţa Doamna iubea petrecerile şi ospeţele şi îi plăcea foarte să se afle lîngă Domnul său. De data asta măria sa o lăsase şi avea cu sine numai pe fecioraşul Doamnei, Bogdan-Voievod, pe care începea a-l deprinde la petreceri ostăşeşti. Poate singură Voichiţa-Doamna să nu fi poftit a veni, căci trăia încă la curţile din Hîrlău Maria Răreşoaia, o ibovnică mai de demult a măriei sale. I se petrecuseră anii fragezi, totuşi

era încă frumoasă, cu sprîncenele îmbinate şi ochii vii; şi din post în post îşi tot amîna călugăria. Iar acuma, grăiau între ele femeile, s-a auzit că Vodă îi zideşte un sfînt schit, unde să se aline, căci are de la măria sa fecior căruia i-a înfierat mustaţa. Se auzise că-i vicleană muiere şi are un rîs desmierdat; dar acuma ar fi ruşine să mai rîdă. A trăit în vremea ei subt aripa Domniei; acuma îi ajunge. Un oştean ca măria sa, umblînd pretutindeni şi întruna cu treburile Ţării şi războaicle, e ca şi văduv; şi are drept să poftească o mîngîiere la un popas; dar această taină nu se cade să facă ochi şi glas. Aşa, vestea umblă pe toate drumurile, căci de mult nu mai este ruşine în Ţara Moldovei. Şi încă s-au aflat unele care s-au lăudat în gura mare. Au fost şi de cele care au tăcut. Iar Răreşoaia, de şi n-a strigat în uliţă, s-ar cuveni să-şi acopere gura cu broboada şi să se ducă la schitul ei.

După sfînta leturghie, vlădica a blagoslovit oştile şi Ţara. Domnia sa paharnicul a dres lui Vodă vin armaş de la Cotnari în cupă de aur. Întăi a luat credinţa şi după aceea a întins măriei sale cupa. Domnul a închinat în patru părţi; noroadele şi oştenii s-au descoperit şi au căzut în genunchi; iar îndată ce au trăsnit puştile de pe dealuri şi au dat zvon surlele, măria sa a deşertat vinul, apoi s-a întors zîmbind spre sfetnicii săi.

Au fost trimes plocoane toate mănăstirile; şi însuşi binecredincioşii egumeni veniseră să le închine. Toate satele de pe Bahlui şi Jijia şi din preajma Prutului întinseseră năvoadele în iazuri şi bălţi şi căraseră peştele la hram. Ciobani mînaseră de sub munte şi dinspre bălţi cîrduri de canarale, căci vlădica dăduse deslegare de carne. Aşa că a fost mare ospăţ şi din mila Domniei şi din voia bună a norodului. Au fost răzăşi

cutezători care au înaintat pînă la măria sa la curte, punîndu-i la picioare faguri şi colac din grîu nou şi spunîndu-i vorbe potrivite, cum că măria sa e părintele acestui pămînt al Moldovei, pe care-l apără cu sabia sa şi-l întocmeşte cu dreptate.

Foarte s-au veselit noroadele, după datină, cu cîntece, jocuri şi beţie. Erau lăutari ţigani de pe Ialan, unde se aflau tarafuri vestite. Erau şi munteni de pe Bistriţa, cu cimpoaie şi fluiere. De la ospăţ la ospăţ şi de la foc la foc, umblau sărmani calici strigînd şi ei jalnice cîntări.

Cînd s-a lăsat soarele la chindie, a trecut prin înălţime, deasupra curţilor domneşti, un unghi de gîşte sălbatice dinspre miazănoapte. Pe zid s-a ridicat un baci bătrîn de la Rarău. Cu stînga şi-a înălţat caţa, iar cu dreapta s-a bătut peste chimir, poftind să grăiască. Îndată cei care erau în preajmă au tăcut şi au rămas cu gura căscată. Au tăcut şi oştenii din lăuntrul ogrăzii.

— Oameni buni şi fraţilor, a strigat acel baci; eu sînt Irimia, despre care socot că aţi auzit, căci nu se află baci mai bătrîn decît mine în tot muntele. Bine îmi pare că se veselesc noroadele şi să mulţămim lui Dumnezeu şi lui Vodă. Aflaţi că această zi a Sfîntului-Neculai are semnul ei. De acu într-o sută de ani are să fie una la fel. Şi alta aşa de lină nu s-a pomenit de o sută de ani. Căci a fost har lui Ştefan-Vodă pentru izbînda măriei sale împotriva lui Crai; ca să ne adunăm noi şi să ne bucurăm la acest ospăţ. Iată, după ce ne-am săvîrşit închinarea şi ne-am plecat către măria sa, crîngul vremii se întoarce şi stihia intră în rînduiala ei. Ca baci vechi, am să vă spun domniilor voastre să vă înhămaţi caii, să încălecaţi buiestraşii şi să grăbiţi la locurile domniilor voastre.

Chemaţi feciorii cu vitele, duceţi la perdele oile. Căci de la noapte prinde a vremui şi de mîni e iarnă.

Soarele era încă deasupra asfinţitului şi în lumină jucau roiuri de muscuţe. Cum s-a aflat vestea moşneagului de pe Rarău, s-au întărîtat rîsetele ; nimeni n-a vrut să deie crezămînt la asemenea vorbe fără de noimă şi fiecare mai întindea încă o dată oala spre cep. Însă chiar din acea noapte s-a învîrtejit viforul iernii asupra ţării.

Capitolul X

DESPRE SFÎRŞITUL RĂZBOIULUI CU CRAIUL OLBRIHT ŞI CELE DIN URMĂ RÎNDUIELI PENTRU VEAC, DUPĂ CARE ÎNGERUL A VENIT SĂ CERCETEZE PE ROBUL LUI DUMNEZEU ŞTEFAN-VOIEVOD CEL MARE ŞI SFÎNT

I

Aşezîndu-se în cetatea sa la Suceava, măria sa Ştefan-Vodă a avut vreme pentru gînduri şi socoteli politiceşti în tot cursul iernii. A avut vreme mai cu samă pentru că nu putea să se hodinească în lungul nopţilor. Asculta pînă într-un tîrziu şuietul vîntului şi glasul depărtat al schimburilor de carauie pe ziduri. Gemea în aşternut; îl dureau şi-i amorţeau braţele.

— Asta-i otrava anilor, măria-ta, îi da lămurire vraciul cel tînăr de la Crîm. Căci Solom se dusese la strămoşii săi. Dar înainte de a trece spre Avraam, poruncise acestui nepot cu numele Aron, să vie la Moldova, încredinţîndu-i şi taina bolii măriei sale. Viaţa unui războinic, măria ta, e ca o năvală de ape. Cu vîrsta, aceste ape se alină, lăsînd să se aşeze mîlul.

— Într-adevăr, vraciule, îmi umblă greu încheieturile braţelor; scîrţîie de atîtea trude.

— Mai ales braţul drept, măria ta?

— Mai ales braţul drept.

— Apoi acela a lucrat mai mult, mărite Doamne. Să vedem: am pus babe cunoscătoare din tîrg să caute şi să afle o buruiană care creşte numai la munte. Acea

buruiană face o floare roşă o dată la nouă ani şi numai atunci o pot afla şi cunoaşte. Face un trandafiraş cît o ţintă. Şi are foiţe subţiri şi lungi. Pe lîngă buruienile mele, îmi trebuie şi aceea.

— Ascultă, Aron, zise Domnul, ridicînd obrazu-i palid în lumina candelei. Pentru otrava anilor este o doftorie mai bună. Cînd îmi aduci acuma fierturile tale, într-adevăr parcă simt că mi se uşurează braţele; însă atunci se deşteaptă piciorul.

— Prin fîntînica de la picior curge atunci răutatea, măria ta.

— Înţeleg, Aron. Tu eşti ca şi bătrînul Solom de înţelept. Ai ochii lui şi aceeaşi pistrui, şi aceeaşi barbă roşă. Ca şi cum Solom, după ce s-a dus, s-a întors înapoi tînăr. Tot astfel, după ce mă duc, are să stea aici coconul meu Bogdan. Atunci am să fiu vindecat, într-un loc de tihnă, la Putna. Află, vraciule, că mintea mi-a rămas în bună-stare. Cu toate doftoriile şi poveştile tale, înţeleg că îmi vine vremea.

— Într-adevăr, mărite Doamne, timpul omului se află scris în condicile lui Dumnezeu. Aici vraciul nu poate face nimic. Însă dacă-i iscusit vraci, împuţinează durerea. Aşa că pentru fierturile mele, îmi trebuieşte buruiana de la munte. Pînă atunci, este doftorie însăşi măria sa Doamna. Şi mai am una, măria ta. Am ştire de la Crîm. Au venit de acolo neguţători şi i-am văzut astăzi. A fost iar război mare la Volga, măria ta, şi Mengli Ghirai-Han a sfărîmat puterea lui Sidi-Ahmet; aşa că în curînd nu va mai fi stăpîn al Hoardei de Aur decît Mengli-Han.

— Asta nu-i rău, vraciule, căci puterea lui Mengli se poate întoarce unde ne trebuieşte nouă.

— Deci ştii şi măria ta?

— Știu ; dar doftoria îți rămîne bună, căci știrea neguțătorilor întărește pe cea care mi-a venit de la sangiacul Silistrei, Bali-Beg. Poți să mă lași, vraciule. Fă tu singur fiertura și poftește pe măria sa Doamna să mi-o aducă aici, cu mînile sale.

Veşti nouă, gînduri nouă.

Cum vine primăvara, trebuie făcută ispaşă în Țara Lehiei. Pentru toată paguba din această toamnă, cîtă au săvîrşit-o atîtea oşti ale lui Olbriht, trebuie făcută ispaşă în Lehia la primăvară. Dacă nu va fi îndestulător, se va mai face o dată. Şi nu-i destul nici atît.

S-ar părea că bătălia de la codru şi cea care a urmat la Prut a încheiat nişte socoteli mai vechi de la Colomeea. Şi dacă se întoarce şi paguba țării la primăvară şi cînd va mai fi — pricina se stînge. Însă nu-i aşa. Fapta lui Olbriht cuprinde în ea o primejdie, pe care oamenii de rînd n-o pot desluşi. Nu-i atît faptul cît viclenia. În mintea lui Olbriht clocește gîndul viclean, să rupă lui Ştefan-Vodă braţul care a purtat crucea, să cuprindă țara Moldovei, să lipsească de moştenire pe Bogdan, feciorul măriei sale Ştefan-Vodă. Olbriht vrea să facă mai mult şi mai rău decît păgînul. Cît va sta pe umerii Craiului acest cap cu gînduri de cotropire şi nedreptate, nu poate fi pace pentru moştenirea lui Bogdan-Vodă. Acuma Olbriht are o îndoită pricină să se întoarcă asupra Moldovei : ca să-şi răscumpere ruşinea, şi ca să îndeplinească numaidecît, cu orice preț, gîndul care nu-l părăseşte. Nimic nu-i va mai părea bun şi dulce în viață, pînă ce nu va călca în copitele cailor această țară. Numai cine nu cunoaşte îndărătnicia acelui tînăr aprins, se mai poate îndoi de asta. Nu-i pot sta în cale nici clericii, nici nobilii ; are în el mărirea şi fala ca o nebunie. Deci războiul de la Cozmin şi de la Prut

va trebui urmat și în primăvara ce vine, și în anul următor, fără cruțare, pînă la îngenuncherea lui Olbriht. Atunci se va lepăda și Lehia de dînsul. În vederea unei asemenea lucrări neapărat trebuitoare, Ștefan-Vodă a înoit soliile de pace către Țara Ungurească, a dobîndit iar de la Crîm și de la cneazul cel mare al Moscovei încredințările de alianță și a alcătuit și o înțelegere, necunoscută încă de nimeni, cu ginerele lui Sultan Baiazid, Bali-Beg, care stă la Silistra și poruncește peste tot olatul Mării.

Doamna Voichița intră cu pași nesimțiți, aducînd fiertură în filigean. Gustă din ea de două ori, o împinse la marginea măsuței și se așeză lîngă căpătăiul soțului său. Era încă tînără și frumoasă ; n-avea nici un fir de păr alb în cosițele care-i încununau fruntea.

— Măria ta, vorbi ea privindu-l cu luare-aminte, ai avut astăzi veşti bune ?

— De unde știi ?

— Te cunosc de pe față, măria ta. Altfel n-aș ști, căci mie nu mi le împărtășești. Asta a fost una din mîhnirile mele în toată viața că n-am putut intra în sfatul cel de taină al măriei tale. Nu mă plîng că n-am avut acest drept în fața stăpînului meu ; însă acuma măria ta ai alt soț; bărbat împlinit, fecior al măriei tale. Cel puțin de el nu ascunde nimic, căci nu vei găsi mai bun sfetnic decît dînsul. Pe Bogdan l-ai așezat, cu jurămînt, urmaș al măriei tale. Ține-l deci cel mai aproape.

— Întăi am să-l învăț să păstreze tainele, zîmbi Vodă.

Doamna Voichița oftă, închizînd o clipă ochii. Soțul său îi cuprinse mînile.

— Doamnă, fii liniștită. Din ce am orînduit eu nimic nu se va clăti. Fiul măriei tale va sta voievod peste ce-i

las şi-ţi va face bucurie cînd eu voi fi lipsă. Pînă atunci adă-mi fiertura asta a jidovului şi dimineaţa şi sara. Gustă dintr-însa, căci are minunată putere. Şi ia-o căci nu-mi trebuieşte. Domnia ta singură eşti pentru mine doftorie îndestulătoare. Dacă vei face astfel şi vei dori să ştii mai puţin din cele ce nu trebuie să le ştii, are să-mi fie şi somnul liniştit. Şi cînd am s-aud cucul la primăvară, am să iau pe feciorul măriei tale lîngă mine ca să-l învăţ a cunoaşte drumurile în Ţara Leşască.

— Deci iar va fi război şi pieire?

— Fii cuminte, Voichiţă, şopti măria sa cu blîndeţă, mîngîindu-i fruntea. Dac-ai fost Doamnă, şi ai avut prunc, şi-l doreşti voievod, apoi trebuie să cunoşti că el nu poate avea alt meşteşug decît cel care i se cuvine. Am să ţi-l iau, ca să-ţi fie drag el mai mult şi eu mai puţin. Nu-i nevoie să spui nimic, nici să lăcrămezi. Bea fiertura şi află că eu îl iubesc mai mult decît măria ta pe fiul nostru; căci măria ta îţi vezi numai grijile din clipă, ca o mamă, pe cînd eu le văd pe cele de mîne şi priveghez.

Doamna oftă iar, încrucişîndu-şi mînile pe sîn. Vodă părea că priveşte în bagdadie, însă o observa. Era vicleană şi acum ca totdeauna, cu gîndurile ei anumite; însă măria sa o cetea cu uşurinţă. Grija ei era ce face coconul Ştefan, feciorul lui Alexăndrel-Voievod, la Ţarigrad. Grija ei era să afle ce partizani ar putea să aibă acest cocon între sfetnicii divanului. Grija ei era să-şi ocrotească întru toate odrasla. Grija ei era să-l vadă încă o vreme în bună stare pe soţul său, ca să se întemeieze deplin aşezămîntul lui Bogdan.

— Măria ta, ar trebui să guşti jumătatea care a rămas din fiertură.

— De data asta am să te ascult, Doamnă. După aceea să tăcem, ca să auzim viforul de afară. Așa cum se frămîntă acest vifor s-au frămîntat zilele și grijile mele. După toate, vine însă o primăvară, cînd se încheie iar codrul. Să cerșim de la Dumnezeu pace, pentru cînd nu voi mai fi.

Vodă închisese ochii. Doamna ascultă un timp zvonul viforniței, apoi își aplecă fruntea peste acel trup bolnav, însă încă neînduplecat.

II

După ce a prins a cînta în dumbrăvi cucul, iar gospodarii şi-au făcut numărătorile oilor şi stupilor, după ce au semănat malaiul şi grîul de primăvară, nădăjduind încă un an de bielşug aşa cum erau de mult obişnuiţi în domnia lui Ştefan-Vodă, a ieşit poruncă la dregătorii din tîrguri şi la curţile boierilor că măria sa chiamă la ispaşă, după cuvîntul dat. Deci s-au alcătuit pîlcuri de călărime, pe care dumnealui Luca Arbore, portarul Sucevei, le-a călăuzit în hotarul Pocuţiei. S-a întîmplat ca tocmai în acelaşi timp să se deştepte iar vînătorul cel fără hodină Crai Olbriht, care, pentru mîndria şi slava sa, nu mai cunoştea linişte. Abia aştepta şi el să se zvînteze căile ca să-şi zbucnească mînia spre Moldova.

Într-o raită aprigă, cu cei mai iscusiţi oameni ai săi, înconjură locurile unde stă fiara, sorindu-şi mădularele bolnave. Norocul vînătorilor vine totdeauna ca într-o bătaie de vînt.

Deci podgheazurile leşeşti, trecînd Nistrul pe furiş, într-o singură zi au fost la Prut, iar într-a doua au aprins satele de sub tîrgul Botoşanilor. Cum spusese însă

domnul Miecislav Dombrovschi, acea fiară era cu mult mai primejdioasă şi mai înfricoşată decît îşi închipuie vînătorii nechibzuiţi. Într-adevăr, călărimile uşoare ale palatinului erau intrate în Pocuţia, însă oştenii în leafă aveau taberele în altă parte. Cînd s-a dat semn, s-a bulucit şi prostimea din sate cu topoarele şi coasele la vadurile Prutului şi la strîmtori de păduri. Atunci acele pîlcuri harnice ale vînătorilor au cunoscut şi ele cumplită zdrobire. Multe mii de robi au fost puşi cu grumazurile în jug, ca să are pămîntul amestecat cu sînge şi să boronească ghindă, în acele locuri ale pieirii care pe urmă s-au chemat Dumbrăvile Roşii.

A fost strigăt în toată Lehia, nu atît pentru această sălbatică întîmplare, căci războiul n-are lege ; cît pentru nebunia cea nouă a lui Olbriht. Mînia şi scîrba fără margini a lui Crai au cunoscut-o toate noroadele Republicii, în alte fapte şi lovituri necugetate întoarse împotriva lor, ca şi cum ele ar fi fost vinovate că vînătoarea n-a ieşit bine. A rămas neagră pomenire în această ţară despre pieirea nobilimii la Cozmin şi despre plugurile care au arat în sînge. Riga se învenina de obidă, cerşind în fiecare zi săbiei sale răzbunare ; aşa încît socoteala bătrînului Voievod se dovedea dreaptă : acest vînător nu cunoştea truda. Îi trebuiau alte oşti, şi, ca să le poată năimi, amaneta bancherilor veneţieni bunuri ale coroanei.

Atunci au venit pentru acea ţară nevinovată şi creştină ani înfricoşaţi, din pricina nebuniilor crăieşti. Asta o mărturiseau cu înalt glas şleahticii în adunările lor. În luna lui mai a anului 98, Bali-Beg Malcocioglu sangiacul Silistrei s-a mişcat prin olatul Mării, deşertînd o parte din luptătorii cetăţilor, şi a lovit în Lehia pînă

la Liov, împînzind în jaf patruzeci de mii de oameni. Au trecut şi au bîntuit cu repeziciune, încărcînd nesfîrşită pradă.

Abia a părut că se alină acest vifor cînd, în luna următoare iunie, s-a deslănţuit altul de către Moldova. Stolurile lui Ştefan-Vodă au străpuns pînă la cetăţile Tiribol şi Podhaeţ. S-au arătat la Braclav, la Liov şi în Podolia. Hatmanul Arbore şi vechiul pîrcălab Härman au ţintuit cap de zimbru în poarta cetăţii Przemysl. Cît a ţinut această raită, măria sa Ştefan-Vodă şi-a pus cort lîngă Sniatin şi, după ce a rînduit pe opt drumuri convoiurile cu dobîndă, a pus pisării să însemne în izvoade noroadele din o sută de sate ruseşti, cărora le poruncise mutare peste hotar, în sloboziile Moldovei.

Castelanii şi căpiteniile nici nu se desmeticiseră bine; abia primiseră un rînd de porunci de la Crai, cînd alţi curieri s-au învîrtejit peste cei dinainte. Intrau în Galiţia tatarii. Aceia purtau arcan într-o mînă şi suliţa cu şumuiac aprins în alta. Au făcut şi crîmlenii destulă tăiere, prădăciune şi robie.

Alt zvon s-a ridicat, cum că, după ce trec tatarii, se întoarce Bali-Beg cu un număr de lucrători îndoit decît întăia oară.

Atunci, în disperare şi cu braţele căzute, vînătorul a înţeles în sfîrşit ce are de făcut. Din veacuri bătrîne nu mai fusese acea ţară de viteji şi de cavaleri aşa de slăbită şi înjosită. La mijlocul lunii iulie, soliile de pace cereau intrare la Ştefan-Vodă. La 16 aprilie a anului următor 99, Härman pîrcălab şi Ivanciul pisarul s-au dus la Cracău în numele Voievodului lor şi au iscălit liniştea, adică supunerea lui Olbriht. Însuşi măritul

Crai, de atîta inimă rea, căzuse la boală. Stătea în pat cu faţa către părete şi din cînd în cînd întindea îndărăt mîna spre cupar, ca să-şi astîmpere cu vin arşiţa. Astfel a tot sporit în el fierea, pînă ce l-a înăbuşit ; şi Dumnezeu a binevoit să-i dea astîmpărul morţii nu multă vreme după aceea, iunie 1501.

III

Fiind în amurgul vieţii sale şi luptîndu-se cu suferinţa, Voievodul nu contenea să-şi puie în rînduială ctitoriile şi să ţie statornicite rînduielile pe care le aşezase. De şi cu riga cel nou Alexandru, fratele răposatului Olbriht, avea o prietinie mai veche care întărise pacea legată, totuşi măria sa nu primea să-şi scoată din olatul Pocuţiei pîrcălabii. Căci acel ţinut, moştenire de la uncheşii săi, înţelegea să-l lase feciorului său Bogdan-Vodă.

În pragul veacului nou, stînd în cetatea Sucevei şi primind de pretutindeni închinările, se întorcea către medicii săi, zîmbindu-le cu înţeles. O dată cu acei medici de la Apus — Matei de Murano sau Ieronim de Cesena sau Iohan Clingensporn, care s-au oprit la căpătăiul său, privindu-l duşi pe gînduri şi evocînd trecutul, au început a se perinda din nou soliile domnilor şi crailor, vestind iarăşi ridicarea lumii creştine împotriva otomanilor. Sanctitatea sa papa rostea iarăşi vorbele vechi, cunoscînd în acea Ţară depărtată de la marginea barbarilor pe atletul lui Crist; Veneţia, prin ambasadorii săi, îşi dădea din nou silinţa să sporească

simţămîntul religios al principiilor, deoarece, la asaltul infidelilor, pierdea iarăşi o serie de colonii ; oameni de bună credinţă umblau la Buda şi la Cracovia ; alţii cu rece calcul socoteau armatele şi foloasele ; o clipă între fierturile de buruieni, oblojeli cu scamă şi mîngîierile Doamnei Voichiţa, luptătorul pentru o nălucire îşi ridică fruntea şi îşi încruntă sprînceana nouroasă. O chemare de demult a sufletului său îi zugrăvea vedenii nouă pe păreţii chiliei ; era ca o adiere mîhnită de bucium în munţi cînd cade înserarea.

Acuma nu mai este timp. La noapte va veni îngerul lui Dumnezeu să cerceteze această cetate.

Sfîrşiturile oamenilor sînt îndărătnice şi hursuze. Totuşi, în cea din urmă iarnă, măria sa a dat călărimilor sale poruncă să potcovească buiestraşii, şi le-a împins în Pocuţia, urmîndu-le însuşi măria sa în sanie. Între vracii săi, avînd alături călare pe Bogdan-Voievod, trase liniile nouă de hotar, ca să stea în veac pentru Moldova.

Puţine din cele alcătuite de măria sa s-au schimbat. S-au prefăcut hotarele ; au trecut rîndurile de oameni. Pretutindeni au rămas lăcaşurile lui Dumnezeu ; în toate răzăşiile stau uricele sale ; în toate cotloanele pămîntului Moldovei amintirea războaielor pentru dreptate ; cel din urmă urmaş al plugarilor de atunci cunoaşte semnele măriei sale Ştefan într-un vad de ape, într-un pisc de stîncă, într-o ruină de pe un colnic. De patru veacuri şi jumătate acea putere trăieşte asupra Moldovei, ceea ce dovedeşte că anume oameni nu pier decît prin pulberea lor. Puterea lor adevărată stăruieşte dincolo de ceea ce numesc oamenii de rînd moarte. La sfînta Putnă, unde măria sa şi-a aşezat singur mormîntul şi piatra cu inscripţie între flori de acantă, nu s-a stîns nici o clipă candela aprinsă în iulie 1504.

Sfîrşitul, între cele din urmă zvîrcoliri omeneşti, sub fierul roş care îi ardea plaga, între Bogdan-Voievod şi doamna Voichiţa, care-i ţineau mîinile de ceară strîpindu-le cu lacrimi, a rămas al acelui trecut şi al acelei singure clipe cînd Dumnezeu dînd semn, sufletul a fost eliberat de mucenicia acestei vieţi. Diplomatul ascuţit, strategul teribil şi prudent se scutura cu frunzele acelui an de jale. Spiritul rămîne în lucruri, în întocmiri şi în suflete şi încă încearcă a ne călăuzi pe căile viitorimii.

1934